

Služba Božja

liturgijsko
pastoralna
revija
godina XLVII.
Split, 2007.
broj 4.

ČLANCI I RASPRAVE

- 357 Lidija Gunjević, *Suprotnost tijelo/Duh u poslanici Galaćanima*
The opposites body/spirit in the Epistle to the Galatians
- 381 Ivan Bodrožić, *Benedikt XVI. i apostolska Pobudnica Sacramentum caritatis*
Glavne hermeneutske odrednice
Benedict XVI. and Apostolic exhortation 'Sacramentum caritatis'
Main hermeneutic guidelines
- 409 Dušan Moro, *Nadbiskup Frane Franić i ekumenski pokret i dijalog*
Archbishop Frane Franić and Ecumenical movement and dialogue

LITURGIJA – SVETI SUSRET

- 427 Giulio Meattini, *Božićno vrijeme: Tri blagdana, jedno otajstvo*

PRAKTIČNA TEOLOGIJA

- 433 Romano Guardini, *Razumijevanje*
- 440 Raniero Cantalamessa, *Riječ i život*

PRIKAZI, OSVRTI, OCJENE

- 453 Jure Brkan, *Ustanove posvećenog života i družbe apostolskog života*
prema Zakoniku kanonskog prava
- 456 *Primljene knjige*
- 457 *Godišnje kazalo*

Lidija Gunjević
SUPROTNOST TIJELO/DUH U POSLANICI GALAČANIMA
The opposites body/spirit in the Epistle to the Galatians

UDK: 227.7
233.5

Pregledni znanstveni članak
Primljeno 9/2007.

Sažetak

Članak tematizira kontradikciju sarx/pneuma u kontekstu Poslanice Galačanima. Ta kontradikcija, tj unutrašnja borba pojedinca je predstavljena kroz tumačenja Aurelija Augustina, Tome Akvinskog i Martina Luthera. Oni tumače sarx kao apstraktni antropološki opis samog kršćanina koji je u neprestanoj tenziji između duha i tijela, između starog i novog čovjeka, a unutrašnja je borba neminovna tijekom cijeloga života. Osim tih bibličara, rad predstavlja i tumačenja modernih autora koji navode odnos sarx/pneuma kao teološke skraćenice u Pavlovom prikazu tumačenja dvije skupine Božjeg naroda u Galaciji. Oni predstavljaju dva načina života u dvije različite zajednice, jedna zajednica je duhovna, a druga je tjelesna. S takvim tumačenjem kontradikcije tijelo/Duh moderni bibličari navode da to nije antropološki termin već je eshatološki te se s tim gubi ikakva veza s negativnim moralnim ponašanjem i duhovnom borbom. Kroz predstavljanje različitih tumačenja, rad donosi zaključak problematike na temelju egzegetskog osvrta Poslanice Galačanima.

Ključne riječi: Poslanica Galačanima, sarx/pneuma, apostol Pavao, milost, unutrašnja borba, zajednica tijela, zajednica Duha, spasenje.

UVOD

Ovaj rad se bavi Pavlovom teologijom o postojanju suprotnosti između tijela i duha¹ u Poslanici Galaćanima.

„Doista vi ste, braćo, na slobodu pozvani! Samo neka ta sloboda ne bude izlikom tijelu, ljubavlju služite jedni drugima. Ta sav je Zakon ispunjen u jednoj jedinjoj riječi, u ovoj: Ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga! Ako li pak jedni druge grizete i glođete, pazite da jedni druge ne proždrete. Hoću reći po Duhu živite pa nećete ugađati požuditijela! Jer tijelo žudi protiv Duha, a Duh protiv tijela. Doista, to se jedno drugomu protivi da ne činite što hoćete. Ali ako vas Duh vodi, niste pod Zakonom. A očita sudjela tijela. To su: bludnost, nečistoća, razvratnost, idolopoklonstvo, vraćanje, neprijateljstva, svađa, ljubomor, srdžbe, spletkarenja, razdori, strančarenja, zavisti, pijančevanja, pijanke i tome slično. Unaprijed vam kažem, kao što vam već rekoh; koji takvo što čine kraljevstva Božjega neće baštiniti. Plod je pak Duha: ljubav, radost, mir, velikodušnost, uslužnost, dobrota, vjernost, blagost, uzdržljivost. Protiv tih nema zakona. Koji su Kristovi, razapeše tijelo sa strastima i požudama Ako živimo po Duhu, po Duhu se i ravnajmo!“ (Gal. 5:13-26).

U Poslanici Galaćanima, ovaj odjeljak sadrži jak, etički karakter i kod bibličara je bio i još je uvijek tumačen na različite načine. Etičko ili moralno pitanje „što znači živjeti kršćanski život“ je dovelo do dva temeljna, različita gledišta bibličara koja u sebi opet sadrže još nekoliko drugačijih, različitih gledišta. Prvo od tih je, da je kršćanski život, život konstantne neprekidne borbe i da prava pobjeda za kršćane može biti tek doživljena jedino u životu koji dolazi. Dakle, vjernici mogu i čine grijeh zbog ljudskog, tjelesnog priključenja u palu Adamovu prirodu. Borba između tijela i duha je konstantna i to je također borba koja se odvija između sadašnjeg vremena i vremena koje dolazi. Kristovo otkupljenje će biti ispunjeno u nastupajućem obnovljenju samih

---

¹ U Pavlovom etičkom kontekstu ne postoje velike razlike između *soma* i *pneuma*, nego postoji razlika između *pneuma* i *sarx*. Za Pavla *soma* nije grešna, već on ističe da je čovjekovo fizičko tijelo *soma* čak i u sadašnjoj egzistenciji pripada Bogu i prema tome ono uključuje potpuno otkupljujuće djelo Isusa Krista, tj. raspeće, uskrsnuće i sadašnje djelo Svetoga Duha. Bitno je da sav konflikt ovdje postoji između *sarx* i *pneuma*

tijela kada će Isus Krist svojim dolaskom podići mrtve i kada će oni primiti „duhovna tijela“ (Kor 15:42-54; 2 Kor 5:1-5).²

U suprotnosti ovom stavu, pojavila se kontraverza da kršćani mogu očekivati iskustvo konstantne pobjede nad grijehom kroz ili uz pomoć Duha Božjeg i da je prava pobjeda moguća u ovom životu. Hod u Duhu i ugađanje Gospodinu je moguće u sadašnjem vremenu. Također, Duh Sveti provida općenito nove i dobre mogućnosti ne samo za pojedinca i zajednicu već i za čovječanstvo. Pavle, stoga očekuje da biti vjernik znači živjeti u Duhu koji će utjecati na njihove vlastite živote i s tim će također, utjecati na svijet današnjice.³ Da bismo razumjeli ovu suprotnost između tijela⁴ i Duha koju Pavao spominje u Gal. 5:13-26, morat ćemo za razradu ove tematike razmotriti cijelu poslanicu. No, prije toga, ova radnja će obuhvatiti kratak pregled tumačenja ove suprotnosti od strane nekih bibličara, kao što su Aurelije Augustin, Toma Akvinski i Martin Luther. Nakon toga će nam egzegetski osvrt na cijelu poslanicu pomoći da dođemo do željenog zaključka na postavljeno pitanje suprotnosti tijelo/duh u Poslanici Galaćanima.

1. KRATKI PREGLED TUMAČENJA SUPROTNOSTI TIJELO/DUH KOD NEKIH BIBLIČARA

1.1. Aurelije Augustin

Razvoj tumačenja da je kontradikcija tijelo/duh unutarnja borba postoji još od vremena najranijih crkvenih otaca, još u postapostolsko vrijeme, dok je ozbiljno teološko tumačenje započelo s Augustinom. On je interpretirao duh (*pneuma* – grč. riječ za duh) kao Duh Sveti. U jednu ruku, tijelo (*sarx* – grč. riječ za tijelo) nema nikakve veze s onim što čini samu substanciju tijela. „Očita su djela tijela. To su: bludnost, nečistoća, razvratnost, idolopoklonstvo, vraćanje, neprijateljstva, svađa, ljubo-

² Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin, Daniel G. Reid ed., *Dictionary of Paul and His Letters*. IVP, Leicester 1993., str. 409.

³ Gerald F. Hawthorne, Ralph P. Martin, Daniel G. Reid, nav. dj., str. 409.

⁴ U hrvatskom jeziku ne postoje dva različita značenja za grčke riječi *sarx* i *soma* već se obje riječi prevode kao 'tijelo', dok npr. u engleskom jeziku ta razlika u riječi postoji 'flesh' i 'body'. U daljnjem tekstu potrebno je to imati na umu jer je razlika u značenju jako važna.

mor, srdžbe, spletkarenja, razdori, strančarenja, zavisti, pijanke i tome slično“ (Gal 5:19-21a). Zbog tog teksta u petom poglavlju, Augustin shvaća da Apostol ovdje uzima termin *sarx* da bi govorio o djelima koji proizlaze iz tjelesne požude. Tako da *sarx* u Gal. 5 znači tjelesne nedostatke koji proizlaze iz aktivnosti tijela.⁵ Zbog toga vjernik nije u mogućnosti da čini stvari koje želi da čini i zbog toga on treba Božju milost koja dolazi po Duhu da bi ga osposobila za činjenje dobra. Dok Augustin kaže da je kršćanima dan Duh Sveti, on napominje da oni čine one stvari koje ne žele da čine i to zbog njihove ‘volje’ i nemogućnosti njihove ‘vlastite prirode’ da to dobro i ostvare. Augustin, stoga nudi jedinu mogućnost izlaska iz te situacije a to je, plač pred Bogom i vapljenje da On izbavi od smrtnog i lošeg tijela. Jedino je to moguće pomoću milosti Božje u Isusu Kristu našem Gospodinu. Hipponski biskup ističe molitvu u ovom kontekstu i kaže ‘ne uvedi nas u napast već nas izbavi od zla’ (Mt 6:13), spominjući da jedino milost Božja oslobađa od zla. Ta milost ne oslobađa od substancije tijela, koja je za afrikanca u suštini dobra, već ona oslobađa od tjelesnih požuda od kojih čovjek ne biva oslobođen osim s milošću Spasitelja.⁶ Dok razmatra kontradikciju tijelo/duh, Augustin spominje volju i govoreći iz svog iskustva kaže da kada nešto želi učiniti ponekad biva okovan ne tuđom voljom, već biva okovan svojom željeznom voljom. Volju je držao u ropstvu neprijatelj koji je skovao lance i zarobio ga. Za Augustina, požuda se rađa iz pokvarene volje i dok se robuje požudi rađa se u tome navika i ako joj se ne opire, doći će tada do moranja i nužde. I zbog toga dolazi do krutog ropstva tijela. Nova volja koja je u njemu počela rasti da nesebično štuje Boga koji mu je jedina radost. Tj. duhovna strana nije bila sposobna da svlada prijašnju njegovu volju, tj. tjelesnu stranu, koja je ojačala s njezinom dugom navikom.⁷ Tako, možemo vidjeti da Augustin govori o dvije volje, staroj i novoj, tj. o tjelesnoj i duhovnoj strani koje su u neslozi i disharmoniji. Stoga, on govori da tijelo ide protiv duha i duh ide protiv tijela.⁸ „Jer tijelo žudi protiv Duha,

⁵ Aurelije Augustin, *On Nature and Grace* pogl 66 u *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, I serija, Vol 5, str. 144.

⁶ A. Augustin, *nav. dj.*, str. 142-143.

⁷ A. Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost Zagreb, 1973., str. 164.

⁸ Augustin govori da je u isto vrijeme bio u jednom i u drugom, tjelesan i duhovan, ali je bio više u onome što je sebi odobravao nego što je u sebi osuđivao. U ovom prvom, tjelesnom, nije više bio on jer je to velikim dijelom trpio više protiv

a Duh protiv tijela. Doista, to se jedno drugomu protivi da ne činite što hoćete“ Gal. 5:17.

Augustin tumači tu svoju borbu pomoću Pisma i kaže da se uzalud radovao Božjem zakonu koji je unutar njega kada se drugi zakon koje je u njegovim udovima opirao tom dobru koji je u njemu i vodio ga u ropstvo zakona grijeha. On postavlja pitanje tko će ga, dakle, onda izbaviti od tog tijela koje ga vuče da čini djela tijela? Jedini odgovor jest milost Gospodina Isusa Krista.⁹ On daje nekoliko uputa kako se osloboditi tjelesnosti koja se suprostavlja životu hodanja u duhu. On upućuje na uzdržavanje od svijeta da bi duhovno čovjek bio živ, a ako to ne učini, duhovno će umrijeti. Treba se uzdržavati od ‘neobuzdane sile oholosti’, od ‘mekoputne naslade raskoši’ i od ‘lažnog imena znanosti’, da bi ‘zvijeri bile pripitomljene’, ‘stoka ukročena’ i ‘zmije neškodljive’. A. Augustin upotrebljava i alegoriju kako bi ukazao na stanje tijela i govori da su njegove sklonosti: nadutost oholosti, naslada požude i otrov radoznalosti. To su sklonosti tijela koje dovode do umiranja zbog odstupanja od izvora života i tako dolazi do prepuštanja ovome tjelesnom, prolaznom svijetu i prilagođuje se njemu.¹⁰ Dakle, kada govori o pohoti, tj. kada govori o tijelu on kaže da je utoliko grijeh ukoliko se čovjek ne umije tomu oduprijeti i ona je u isti mah manjak životne veze s Bogom. Čovjek jedino donosi plodove kršćanskog života ako biva u Duhu i u njegovom životu su vidljivi plodovi Duha samo zbog njegovog odnosa s Bogom koji se odvija zbog same milosti Božje.

1.2. *Toma Akvinski*

Srednjovjekovni teolog, anđeoski učitelj, radikalni aristotelovac, koji naš problem promatra ‘ponešto platonovski’. Akvinac vidi ovaj konflikt između tijela i duha kao postojeću napetost koja je uzrokovana od određenog razloga ili pak od strasti. Ako

---

svoje volje nego što je činio dragovoljno. Njegova navika je postala ratobornija protiv njega njegovom krivnjom, jer je svojevoljno dospio onamo kamo nije htio. Zbog njegove vezanosti za svijet, odbijao je da za Boga vojuje. Tako ga je teret svijeta slatko pritiskivao a misli tj. duh koji je o Bogu razmišljao je bio sličan pokušaju onih koji spavaju da se probude, ali težina sna ih je ponovno još jače svladala.

⁹ A. Augustin, *Ispovijesti*, str. 165.

¹⁰ A. Augustin, nav. dj., 165-166.

obraćena osoba slijedi u svom životu određeni, dobar razlog tada će biti u mogućnosti činiti dobro. U suprotnosti tome, ako slijedi strasti tada će činiti zlo.¹¹ Za T. Akvinskog postoje dvije pokretačke sile. Jedna je moć težnje koja nalaže da se nešto dogodi i djelovanje te težnje u osjetilnoj duši ne odvija se bez suradnje s tijelom, već naprotiv, srdžba i veselje i svi slični porivi pojavljuju se uz popratne tjelesne promjene. Druga pokretačka sila je ona koja neku radnju sprovodi u djelo. Ona osposobljava udove tijela da izvrši nalog moći težnje. Ona ne poduzima djelovanje već ga prima.¹² Volja je usmjerena prema onome što je dobro. Ali, ako se čovjek odvrti od onoga što je dobro zbog osjetilnog čuvstva ili trenutačnog raspoloženja, i na osnovu prirodno usmjerene volje tada postaje rob toga. Ali, Duh Sveti priklanja volju k pravom dobru, kojemu je ona po naravi usmjerena. On uklanja ropstvo po kojemu čovjek, postaje rob grijeha i strasti i djeluje protiv usmjerenja te volje. Također, uklanja i ropски stav po kojemu čovjek, protiv pokreta volje, djeluje po zakonu, kao rob zakona, a ne prijatelj.¹³ „Ako vas Duh vodi, niste pod Zakonom“ Gal. 5:18. Duh Sveti umrtvljuje tjelesna djela jer tjelesna strast odvraća od pravoga dobra prema kojemu Duh Sveti s ljubavlju usmjeruje.¹⁴

1.3. *Martin Luther*

M. Luther kao otac protestantizma i reformator imao je jako velik utjecaj na razvoj kršćanske misli. Hegel je rekao da je s

---

¹¹ T. Aquinas, *Summa Theologica*, Vol 1, Christian Classics, Maryland 1981., Q 95, str. 483.

¹² T. Vereš, *Toma Akvinski – Izabrana djela*, Globus Zagreb, 1980., Pitanje 75, str. 192.

¹³ Bog čovjeka ne sili svojom pomoću da ovaj djeluje ispravno. Kada Duh Sveti pomaže čovjeku da dobro djeluje, misli se da on u čovjeku radi dobra djela. Ali, Božja pomoć uzrokuje u čovjeku dobra djela, hotimično a ne prisilno. Prema tome, T. Akvinski kaže da pomoć Božja ne prisiljava čovjeka da djeluje ispravno. Za odabir činjenja dobra ili zla odgovorna je čovjekova volja i njegov cilj. U svemu ovome, T. Akvinski ističe da su razlog ili strasti glavni pokretači za činjenje i koji potječu od nagona iz same prirode ili pak od vlastite strane samoga bića. Požude duše su osjetivne težnje čiji je objekt dobro ili zlo. Neke strasti duše su vođene onom što je dobro, kao što su ljubav i radost a druge su vođene onim što je zlo, kao što su strah i žalost. „Tijelo žudi protiv duha i duh protiv tijela“ (Gal. 5:17).

¹⁴ T. Akvinski, *Suma protiv pogana*, Kršćanska sadašnjost Zagreb, 1994., pogl 22, str. 843.

njim započela sloboda duha. M. Luther govori o dvije proturječne teze, o slobodi i pokornosti i kaže da trebamo imati na umu da svaki kršćanin ima dvije naravi, duhovnu i tjelesnu. S obzirom na dušu, on se zove duhovni, unutarnji čovjek a s obzirom na tijelo i krv, on je tjelesni, stari i izvanjski čovjek.¹⁵ Kada M. Luther govori o unutarnjem čovjeku, njegovoj slobodi i glavnoj pravednosti, spominje da ne treba za to nikakav zakon niti dobra djela. Za njega će unutarnji, duhovan čovjek postati potpuno duhovan i unutarnji tek nakon sudnjeg dana a na ovoj zemlji se može samo početi i napredovati ali tek na onom svijetu će doći do pravog ispunjenja.¹⁶ M. Luther spominje apostola Pavla koji govori o prvinama Duha a objašnjava djela tijela i prvine Duha. On kaže da tijelo treba istinski tjerati i vježbati da bude poslušno unutarnjem čovjeku i vjeri. Unutarnji je čovjek jedno s Bogom i zbog Krista koji je za čovjeka toliko puno učinio, čovjek postaje radostan i pun htijenja i njegovo je svo zadovoljstvo u tome da Bogu služi u svoj svojoj slobodnoj ljubavi.¹⁷ On u svom tijelu nalazi nepokornu volju koja želi služiti svijetu i koja želi ići za svojim pohotama.¹⁸

M. Luther ne nastoji naći put da oslobodi dušu iz zatočeništva tijela već on nastoji naći put kako da se prevlada negativan

¹⁵ Martin Luther, *O slobodi kršćanina*, Izvori: Novi Sad, 1983., str. 9.

¹⁶ Martin Luther, nav. dj., str. 18.

¹⁷ Više o tome: M. Luther, *A Commentary on St. Paul's Epistle to the Galatians*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids

¹⁸ Potrebno je naglasiti kako je za Luthera vjera jedina čovjekova pravednost pred Bogom. Sve dok je duša po vjeri čista i ljubi Boga ona rado želi da i druge stvari budu tako čiste, a posebno njezino vlastito tijelo, te da zajedno s njom ljubi i proslavlja Boga. Htijenje bez vjere, da se po djelima postane pravedan i blažen je za Luthera, veliko bezumlje i krivo shvaćanje kršćanskog života i vjere. „Ne može dobro stablo donijeti zle plodove, niti nevaljalo stablo dobrih podova“ (Mt 7:18). Dakle, dobra djela nikoga ne čine dobrim čovjekom, već dobar čovjek čini dobra djela. Zla djela ga ne čine zlim ili prokletim, već nevjera koja osobu i 'stablo' čini zlima, čini zla i prokleta djela. Kada čovjek postane zao ili pravedan, vanjski ili unutarnji, tjelesan ili duhovan, to sve ne počinje djelima, već osnova za to je čovjekova vjera. Osobu jedino vjera može učiniti dobrom, a zlom je čini nevjera. M. Luther, dakle, ističe dvije suprotnosti u čovjeku, slobodu i pokornost. On govori da je kršćanin ustvari slobodan gospodar svega i nikome nije podložan ali je u isto vrijeme, taj isti kršćanin, pokoran sluga svega i svakome je podložan. Te dvije oprečnosti o jednom čovjeku su nužne jer kršćanin ima dvije naravi, duhovnu i tjelesnu narav. Unutarnjem čovjeku, M. Luther pripisuje slobodu dok vanjskom ili tjelesnom pokornost. On pak govori da unutarnji, duhovan čovjek može biti u ropstvu i zloći radi toga što sloboda odnosno ropstvo unutarnjeg čovjeka ovise o čovjekovom pozitivnom ili negativnom odnosu prema Isusu Kristu.

odnos unutarnjeg čovjeka prema Kristu. U razlikovanju unutarnjeg i vanjskog čovjeka, duhovnog i tjelesnog, on se nadovezuje na citat apostola Pavla „jer tijelo žudi protiv Duha, a Duh protiv tijela. Doisto to se jedno drugome protivi da ne činite što hoćete“ (Gal. 5:17).¹⁹ Dakle, kod M. Luthera možemo vidjeti da borba postoji između vanjskog i unutarnjeg čovjeka tj. između tijela i duha. On ističe da jedini put poboljšanja da kršćanin može ‘upravljati svojim tijelom’ jesu djela. Funkcija djela, za njega su jedino pomoć unutarnjem, duhovnom čovjeku da se suobličići s vanjskim, tjelesnim, kako bi i taj tjelesni čovjek zajedno s duhovnim mogao ljubiti i proslavljati Boga. Također, ispravan odnos kršćanina prema drugim ljudima, M. Luther razvija na primjeru Isusa Krista. Njegova etika je etika nasljedovanja. U stvari, ono što M. Luther ističe jest to da kršćanin treba svome bližnjemu postati ‘Krist’. Svrha djela jest suobličiti tjelesnog čovjeka s unutarnjim, s tim što kao slobodan gospodar svega koji nikome nije podložan, postane pokoran sluga i svakome podložan. Ta borba između tjelesnog i duhovnog trajat će sve do sudnjeg dana i jedina pomoć jest vjera koja uzdiže čovjeka do Boga i na taj način čovjek jedino može postati dobar i donositi dobre plodove.

2. INTERPRETACIJA SUPROTNOSTI TIJELO/DUH KOD NEKIH DANAŠNJIH TEOLOGA

Možemo reći da na jednoj strani imamo teologe²⁰ koji diskutiraju o ovoj suprotnosti u terminima unutarnje borbe pojedinaca i interpretiraju *sarx* kao apstraktni antropološki opis samog kršćanina. Osvrćući se na Pavlovo gledanje, govore o sadašnjosti kao na vrijeme eshatološke tenzije između starog i novog stvorenja, tj. između ‘već’ i ‘ne još’. Ta tenzija se pojavljuje zbog toga što vjernici žive u preklapajućem dobu i pripadaju jednom i drugom u isto vrijeme. Zbog toga su kršćani ‘tjelesni’ i ‘duhovni’ u isto vrijeme. Vjernici imaju neprestanu borbu između duha i tijela, između ‘već’ i ‘ne još’, između starog i novog čovjeka. Kakvu god etičku odluku kršćanin treba donijeti, ona mora proći

---

¹⁹ Martin Luther, *A Commentary on St. Paul's Epistle to the Galatians*, Zondervan Publishing House, Grand Rapids, str. 222-225.

²⁰ Npr teolozi poput: J. Dunn, H.D. Betz, R. N. Longenecker; F.G. Gaebelin; F. Bruce, W. Barclay itd.

kroz borbu 'tijela' i 'Duha'. Kršćanin je u neprekidnom rascjepu između te dvije strane. Također, kršćanin nije isključen niti od tenzije između života i smrti. Dakle, borba u kršćanima je, s obzirom na ovo tumačenje, neminovna tijekom cijelog njihovog života. Osim ovih bibličara koji interpretiraju suprotnost *sarx* i *pneuma* u antropološkim terminima, postoje neki, kao npr. W. Russell koji kaže da mi ne trebamo vidjeti u Gal. 5:17 kao Pavlovu namjeru da opiše kršćansko iskustvo etičke borbe. Također, u njegovoj interpretaciji, suprotnost tijela i duha nije viđena kao antropološki termini. On opisuje *sarx* i *pneuma* kao 'teološke skraćenice u Pavlovu argumentu koji interpretira dvije skupine Božjeg naroda u Galaciji. Za njega je 'tijelo-zajednica' koja predstavlja Židove koji prezentiraju zajednicu starog 'Mojsijevog zakona', dok je 'Duh-zajednica' koja predstavlja galacijske kršćanske vjernike koji slijede istinito evanđelje koje im je propovijedao apostol Pavao. U njegovom tumačenju postoji dva načina života u dvije različite zajednice. Jedna zajednica je tjelesna, a druga je duhovna.²¹ U suprotnosti ovim tumačenjima, pojavilo se i tumačenje koje govori da kršćani mogu iskusiti trajnu pobjedu nad grijehom pomoću Duha i ta borba nije unutarnji konflikt u jednoj duši. Kontradikcija tijelo/duh nije antropološki termin već je eshatološki. Pristalica ovog tumačenja je primjerice, Gordon Fee koji se osvrće na ovu kontradikciju govoreći da se ova tenzija odnosi na narod Božji koji živi život budućnosti u svijetu gdje je tijelo još uvijek aktivno. On kaže gdje god da Pavao spominje tu kontradikciju, on koristi eshatološki izraz i s tim se gubi veza s nekakvom fizičkom aktivnosti i negativnim moralnim ponašanjem.²²

2.1. Gordon Fee

G. Fee opisuje *sarx* kao egzistenciju koja je postojala prije poznanja Isusa Krista i njegovih vrijednosti. Život u tijelu je život življen 'prije ili van Krista' a u suprotnosti tome je život u Duhu kao nova vrst egzistencije koja je pokrenuta od Krista i Duha. Taj kontrast između tijela/Duha, G. Fee interpretira kao način

²¹ W. Russell, *Does the Christian have 'flesh' in Gal 5:13-26?* U *Journal of the Evangelical Theological Society*, Vol. 36, br 2., str. 182-186.

²² G. Fee, *Paul, the Spirit and the People of God*, Hendrickson Peabody, 1996., str. 126-130.

Pavlovog govora u vezi dosljednosti Duha za život koji živimo u sadašnjem vremenu ‘već’ ali ‘ne još’.²³ Tako da su kršćani vođeni Duhom i osnaženi su s Njim tako da mogu živjeti pobjedonosan život. Kršćani nisu više kontrolirani tijelom *sarx*. Čak i ako kršćani žive u svijetu koji je kontroliran od tijela, kršćani koji hodaju u ili s Duhom, su kontrolirani od Duha. Mada ponekad oni ne čine sve što oni žele da čine, ipak su vođeni Duhom u svakoj moralnoj borbi koja se pojavi u njihovu životu i On ih vodi i pomaže im u tom.²⁴ Hebrejska riječ *basar* znači fizičko tijelo. U nekoliko slučajeva ovaj termin se koristi za opis ljudske slabosti obično u kontrastu s Bogom kao Stvoriteljem. Izraz za sva živa bića, posebno ljudska je ‘sva tijela’ što znači ‘svako stvorenje’. Kada psalmist pita u povjerenju Boga, „što mi može učiniti tijelo?“ (Ps 56:4), on misli da s Bogom koji je njegov zaštitnik ne može mu ništa učiniti ljudsko biće (Jer 17:5). U svojoj tjeskobi Job je upitao Boga „Imaš li tjelesne oči? Vidiš li kao što ljudska bića vide?“ Termin ‘tijelo’ nije neutralan termin dok se uzima u ovom smjeru, niti izražava negativnu moralnu osudu, već izražava nedostatke i manjkavosti ljudskog stvorenja.²⁵ Interpretacija G. Fee-a grčke riječi *sarx* kod apostola Pavla jest ljudski pad koji nema veze s fizičkom supstancijom tijela i to je izričito eshatološki termin. U skladu s tim, kod objašnjavanja moralnih negativnosti, G. Fee objašnjava takav stav onih koji ne znaju Krista i koji žive kao Božji neprijatelji. To su oni koji žive bez Krista i bez vodstva Duha. Jedini konflikt treba biti s onima koji vjeruju u Krista i narod su Duha, ali nastavljaju se držati njihovih starih vrijednosti koje su postojale prije njihova susreta s Kristom. Pavao se takvima obraća i kaže im: „Velim i zaklinjem da sa sebe skinete i odložite starog čovjeka koji pripada prijašnjem načinu života, čovjeka koji u varavim požudama ide u propast“ (Ef 4:22) i „obucite se u novoga čovjeka, stvorena na sliku Božju u istinskoj pravednosti i svetosti“ (Ef 4:24).²⁶ U stvari, njegovo tumačenje jest takvo da gdje god apostol Pavao upotrebljava ‘tijelo’ u kontrastu s ‘duhom’ znači da taj odnos ima eshatološki značaj.

²³ G. Fee, *God's Empowering Presence*, Hendrickson: Peabody, 1994., str. 819.

²⁴ G. Fee, *Paul, the Spirit and the People of God*, str. 133.

²⁵ G. Fee, nav. dj., str. 129.

²⁶ G. Fee, nav. dj., str. 130.

2.1.2. Fee-ovo tumačenje Galaćana 5:17²⁷

On govori da je Apostol ovo pisao, tipično, ne u terminima individualnog vjernika u njegovu odnosu s Bogom, već on ističe Galaćane koji žive po svome, dok ih tijelo u tom upravlja.²⁸ Pavao započinje u r 16 s osnovnim imperativom i obećanjem „hodajte u Duhu i nećete ispunjavati želje tijela“. G. Fee tumači da Pavao ovdje ne govori o unutarnjem životu vjernika, već o ulaženju u bezbožno ponašanje unutar zajednice. Hodanje u Duhu se ne podudara sa životom koji je vođen tijelom zbog toga što se to dvoje suprotivi jedno drugom. Duh stoji u opoziciji drugog puta življenja u tijelu. Nije da Pavao ne brine o unutarnjem životu, ali ovdje on brine posebno za put Božjeg naroda koji treba providjeti i donijeti radikalnu alternativu svijetu oko nas. Oni koji hodaju u Duhu neće uništavati kršćansku zajednicu sa sukobima, razdorima i konfliktima.²⁹ Kršćani žive u tijelu jedino u smislu ljudskog življenja u sadašnjici ali, kršćani nisu u tome vođeni prema uputama tijela. Duhovna osoba neće živjeti na način da je prodana u ropstvo grijeha i zbog toga je u nemogućnosti da čini dobro koje želi da čini zbog toga što je držana kao zatočenik zakona grijeha. Zbog preklapajućeg doba ‘već ali ne još’, staro doba još nije prošlo i zbog toga kršćani trebaju učiti hodati s Duhom, biti u Duhu, držati se Duha i sijati u Duhu. Ako to sve učine, neće hodati prema uputama tijela jer je Duh dovoljan za osposobljavanje onih koji hode s Njim. Oni koji žive životom prošlosti, životom koji je van Krista „neće biti baštinici kraljevstva Božjeg“ (Gal. 5:21) u toj finalnoj eshatologiji. G. Fee se ipak obraća i onim vjernicima koji žive u borbi s nekim konstantnim napadajućim grijehom. On im savjetuje da se okrenu više Bogu, da traže upute za život u Riječi. On upućuje na koji način treba živjeti u Duhu i kaže da treba što više vremena provesti u zahvaljivanju i slavljenju Boga za sve ono što je On učinio, što čini i što će učiniti. S druge strane, ne treba se toliko fokusirati na neuspjehe. U svemu tome treba imati na umu preklapajuće doba, i da se nalazimo u vremenu koje dolazi. Duh Božji, Božja vlastita prisutnost, njegova moćna prisutnost je ta koja vodi i

²⁷ „Jer tijelo žudi protiv duha, a duh protiv tijela. Da, to se dvoje međusobno protivi tako da ne činite što biste htjeli.“

²⁸ G. Fee, *Paul, the Spirit and the People of God*, str. 136.

²⁹ G. Fee, *nav. dj.*, str. 136.

usmjerava. Kršćani trebaju biti na okupu, u zajedništvu kako bi kao pojedinci mogli što više sličiti Kristu.³⁰

3. SUPROTNOST TIJELO/DUH U KONTEKSTU POSLANICE GALAĆANIMA

Da bismo razumjeli ovu suprotnost trebamo razmotriti cjelokupan razvoj Pavlovih argumenata u cijeloj poslanici. Gledajući na cjelokupnu poslanicu vidjet ćemo da ovaj kontrast funkcionira kao osnovica na kojoj Apostol gradi svoj najvažniji argument. On počinje s tim kontrastom u prva dva poglavlja ističući kontrast između njegova božanski danog evanđelja i drugog evanđelja koje je načinjeno od čovjeka (1:9-11). Antitetička upotreba *sarx* i *pneuma* započinje u Gal. 3:3 gdje Pavao ističe kontrast duhovnog rasta kojega je on naviještao tjelesnim Židovima koji su se pridržavali obreda obrezanja i ostalih dijelova zakona koji se tiču ljudskog tjelesnog napora što je utjecalo na Galaćane da su zbog izvršenja tih naredbi izgubili vjeru. Suprotno tomu, Apostol pokazuje da je dar Duha, koji je za njega znak Abrahamovog blagoslova koji je primljen, ne kao rezultat nekakvog ljudskog napora, već je taj dar zbog njihove vjere u poruku istinitog evanđelja koje im je propovijedao. Pavao nastavlja dalje ovu antitezu i u 4:21-31 gdje debatira u vezi Išmaela i Izaka ističe da je onaj, koji je istiniti, obećani sin Abrahamov, bio rođen *kata pneuma*. Istinita djeca Abrahama su oni koji dijele Abrahamov blagoslov zbog posjedovanja dara Duha i zbog rođenja koje je kao rođenje Izaka, *kata pneuma*. U suprotnosti tome, oni koji traže znak na tijelu, npr. obrezanje su oni koji su rođeni tjelesni i njihov je predstavnik Išmael. Na kraju, u zadnja dva poglavlja, Pavao postavlja u kontrast dva načina ponašanja. U jednu ruku, istinito evanđelje propovijedano od Pavla dalo im je istinito značenje za duhovni rast, pravi, istiniti identitet kao Abrahamovih sinova koji su rođeni *kata pneuma* i također, data im je i prava uputa za ponašanje, što je hodanje *kata pneuma*. U suprotnosti tome je držanje i obdržavanje poruke koja je sačinjena od čovjeka, koju su Židovi isticali u ljudskom naporu, i zbog toga su izgubili pravi istinski identitet kao Abrahamovi sinovi sve dok su rođeni *kata sarka* i zbog toga su oni sljedbenici onih koji žive *kata sarka*.

---

³⁰ Isti, str. 137-138.

Antiteza se ovdje ne razlikuje. Jedina promjena koja je bila prezentirana pred Galaćane jest njihova mogućnost izbora. Prvo, oni su prezentirani u odnosu na dvije suprotne poruke, drugo, u odnosu na različit identitet i treće u odnosu na dva različita načina ponašanja.³¹

Da bismo došli do pravog razumijevanja suprotnosti tijelo/ Duh, odnosa ljudi koji su rođeni *kata sarka* i onih koji su rođeni *kata pneuma*, te kontraste između dvije različite zajednice i njihova različita ponašanja, potrebno nam je ući u dublju razradu cijele Poslanice Galaćanima.

3.1. Pozadina i tema

Tijekom svojih prvih misijskih putovanja, Apostol je posjetio i Malu Aziju. Tamo je propovijedao poruku da se spasenje može ostvariti vjerom u Isusa Krista. Mnogi njegovi slušatelji su bili kroz njegovu poruku dotaknuti i prihvatili su vjerom spasonosnu poruku Kristova evanđelja. Tako su nastale i Crkve a neke su formirane i u Galaciji. Nakon što je Pavao otišao iz Galacije, u Crkvu su došli lažni učitelji i unijeli su krive nauke. Neki, od njih su naučavali da spasenje dolazi po vjeri u Krista ali da to nije dovoljno već da je potrebno i obdržavanje Zakona. Pristalice takva učenja su bili judaisti.

Judaisti su rekli da nije dovoljna vjera, već da je za spasenje važno obdržavanje Zakona ističući posebnu važnost obrezanja (Gal 5:2; 6:12).³² Imali su drugačije shvaćanje Duha Svetoga (3:2-3), također su držali sve svoje stare židovske blagdane (4:10) i uporno su nijekali Kristov križ (6:12). Judaisti su imali loš utjecaj tako da je Pavao, zbog njih postao neprijatelj galacijskim Crkvama (4:16).

Takve i slične poruke su bile mješavine kršćanstva i židovstva, milosti i Zakona, Krista i Mojsija. Neki su pokušavali Galaćane odvratiti od Pavla, jer za njih on nije pravi Gospodinov apostol pa mu stoga ni poruka nije valjana ni vjerodostojna. Na taj način su pokušavali uništiti povjerenje u poruku potkopavajući povjerenje u Pavla koji ju je govorio. Takve zle primjedbe su

³¹ M. V. Marcelaru, *Istraživačka radnja – Contradiction between flesh/spirit in Galatians*, ETF Osijek, 1999.

³² R. H. Gundry, *A Survey of the New Testament*, Publishing House: Grand Rapids, 1981., str. 198.

štetno utjecale na mnoge galacijske kršćane. Zbog takve situacije je Pavao bio potaknut na hitro i odlučno djelovanje. U njegovu pismu Galaćanima odražava se istinski karakter spasenja koji je milost a ne zarada djelomičnim ili potpunim držanjem Zakona. Pavao jasno ističe da je kršćanin mrtav Zakonu i da on treba živjeti životom svetosti u snazi koju mu daje Duh Sveti.³³

3.2. Pavlova obrana vlastitog autoriteta³⁴

Pavao ističe da sve ono što je propovijedao Galaćanima je bila poruka koju je primio kao Božju objavu a ne kao nekakav ljudski izvor. Također, on ističe i poseban Božji poziv u njegovu životu. „Ali kad se Onomu koji me odvoji već od majčine utrobe i pozva milošću svojom, svidjelo otkriti mi Sina svojega da ga navješćujem među poganima...” (Gal 1:15a).

Tek s gledanjem na osobnost apostola Pavla i na Božji poziv u njegovu životu možemo razumijeti njega i njegovu poruku o Božjoj milosti. Njegovo osobno iskustvo s uskrslim Kristom koje je doživio na put za Damask, dalo mu je uputu za pravu istinu evanđelja koje je propovijedao. Pavao govori da je židovsko-kršćansko propovijedanje ‘drukčije evanđelje’ i dalje govori da to i nije drugo evanđelje, već da samo postoje neki koji zbunjuju i koji žele izopačiti Mesijino evanđelje (Gal 1:7). Pavao ovdje ističe da postoji samo iskrivljeno evanđelje a ne drugo evanđelje.

U stanovitom smislu, iskustvo Pavlovog obraćenja predstavlja presudan prekid s religioznom tradicijom viđenom u židovskom obliku. Apostol osuđuje svaku tradiciju koja se sukobljava s Božjom Riječi. Vjerojatno je da se u ovom kontekstu riječ *paradoseis* ne odnosi na praksu ili liturgijski oblik u Crkvi već da se odnosi na ‘prenošenje nauka’. Dakle, jedina apostolska tradicija je ona koja se temelji na Riječi Božjoj i oni koji slijede nju, slijede i istinito evanđelje.³⁵ Takvo istinito evanđelje ne treba biti naučeno ponavljanjem kao što su Židovi morali učiti Toru. U suprotnosti judaistima, Apostol ističe da se ni jedan čovjek ne može obrazovanjem ugurati u Božje kraljevstvo. On ističe da je on naučio evanđelje objavom Isusa Krista a ne u jeruzalemskim

---

³³ W. MacDonald, *Komentar Novoga zavjeta*, EuroLiber Zagreb, 1999., str. 306.

³⁴ „Što smo već rekli, to sad i ponavljam: navješćuje li vam tko neko evanđelje mimo onoga koje primiste, neka je proklet“ (Gal. 1:9).

³⁵ R. A. Cole, *Poslanica Galaćanima*, Logos doo, Daruvar 1997., str. 43.

školama.³⁶ „Živim ali ne više ja, nego živi u meni Krist“ (Gal. 2:20). Pavao ovdje ističe svoje osobno iskustvo i ocrtava kršćanski život kao zajedništvo sa Sinom Božjim. Tjelesan život koji se zadovoljava svojim svojstvima ne postoji više za njega. Ali, to je još uvijek život čovjeka grješnika u stanju smrtnosti tj život u tijelu U suprotnosti tom jest život u Duhu, tj. to je život proslavljenog Krista u vjerniku. Vjera otvara čovjeka spasonosnoj Kristovoj ljubavi.³⁷

3.3. *Sarx/pneuma u Gal. 3, 3 i Abrahamova vjera*

Antitetičko korištenje riječi *sarx* i *pneuma* počinje u trećem poglavlju. Pavao govori Galaćanima da su započeli kršćansku karijeru u (ili s) Duhom i sada ih pita mogu li vidjeti da perfekcija te karijere može biti najniži plan 'tijela'. 'Tijelo' ovdje ne znači jednostavno fizičko, materijalno tijelo, koje treba biti obvezno obrezano, već tijelo ovdje znači obnovljenu ljudsku prirodu koja podliježe ljudskim slabostima. Pavao podsjeća na stari izvor koji je bio odgovoran za takvu vrst djela i ističe da sada više nema izgovora za takvo činjenje zbog snage Duha. U njegovu iskustvu, legalna djela su ocrtavala život prema uputama 'tijela' a ne prema uputama 'Duha'.³⁸ Dakle, *sarx* i *pneuma* određuju u čovjekovu životu dva smjera ili poretka. Ako je čovjek u poretku Duha, tada je i njegov izvor Duh, te se čovjek vjerom otvara njegovu djelovanju. Ili, s druge strane, ako čovjek hoće da sam sebi bude izvorom i da sam izvršava djela zakona tada je on 'tjelesan'. Stav čovjeka koji se smatra samodostatnim te se tako zatvara sam u sebe, Pavao naziva 'tijelom'. Kada Duh Sveti djeluje na 'tijelo' koje mu je otvoreno dolazi do oslobođenja čovjeka.³⁹ Pod djelovanjem Duha Svetog čovjek postaje 'sin' Božji,

³⁶ Isti, str. 48.

³⁷ M. J. Fućak, *Novi zavjet* s uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije, Kršćanska sadašnjost, Zgreb 1992., str. 526.

³⁸ F. Bruce, *Commentary on Galatians*, Eerdmans, Grand Rapids 1982., str. 150.

³⁹ Za Pavla Židovi imaju stav 'tjelesnog' čovjeka i zbog takvog stava oni se nalaze u zabludi. Židovi su se pridržavali obveze obrezanja i osim toga, obdržavali su u njihovom ljudskom naporu i ostale dijelove zakona što nije odgovaralo u potpunosti zbog nedostatka njihove vjere. U suprotnosti tome, Pavao pokazuje dar Duha, koji je za njega znak istinitog Abrahamovog blagoslova, koji nije bio primljen kao rezultat nekakvog ljudskog napora, već je to bilo zbog njihovog

dok 'tjelesan' čovjek biva ujarmljen pod grijeh od kojega se sam ne može osloboditi.⁴⁰

Apostol povezuje duhovna proživljavanja Galaćana sa sličnim Abrahamovim iskustvom. S ovim isticanjem on želi ukazati na loše duhovno stanje Galaćana i također, on im želi ukazati da ono što oni doživljavaju je isto doživljavao i Abraham.⁴¹ Abraham je u nekom figurativnom smislu poganin kao i Galaćani. Također, Abraham nije bio Židov, iako je tijekom povijesti postao pretkom svih Židova i svim pustinjanskim narodima Negeba. U milosrdnom obećanju koje mu je Bog dao na poseban način se spominju pogani. Za razliku od judaista koji su navodili Mojsija i s njim njegov zakon, Pavao navodi Abrahama i obećanje. U Gal. 3:6 Pavao kaže da je Abraham, kao i Galaćani, bio povjerovao Bogu i Bog je prihvatio tu vjeru, tj. pouzdanje i da ono što nije mogao ostvariti vlastitim trudom, Bog mu je uračunao u pravednost. Abraham je bio u stanju u kojemu je shvatio da ne može ništa učiniti po sebi i stoga je prihvatio položaj potpune ovisnosti o Bogu. Ta ovisnost nije bila 'zakonska naredba'. I stoga, Pavao ističe da su Abrahamovi sinovi oni koji vjeruju. Pismo nam govori da Bog opravdava vjerom, stoga je i Bog unaprijed navijestio Abrahamu u Post. 12:3 „Po tebi će biti blagoslovljeni svi narodi“. Pavao ističe pod nadahnućem Duha Svetoga: *U tebi će* – tj. zajedno s Abrahamom ili na isti način kao i Abraham *svi narodi*, pogani i Židovi, *biti blagoslovljeni*, tj. biti spašeni. Abraham je bio spašen po vjeri, također će se na takav način, putem vjere spasiti i ostali naodi. Svi oni koji iskazuju vjeru u Boga opravdani su zajedno s vjernim Abrahamom. S blagoslovom Abrahama, koji je vjernik bivaju blagoslovljeni oni koji vjeruju.⁴² Vjerojatno su židovski učitelji uzimali Abrahama za svoga junaka i svoj primjer i argument o nužnosti obrezanja su temeljili na njegovu iskustvu (Post. 17:24-26). Zbog toga Pavao upotrebljava Abrahamov primjer i govori 'Abraham povjerova Bogu'. U tom njegovom činu nije bilo nikakve zasluge već je on jednostavno povjerovao Bogu. I stoga, spasenje ne dolazi zbog 'dobrih djela' što uključuje ljudski napor jer tu nema mjesta tijela. Važno je

---

vjerovanja istinitom evanđelju koje je Pavao naviještao među njima. Pavao obogaćuje ovu antitezu u nastavku spominjući Išmaela i Izaka

⁴⁰ W. Russell, *Does the Christian have 'flesh' in Gal 5:13-26?* Journal of the Evangelical Theological Society, vol. 36, br 2, 1993., str. 184.

⁴¹ R.A. Cole, *Poslanica Galaćinama*, str. 83.

⁴² W. MacDonald, *Komentar Novog zavjeta*, str. 315.

opaziti da Pavao ističe da opravdanje nema ništa zajedničkog s držanjem Zakona. Ono se ostvaruje na načelu vjere. Čak u Rim. 4:10-11, Pavao pokazuje da je Abraham držan pravednim prije negoli je obrezan. Abraham je bio opravdan još dok je bio u poganstvu.⁴³

3.3.1. Zakon protiv obećanja – Gal 3:10-18

Pavao ukazuje da Zakon ne prenosi blagoslov već da on može jedino prokleti. Svi oni koji pokušavaju zadobiti Božju naklonost na temelju pokoravanja Zakonu su pod prokletstvom tj. osuđeni su na smrt. Zakon traži potpunu pokornost a kazna za kršenje njegovih zapovijedi je smrt i zbog toga je Zakon proklet. Krist je platio kaznu smrti koju je Zakon zahtijevao te je izbavio one koje su bili pod Zakonom. Isus Krist nije otkupio ljude od prokletstva Zakona time što je tijekom svoga života održavao besprijekorno Deset zapovijedi. Čovjek je izbaavljen od Zakona zbog Krista koji je u smrt ponio prokletstvo Zakona. U Pnz 21:31 čitamo da je Zakon naučavao da se osuđene zločince objesi na drvo kao znak da su pod Božjim prokletstvom. I zbog toga je Isus Krist trebao biti učinjen prokletstvom kako bi Bog s milošću mogao doprijeti jednako kako do Židova tako i do pogana. Sada su u Isusu Kristu, koji je Abrahamov potomak, blagoslovljeni narodi.⁴⁴

4.3.2. Izak i Išmael – ‘kata pneuma’ i ‘kata sarka’

Hagara je žena koja prikazuje savez Zakona. Taj savez koji je bio predan na brdu Sinaj je donio ropstvo. Hagara također simbolizira zemaljski Jeruzalem u kojemu narod pokušava zadobiti pravednost držanjem Zakona. Svi takvi sljedbenici robuju. U suprotnosti tom, nebeski Jeruzalem je grad vjernika koji su opravdani vjerom. I on sadrži i Židove i pogane kojih je puno više od onih koji su Hagarina djeca i koji ostaju pod Zakonom. „I kao što je onda onaj po tijelu rođeni progonio onoga pod duhu rođenoga, tako je i sada“ (Gal 4:29). U Bibliji čitamo da se Išmael izrugivao Izaku i po tom primjeru isto tako je sa svima onima

⁴³ Isti, str. 314.

⁴⁴ W. MacDonald, nav. dj., str. 316.

koji su rođeni od tijela progonili su rođene od Duha. Pavao vidi u toj borbi načelo koje još uvijek postoji – to je neprijateljstvo između tijela i Duha.⁴⁵ Pavao nadalje ističe da se Zakon i milost ne mogu miješati. Nemoguće je baštiniti Božje blagoslove na temelju tjelesnih zasluga. Oni koji su se pouzdali u Krista nemaju veze sa Zakonom, oni su djeca slobodne žene i nasljeđuju društveni položaj svoje majke. Svi takvi su osposobljeni Duhom Svetim da žive životom koji je u skladu s njegovim položajem.

Posljednja dva poglavlja Poslanice Galaćanima slijede prva četiri poglavlja. Ovdje Apostol prezentira svoje treći argument koji stoji kao korijen za nadmoćnost njegova evanđelja. U ova dva posljednja poglavlja Pavle poziva na sveukupnu unutaraju moralnu promjenu koju ostvaruje 'sloboda' evanđelja. Dok govori o tome, Pavao se ne obraća samo judaistima već to čini i da bi Galaćani pravilno shvatili njegovo propovijedanje 'slobode'. S jedne strane, ako sloboda postane razuzdanost, onda će ostvariti najmračnije sumnje judaista, a Galaćani će dospjeti u gore stanje od prijašnjeg.⁴⁶ Gledajući na taj odnos, ova poglavlja pisma postaju kruna cijele knjige.⁴⁷ Gal 5:1 ukazuje na početak diskusije gdje Pavle objašnjava svrsishodan način ponašanja koji se poklapa s njegovim iskazom o identitetu istinitog Božjeg naroda što čitamo u 1:11-4:31. Taj argument se razvija počevši od identiteta slobodne djece Božje (4:21-31) pa sve do njihova iskustva i korištenja slobode (5:1-6:10). U 5 i 6 poglavlju pronalazimo usporedbu između ponašanja dviju natjecateljskih stra-

---

⁴⁵ G. W. Hansen, *Galatians*, str. 137-150.

⁴⁶ Judaizanti su uporno zahtijevali da se vjernici iz poganstva obrežu da bi bili spašeni. Zakonstvo je zahtijevalo od ljudi da vrše u potpunosti sav Zakon. Stoga, oni koji su se dali obrezati trebali su vršiti sav Zakon. Na jednoj strani su bili oni koji su bili potpuno pod Zakonom i s druge strane su bili oni koji uopće nisu bili pod Zakonom. Na takvu situaciju Pavao odgovara da oslanjanje na obrezanje jest obezvređivanje Krista. „Prekinuli ste s Kristom vi koji se u Zakonu mislite opravdati; iz milosti ste ispali“ (Gal 5:4). Ovdje se Pavao obraća ljudima koji su se htjeli opravdati držanjem Zakona. Apostol im kaže da ne mogu imati dva spasitelja; moraju se odlučiti ili za Krista ili za Zakon. U slučaju da odaberu Zakon odjeljuju se od Krista koji je jedini put nade u pravednost i spasenje. Pavao govori da zakonstvo poništava sablazan križa. S isticanjem obrezanja odbacuje se propovijedanje o križu Kristovom. Križ Kristov sablažnjava čovjeka jer križ ističe da čovjek ne može ništa učiniti kako bi zaradio svoje spasenje. Križ ne daje mjesta tijelu i njegovim naporima. Kada bi se propovijedala nužnost obrezanja tj. kada bi se propovijedanjem obrezanja navodilo da se čine djela tada bi se uklonila pravo značenje križa (Gal 5:11). U tom kontekstu Pavao govori da je kršćanin oslobođen od Zakona ali da nije bezakonik.

⁴⁷ R. A. Cole, *Poslanica Galaćanima*, str. 133.

na. Ovdje Pavle ističe superiornost njegova evanđelja u odnosu na etiku i moralnost Galaćana. Njegovo evanđelje provida jedino adekvatno uputstvo za njihovo ponašanje a to je Duh Sveti a ne obrezanje i obdržavanje Tore. U ovim odjeljcima ne nalazimo ništa novo što Pavle nije govorio u prva četiri poglavlja, osim njegova posebnog ukazivanja na etičko i moralno ponašanje.⁴⁸ Pavle jasno ističe razliku između tijela i Duha, između biti rođen od tijela i biti rođen od Duha, također pravi razliku između življenja prema uputama tijela i življenju prema uputama Duha.

3.4. Analiza Gal. 5:13-26

Apostol u r13 podsjeća Galaćane da je sloboda važna karakteristika kršćanskog života. Sloboda o kojoj on govori je božanski dar koji je utemeljen od strane Boga u Isusu Kristu. Mi smo slobodni zbog toga što nas je Bog u Kristu oslobodio od svakog nametanja Mojsijeva zakona. Takvu slobodu ne treba uzimati kao mogućnost opravdanja tjelesnih neuspjeha nekakve zajednice, već je treba gledati kao mogućnost da možemo u ljubavi služiti jedni druge. Dakle, ne treba se uzimati sloboda kao 'mogućnost za tijelo' već, za ljubav, 'treba se postati rob jedni drugima'.⁴⁹ Dakle, kršćanska sloboda ne dopušta grijeh već ona potiče služenje ljubavlju. Pavao pokazuje da ono što je Zakon zahtijevao, a nije mogao ostvariti jest upravo ono što nastaje kad se živi kršćanska sloboda (r.14). Nastavljajući svoj argument u 5:16-24 Pavao se vraća natrag na kontrast koji je isticao između *sarx* i *pneuma*. On pokazuje sada da je kršćanski život slobode i ljubavi vođen i učinjen mogućim zbog Duha Svetog. Kršćani nisu ostavljeni da žive s njihovim vlastitim izvorima već Duh Božji boravi u njima i proizvodi u njima zapovijed ljubavi. Pavao opominje njegove čitatelje da 'hodaju u Duhu' tj. da žive u snazi Božjoj. Suprotno tomu, oni koji inzistiraju da žive prema uputama prošlosti, tj. prema tjelesnoj zajednici koja je pod uputama Mojsijeva zakona, dijelit će grijeh te zajednice i zbog toga neće baštiniti kraljevstvo Božje. Oni koji žive u (ili po) Duhu ostaju u zajedništvu s Kristom i donose odluke u skladu s njegovom svetosti. To znači biti

⁴⁸ J. M. Barclay, *Obeying the Truth: A Study of Paul's Ethics in Galatians*. The Banner of Truth Trust, Edinburgh 1978., str. 1-35.

⁴⁹ W. Russell, „Does the Christian have 'flesh' in Gal. 5:13-26?“, str. 185.

obuzet Kristom jer je služba Duha da povezuje vjernike s Isusom Kristom. Kad se živi u Duhu, tijelo ili vlastiti život biva mrtav. Ne može se istovremeno biti obuzet Kristom i grijehom.⁵⁰ Radikalna opozicija između dva načina življenja zajednica je postavljena u sljedećoj sekciji. Pavao ističe ponovo kontrast između 'djela tijela' i 'ploda Duha' u nadi da će njegovi čitatelji biti prisiljeni izabrati njegovo evanđelje sve dok je njegov argument povezan sa snagom i moći Duha. Apostol upotrebljava izraze kao što je: 'život u (po) Duhu', 'biti vođen od Duha', 'neka Duh Božji donosi 'plod' u vašim životima'.⁵¹

376

Nakon kataloga mana, Pavao govori o katalogu vrlina u r. 22-23. Ta lista kvaliteta ne predstavlja novi list Zakona ili moralnog koda koji mora biti obdržan, nego je to rezultat bivstvovanja i življenja po (u) Duhu. To je življenje u harmoniji s Bogom i s drugim ljudima. Takav nadnaravni rad Božje milosti jest u stvari plod Duha.⁵² Pavao je dao deset vrlina pod nazivom plodovi Duha i na taj način je istakao životni stil onih koji su osnaženi i vođeni Duhom. One ne predstavljaju kvalitete ljudskog ponašanja koje su odražaj čovjekova karaktera, već taj izričaj 'plodovi Duha' znači da koncept tih devet vrlina treba biti uzet kao blagodan koja je bila dana s Duhom Božjim. Katalog vrijednosti pod nazivom 'plodovi Duha' hrani i odgaja zajedništvo koje onda dovodi do izgradnje zajednice. Pavao kao prvu najveću kršćansku vrlinu, koju je opisao i u 1 Kor 13:13, izabire

---

⁵⁰ W. MacDonald, nav. dj., str. 326.

⁵¹ Ovo su načini na koji Pavao uvjerava svoje čitatelje da 'oni koji pripadaju Isusu Kristu' su oni koji su postali svojim krštenjem sudionici u njegovoj smrti i koji su osposobljeni da prigrle novi put života. Oni su stoga, razapeli svoje tijelo sa svojim strastima i požudama. Nadalje, Pavao prelazi na razmatranje različitosti koje prisutnost Duha proizvodi u čovjekovu životu. Prvo daje popis loših stvari, tj. poroka koji su svojstveni poganstvu njegova doba u r 19-22. To su grijesi protiv zajednice i ovakav katalog djela pokazuje zajednicu koja je destruktivna. Dakle, ta lista u osnovi opisuje ljudsko ponašanje koje je vidljivo i ljudi koji čine ta djela tijela su oni koji drže propise koje im svijet nalaže. Oni koji takvo što čine pokazuju time da nemaju preobražavajući dar vjere. Kršćanin pokazuje stvarnost 'vjere koja opravdava' i stvarnost novoga 'života u Kristu' koji je u njemu i to dovodi do radikalnog prekida sa svim 'djelima tijela'. Za Pavla 'baštinenje' ili 'nebaštinenje' kraljevstva Božjeg ima eshatološko značenje i određeno je po onome što nije ili je vjernik. 'Djela tijela' ne opisuje ponašanje vjernika ili nevjernika. To ne znači da vjernik ne može nikada biti uključen u takvu vrst grijeha ali Apostol ovdje ističe da 'oni koji takvo što čine' tj. oni koji žive na takav način neće biti baštinici s Božjim narodom.

⁵² R. John Stott, *Baptism and Fullness: The Work of the Spirit Today*. InterVarsity Press, London, 1975., str. 79.

ljubav. Manifestacija ljubavi nije opisana kao 'djelo' već je ta vrlina, zajedno s ostalim, opisana kao rezultat transformirajuće prisutnosti Božjeg vlastitog Duha, koji boravi unutar kršćana.⁵³ Pavao završava ovaj odjeljak dajući primjer primjene načela ljubavi „ako živimo po Duhu, po Duhu se i ravnajmo. Ne hlepimo za taštom slavom. Ne izazivajmo jedni druge, ne zavidimo jedni drugima!“ (Gal 5:25-26). Biti dio zajednice Duha znači da treba izabrati živjeti prema uputama i standardima Duha a ne prema suprotnoj strani koja karakterizira zajednicu tijela.⁵⁴

Dakle, vidimo da u Gal. 5:13-26 apostol Pavao prezentira dvije suprotnosti. S jedne strane, Galačane koji su sljedbenici zajednice tijela tj. sljedbenici drugog evanđelja koje rezultira tjelesnim ponašanjem i završava s destruktivnim odnosima i s druge strane, sljedbenici zajednice Duha tj. sljedbenici istinitog evanđelja koji su sa služenjem u ljubavi ispunili osnovnu svrhu cijelog Mojsijeva zakona. Duhovna zajednica koja rezultira kao plod Duha je ona koja pozitivno izgrađuje zajednicu.

ZAKLJUČAK

Kada Pavao govori o Zakonu, prvenstveno se osvrće na sinajski Zakon koji je za Židove njegova doba bio nešto najveće i najsvetije. „Ta je Tora – Zakon bila riječ Božja, voda koja gasi žeđ, kruh koji daje život ili stablo koje donosi izvrsne plodove. U njemu su se nalazila sva bogatstva mudrosti i znanja.“⁵⁵ Zbog pokazanih prioriteta obećanja koja se nalaze u Mojsijevu zakonu, Apostol je morao objasniti svrhu Zakona. Ako je Bog objavio da će pogani biti blagoslovljeni kroz obećanje dano Abrahamu i ako to nasljeđe dolazi kroz obećanje prije nego po Zakonu, zašto onda toliko govora oko Zakona i zašto je Bog dao Zakon? S jedne strane, Bog dodaje Zakon zbog neophodnosti kontroliranja ljudskih djela i načina života i Zakon služi kao pregrada prekršaja. A s druge strane, Bog je dodao Zakon u poretku manifestacije prekršaja, tako da ljudi mogu biti pod milosti.⁵⁶ Zakon je bio dan kao privremena mjera sve do Kristovog dolaska. Taj Zakon

⁵³ F. F. Bruce, *Commentary on Galatians*, str. 251.

⁵⁴ W. Russell, nav. dj., str. 186.

⁵⁵ Stanislav Lyonnet, *Zakon ili Evanđelje*, str. 8.

⁵⁶ F. Matera, *New Testament Ethics: The Legacies of Jesus and Paul*, John Knox Press, Westminster 1996.

je uključivao dvije ugovorene strane, Boga i Izraela. Mojsije je ovdje služio kao posrednik (Pnz 5:5). Činjenica da je Zakon zahtijevao posrednika govori da čovjek treba izvršiti svoj dio dogovora. U tome se može vidjeti slabost Zakona jer je pozivao na pokoravanje one koji za to nisu imali snage.⁵⁷

„Ali je Pismo sve zatvorilo pod grijeh da se, po vjeri u Isusa Krista, obećano daje onima koji vjeruju“ (Gal 3:22). Vidimo da Stari zavjet pokazuje da su svi ljudi, zajedno s podložnicima Zakona grešnici. Nužno je bilo da time čovjek bude uvjeren u svoju grješnost, kako bi se obećanje spasenja po vjeri u Isusa Krista dalo onima koji vjeruju. Kroz ovo vidimo da nema nikakve upute kao što je ‘držati Zakon’, ‘izvršavati’ ili ‘činiti’. Čim su vjerni Židovi primili kršćansku vjeru, nisu više bili pod Zakonom. Za razliku od njih, pogani, kao Galaćani koji nikada nisu bili pod Zakonom ‘još su manje’ bili pod Zakonom. „Tako nam je Zakon bio nadzirateljem sve do Krista da se po vjeri opravdamo“ (Gal 3:24). Ovdje vidimo da se čovjek ne opravdava Zakonom i da Zakon nije pravilo za život onome tko je opravdan i tko vjeruje.

Zakon je donio razlike između naroda i u Pnz 7:6 i 14:1-2 čitamo o razlici između Židova i pogana. Ali, u Kristu Isusu nestaju te razlike. Židov nema nikakve prioritete ili prednosti u odnosu na poganina, slobodnjak se ne cijeni više od roba i žena je ravnopravna osoba s muškarcem (Gal. 3:28). U Isusu Kristu nestaju te razlike.⁵⁸

Izabirući ovaj tekst iz Poslanice Galaćanima došli smo do zaključka da za razumijevanje suprotnosti *sarx/pneuma* je potrebno razmotriti cijelu poslanicu. Kroz to razmatranje vidimo istaknute tri glavne točke koje su nam pomogle u istraživanju.

Prva točka jest Pavlovo isticanje dviju suprotnosti u odnosu na poruku evanđelja. S jedne strane se nalazi grupa koja je sljedbenik evanđelja koje dolazi od čovjeka i koja je tjelesna a s druge strane jest grupa, koja je sljedbenik istinitog Evanđelja kojega je Pavao propovijedao Galaćanima. Nadovezujući se na tu suprotnost, Apostol nas uvodi u drugu i govori o dvije različite grupe koje se razlikuju zbog svog identiteta. Na jednoj je strani istiniti Abrahamov sin Izak koji je rođen *kata pneuma* i svi oni koji su njegovi nasljednici su istinita djeca Abrahamova i koja također dijele Abrahamov blagoslov zbog posjedovanja dara

---

⁵⁷ William MacDonald, *Komentar Novog zavjeta*, str. 317.

⁵⁸ Isto, str. 319.

Duha i zbog rođenja koje je kao rođenje Izaka, *kata pneuma*. Na drugoj je strani Abrahamov sin Išmael koji je rođen *kata sarka* i svi oni koji su njegovi nasljednici su oni koji drže poruku koja je sačinjena od čovjeka i koju su Živodi isticali u ljudskom naporu i zbog toga su izgubili istinski identitet kao Abrahamovi sinovi koji su rođeni *kata sarka* i koji su sljedbenici *kata sarka*.

Nadalje, nadovezujući se na ovu suprotnost Pavao nastavlja i na kraju poslanice govori o dva različita načina ponašanja. U 5 poglavlju objašnjava termine 'tijelo' i 'Duh' u kontekstu moralnih borbi s kojima su se Galaćani suočavali. S jedne strane, postoji zajednica koja je tjelesna i koja je vođena prema uputama tijela i s druge strane, jest zajednica koja je duhovna, tj. to je ona zajednica koja je vođena Duhom i koja živi život prema uputama Duha.

Dakle, došli smo do općenitog zaključka da kontradikcija *sarx/pneuma* u cjelokupnom kontekstu Poslanice Galaćana, gledajući je na ovaj način, nema značenje unutarne borbe u vjerniku. Gledajući na cjelokupnu poslanicu, možemo reći kako Pavao gleda na kršćanina koji u Kristu ima sve ono neophodno što mu je potrebno za pobjedonosan život. S prihvaćanjem istinitog Kristovog evanđelja, kršćanin biva istinit sin Božji koji je rođen od Duha Božjega i koji dobiva snagu da živi prema uputama Duha.

THE OPPOSITES BODY/SPIRIT IN THE EPISTLE TO THE GALATIANS

Summary

The subject of this article is the contradiction *sarx/pneuma* in the context of the epistle to the Galatians. That contradiction, i.e. the inner conflict of an individual, is presented through the interpretations of Aurelius Augustine, Thomas Aquinas and Martin Luther. They interpret *sarx* as an abstract anthropological description of a Christian himself, who is in constant tension between the spirit and body, between the old and new man, and inner conflict is inevitable throughout the whole life. Apart from the interpretations of these biblicists, the work also gives interpretations of some modern authors who describe the relation between *sarx* and *pneuma* as theological summaries in Paul's

interpretations of two communities of God's people in Galatia. They represent two lifestyles in two different communities, one community is spiritual and the other one is corporal. With such interpretation of the body/spirit contradiction, modern biblicists state that it is not an anthropological but eschatological expression, and, by this, any relation to the negative moral behaviour or spiritual conflict disappears. Through the presentation of different interpretations, conclusion of the issue is made on the basis of the exegetic review to the epistle to the Galatians.

Key words: epistle to the Galatians, sarx/pneuma, apostle Paul, grace, inner conflict, community of body, community of Spirit, salvation

---

Ivan Bodrožić
BENEDIKT XVI. I APOSTOLSKA POBUDNICE SACRAMENTUM
CARITATIS

Glavne hermeneutske odrednice
Benedict XVI. and Apostolic exhortation 'Sacramentum caritatis'
Main hermeneutic guidelines

UDK: 262.131:265.32]: 22.06
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 9/2007.

381
Služba Božja 4 | 07.

Sažetak

Ovaj članak¹, kojemu je predmet istraživanja postsinodalna Pobudnica Sacramentum caritatis pape Bendikta XVI., artikuliran je u dva dijela.

U prvom, uvodnom dijelu, objašnjava se crkveni i društveni kontekst Pobudnice, to jest pokušava se otkriti razloge koji su potakli crkveno Učiteljstvo da posljednjih godina često govore o euharistijskom otajstvu. U tom smislu ukazuje se na «negativne» i na «pozitivne» razloge unutar Crkve i društva koji su bili povod ovom dokumentu i opetovanom govoru Učiteljstva o euharistiji.

Drugi, središnji dio, sastavljen je iz pet cjelina, u kojima je ponuđeno isto toliko hermeneutskih odrednica koje pomažu boljem razumijevanju teološke dubine sadržane u ovom dokumentu, a dio su Ratzingerove teološkog promišljanja o kršćanskom bogoštovlju još i prije nego je postao papa. Euharistijsko otajstvo je čudesno djelo Božje ljubavi tako da izaziva na divljenje, pa je prva odrednica upravo teologija divljenja, iza koje slijedi teologija ljubavi. Njima nezaobilazno i neodvojivo valja pridružiti teologiju slobode i teologiju ljepote, a marijanska dimenzija je kruna i kompendij svih spomenutih elemenata.

---

¹ Ovaj članak nastao je na temelju predavanja koje sam održao u Zadru, 8. lipnja ove godine, prigodom proslave 4. obljetnice dolaska pape Ivana Pavla II. u Zadar. Dio materijala od tog predavanja sam potom u srpnju priredio i za novinsko objavljivanje, te je izišlo kao teološki osvrt u dva nastavka u Glasu koncila (br. 27, od 8.7.2007. i br. 28, od 15.7.2007.). Ovdje iznosim cjeloviti materijal u znanstvenom, prerađenom i proširenom obliku, obogaćenom i drugim Papinim tekstovima, teološkom literaturom i kritičkim aparatom u fusnotama.

Ključne riječi: *euharistija, bogoštovlje, Pobudnica, sakrament, papa, divljenje, ljubav, ljepota, sloboda, darivanje, Marija.*

UVOD

Apostolska pobudnica Sacramentum caritatis jedan je u nizu dokumenata i inicijativa kojim je Učiteljstvo posljednjih godina poticalo cijelu Crkvu da dublje i intenzivnije promišlja euharistijsko otajstvo. Ivan Pavao II. je tako napisao encikliku o euharistiji i njenu odnosu prema Crkvi *Ecclesia de Eucharistia*² i Apostolsko pismo u Godini euharistije *Mane nobiscum Domine*.³ Jubilejska godina 2000. bila je posvećena Euharistiji, da bi nekoliko godina nakon toga bila otvorena nova Godina euharistije 2004./05., i bila zaključena međunarodnim Euharistijskim kongresom u Guadalajari. Naposljetku tu su i materijali sinode biskupa u Rimu (*Lineamenta, Propositiones, Instrumentum laboris*) kojoj je radna tema bila: *Euharistija izvor i vrhunac poslanja Crkve*.

Tolika usredotočenosti crkvenog Učiteljstva na euharistiju bila je poticaj i mjesnim Crkvama da usklade i usmjere i svoje pastoralne programe prema ponuđenim promišljanjima, te da razrade i provedu u praksu primljene smjernice.

1. CRKVENI I DRUŠTVENI KONTEKST POBUDNICE

Učestali govor i značajne pastoralne inicijative usmjerene prema euharistiji zasigurno potiču pitanje zašto u vrlo kratkom roku toliko govora o ovom sakramentu, te omogućuje razumjeti zašto je nastala i ova postsinodalna Pobudnica. Odgovor na to pitanje zahtjeva raščlambu uvjeta, kako crkvenog tako i društvenog života, u čemu će od koristi biti, da istraživanje ne bi bilo proizvoljno, i naznake koje nudi i sama Pobudnica.

---

² Ivan Pavao II., *Ecclesia de Eucharistia*, Verbum, Split 2003.

³ Ivan Pavao II., *Apostolsko pismo Ostani s nama Gospodine*, IKA, Zagreb 2004.

1.1. *Ekleziološko-antropološki razlozi usredotočenosti na euharistiju*

Upuštajući se u traženje valjanog odgovora na crkvenoj razini na pitanje koji je razlog da je Učiteljstvo toliko intenzivno posljednjih godina govorilo o euharistiji, može se doći do dva kolosijeka koja nude neka rješenja.

S jedne strane postoje oni «negativni» razlozi: ljudska slabost površnost, bilo svećenika bilo vjernika, kojom pristupaju svetim otajstvima; pogrešno tumačenje koncilskih odredbi, te shodno tome i pogrešna praksa; labilni/laksni stavovi pojedinca koji u pastoralnoj praksi pričinjavaju dosta poteškoća Crkvi i unose zabunu među vjernike.

No prije svega, s druge strane, postoje oni «pozitivni» razlozi: potreba da vjernici neprekidno rastu u spoznaji Božjeg otajstva i da mu budu otvoreni. Neophodan je upravo ovaj trajno pozitivni pristup poradi neutažive ljudske potrebe da se hrani otajstvom Božjim kao stvarnom hranom, čime se najbolje suočava i suzbija širenje onih prije spomenutih «negativnih razloga» koji su u njemu dio adamovskog naslijeđa. Papa želi dati novi impuls Crkvi, da ona, svjesna neizmjernog milosnog, doktrinarnog i disciplinskog bogatstva koje proizlazi iz ovog sakramenta, navijesti svakom čovjeku da je Bog ljubav.⁴ Stoga na drugom mjestu ističe: «*Budući da je Krist radi nas postao hranom Istine, Crkva se obraća čovjeku pozivajući ga da slobodno prigrlj dar Božji.*»⁵

Isto tako i značenje pojma *sacramentum*, otajstvo, potiče svih da se ne naviknu na euharistiju, već da je doživljavaju kao trajno otajstvo, neiscrpnu dubinu prema kojoj se treba ponašati s iznimnim poštovanjem i ljubavlju. To je otajstvo koje dotiče dubine ljudskoga bića, te kao takvo iziskuje da se pred njim zastane kao pred tajnom koja ga uvijek nadilazi. Uzvišenost ove tajne je tolika da pred njom treba svakodnevno skidati obuću s nogu i približavati joj se na koljenima, kao što se Mojsije približio gorućem grmu. Euharistija u sebi nosi neizrecive sadržaje koje čovjek nikada u potpunosti ne će shvatiti, što ga ne oslobađa obveze i potrebe da trajno pred njima zastaje i razmatra ih. Štoviše, upravo njihova neiscrpnost dubina poziv su koji se ne može olako zanemariti, jer samo njezino obilje može ispuniti sve

⁴ Usp. Sac. Car. 5.

⁵ Sac. Car. 2.

bezdane ljudske duše. Ako se vjernik navikava ili se već navikao na euharistiju kao na svakodnevnu ili običnu stvarnost, onda je već izgubio ili gubi smisao za sveto i osjećaj za otajstvenost Božje prisutnosti među ljudima u kojemu je sadržana njegova božanska bit i razvidno povijesno-spasenjsko otajstveno djelovanje. Izgovarati riječ sakrament samo kao tehnički pojam za presvetu euharistiju, a ne ponirati srcem u dubine koje nudi, znači okljāštriti njezino shvaćanje, zanemariti bogatstvo i prezreti značenje i u povijesnoj i u eshatološkoj perspektivi. Kao središnje otajstvo Božje prisutnosti, euharistija iziskuje zato od vjernika da joj se približava srcem i razumom, a ne tek rubnim dijelovima bića i svijesti.

Izgovarati riječ sakrament u njezinom reduciranom značenju, značilo bi približiti se ovoj tajni tek površno, što ne bi bilo dostojno Boga koji se približava i daruje srcem, te očekuje od kršćanina isti pristup. Zato je govor o euharistiji uvijek i govor o ljubavi, o dubinama i središtu bića, bilo božanskoga bilo ljudskoga.⁶ Stoga Papa, da još snažnije naglasi otajstvenost, za riječ koja je u hrvatskom prevedena s otajstvo upotrebljava riječ *mysterium* (od grčkoga *mysterion*), budući da je riječ *sacramentum*, koja je od starine služila da prevede upravo spomenuti grčki izraz u latinski jezik, kroz stoljeća teološke upotrebe postala tehnički pojam samo kad označava neki od sedam sakramenata.

1.2. Društvene pretpostavke

Govor o euharistiji uvijek mora pretpostaviti i imati u vidu ozračje svijeta i vremena u kojemu se Crkva nalazi, da govor i navještaj ne bi bili pucanj u prazno. Euharistijska poruka je upućena konkretnom čovjeku, te ju valja artikulirati na njemu shvatljiv i prihvatljiv način, dotičući njemu razumljive kategorija i smještajući je u njemu blizak životni kontekst. Toga se drži i

---

⁶ Da je govor o euharistiji, govor o ljubavi, jasno je već iz prvog poglavlja Pobudnice u kojemu papa objašnjava kako je euharistija dar u kojem Isus Krist daruje sama sebe, objavljujući beskraju Božju ljubav prema svakom čovjeku, to jest da u sakramentu euharistije nastavlja ljubiti sve do kraja, sve do dara svoga tijela i svoje krvi. Isto tako Papa je jasno iznio namjeru (usp. *Sac. Car.* 5) da ovu Pobudnicu poveže sa svojom enciklikom *Deus caritas est* – Bog je ljubav, u kojoj je opetovano govorio o sakramentu euharistije da istakne njezin odnos s kršćanskom ljubavlju, bilo prema Bogu bilo prema bližnjemu.

Papa ne bježeći od društvenih pretpostavki modernoga svijeta i vremena u kojima Crkva živi svoje poslanje. Istina, on ih ne stavlja u prvi plan, niti on polazi od njih, ali nedvojbeno je da u dobro postavljenom teološkom govoru ima ispred sebe i kontekst društva i vremena, što će pokazati i ovo istraživanje.

Jedna od značajki suvremenog društva je zasigurno velika i brza sekularizacija koja ga nesmiljeno zahvaća šireći se na svim područjima života, to jest nudeći viziju života drukčiju od one koja je bila vezana uz religiozno shvaćanje.⁷ Papa ovom Pubudnicom želi potpuno prožeti i razbuditi vjerničku svijest da se euharistijska duhovnost ne može svesti samo na pobožnost prema Presvetom sakramentu, nego da mora obuhvatiti cijeli život. Takva izjava dobiva na težini na poseban način kad Papa posvješćuje činjenicu da živimo u društvu u kojemu se osjećaju ozbiljni učinci sekularizacije, a jedan od najuočljivijih je život kao da Boga nema, to jest «*protjerivanje kršćanske vjere na rub života, kao da je vjera posve beskorisna za konkretan život*»,⁸ čime nudi euharistiju kao lijek protiv ove bolesti koja brzo i razorno zahvaća tkivo čovječanstva.

Druga značajka moderne sekularizirane kulture je veliki individualizam, koji je zahvatio sva područja života, čega nije bila pošteđena ni vjera.⁹ Ukoliko pojedinac postaje vrhovna norma,

⁷ Nemoguće je na ovome mjestu iznijeti povijest i sva značenja ovoga pojma koji je najprije nastao u političko-pravnom okruženju, da bi se prenio potom i na filozofsko-kulturološko polje, te je kroz povijest imao i poprimao različita značenja i funkcije, kako u društveno-političkim odnosima, tako u filozofsko-teološko-sociološkom rječniku. U filozofsko-kulturološkim odnosima poprimio je široko značenje: u samom povijesnom začetku predstavljao je želju da se dokine crkvena moć i utjecaj, ali s vremenom dolazi do tih razmjera da obuhvaća sve kritike koje su upućuju religiji, što se temeljilo na dvije predrasude. Prva je bila predrasuda o nepomirljivosti između kršćanske vjere i moderne kulture, a druga je bila skrivena u projektu jedne filozofije i etike da zauzmu mjesto u dušama ljudi koje je prije uživalo kršćanstvo. U 20. st. ovaj pojam označava sve one koji se trude ostvariti emancipaciju od autoriteta i utjecaja religije, tako da E. Troeltsch tvrdi kako je moderno društvo proizvod emancipacije od duhovnih veza vjere i od institucionalnih veza Crkve (usp. A. Milano, *Secolarizzazione*, u: Nuovo dizionario di teologia, Edizioni San Paolo, Cinisello Balsamo 1988., str. 1405-1430).

⁸ *Sac. Car.* 77.

⁹ O individualizmu kao jednoj od odlika aktualnog civilizacijskog društva piše u svom članku o euharistijskom zajedništvu i N. Bižaca (usp. *O euharistiji i zajedništvu u povijesnim mijenama*, CUS 42(2007.)1, str. 22-24), naglašavajući kako individualizacija života uvodi radikalnu redefiniciju, a dijelom i potpuni raspad tradicionalne percepcije autoriteta, obiteljskog, političkog, crkvenog, dok individualizam kao vrhovna norma življenja nosi usredotočenost na vlastite trenutačne ili dugoročne potrebe i planove, to jest na vlastitu dobrobit.

a njegovo dobro isključivi cilj djelovanja, onda je on spreman prilagođavati vjeru svojim potrebama, a ne prihvatiti je kao Božji poziv u njezinoj cjelovitosti. Kao sadržaj koji obuhvaća cjelokupnost življenja, vjera bi trebala imati svoje mjestu u središtu ljudskog bića. «*Stoga je potrebno iznova otkriti kako Isus Krist nije tek privatno uvjerenje ili apstraktni nauk, već stvarna osoba čiji je ulazak u povijest kadar obnoviti život sviju*»,¹⁰ podsjeća Papa u Pobudnici. Isus ne može stoga ostati u nečijoj privatnoj sferi, pa stoga niti u privatnosti nečije vjerničke savjesti, već je njegovo djelovanje i značenje univerzalnog opsega za cijelo čovječanstvo. Isus Krist, kako na više mjesta u svojim teološkim radovima tvrdi Ratzinger, jest utjelovljena Božja Riječ, Božji Logos, koji je prisutan u svemu što je razumsko i logično.¹¹ Isus je u središtu ljudske povijesti, ali isto tako u središtu života svakog pojedinca, dakle u svakom ljudskom srcu, kako je svojedobno govorio Augustin tvrdeći za Boga da je *intimior intimo meo*.

Nadalje, današnji svijet je podložan nezaobilaznom procesu globalizacije, koji uz svoje pozitivne strane uspostave bolje i brže komunikacije i povezivanja među ljudima, ima i svoje negativne dimenzije pred kojima kršćanstvo ne može ostati ravnodušno. Radi se prije svega o produbljivanju jaza između bogatih i siromašnih, umjesto da se pomaže razvoj i jednakost svih ljudi i država, zbog čega Pobudnica rabi vrlo oštre riječi tvrdeći kako treba «*prokazati onoga tko rasipa bogatstva zemlje, uzrokujući time nejednakost koja vapije u nebo*» (usp. Jak 5, 4).¹² Euharistijska poruka takvom svijetu, poruka je solidarnosti, te se nijedan kršćanin ne bi smio izuzeti od odgovornosti da prednjači u navještaju i svjedočenju euharistijskog načina života: «*Gospodin Isus, kruh vječnoga života, potiče nas i čini pozornima na situacije krajnjeg siromaštva u kojima se još uvijek nalazi velik dio čovječanstva: riječ je o situacijama za koje ljudi snose jasnu i*

¹⁰ *Sac. Car. 77.*

¹¹ O odnosu Logosa prema grčko-rimskoj kulturi i prema kulturama uopće mogu se pronaći produbljenja u knjigama J. Ratzinger, *Na putu prema Isusu Kristu, Verbum*, Split 2005., str. 45-56; *Bog je s nama*, Verbum, Split 2004., str. 15-19. Logos je onaj koji, susrećući se s određenom kulturom, pravi duhovni rez pročišćavajući je od svih negativnih natruha i oplemenjujući je evanđeoskim sadržajima. Bez njega nijedna kultura ne može dati pune, zrele plodove, koji nisu samo plodovi zemaljskog uređenja društva, već plodovi vječnoga spasenja. Na istoj liniji govora o univerzalnosti Logosa, te o djelovanju koje je u skladu s Logosom i onom koje mu je protivno, zasnovan je i Papin govor u Regensburgu.

¹² *Sac. Car. 90.*

*uznemirujuću odgovornost.*¹³ Na taj način se potvrđuje trajnost stoljetnog utjecaja euharistije na senzibiliziranje kršćanske savjesti. Crkva je već od prvih stoljeća pronašla i prakticirala način da euharistijsko slavlje nastavi živjeti u svijetu kao poslanje, pa je tako postalo nadahnuće vjernicima da pomažu potrebnima na bratskim gozbama agapama.¹⁴ Takva svijest je ostala prisutna sve do najnovijih poticaja Učiteljstva po kojima je euharistija predstavljena ne samo kao izraz zajedništva u životu Crkve, nego i kao plan solidarnosti za čitavo čovječanstvo, zbog čega «*kršćanin koji sudjeluje u euharistiji shvaća da mora postati promicateljem zajedništva, mira i solidarnosti u svim životnim okolnostima.*»¹⁵

2. HERMENEUTSKE LINIJE TUMAČENJA POBUDNICE

Pobudnica *Sacramentum caritatis* podijeljena je u tri dijela: Prvi je doktrinarno-dogmatski, a nosi naziv: Euharistija – otajstvo koje valja vjerovati – *Mysterium credendum*. Drugi je liturgijsko-pastoralni pod nazivom: Euharistija – otajstvo koje valja slaviti – *Mysterium celebrandum*. Treći dio je duhovno-misionarski, a naslovljen je: Euharistija – otajstvo koje valja živjeti – *Mysterium vivendum*. Svako od ovih poglavlja podijeljeno je na podpoglavlja, ali cilj ovoga članka nije komentirati držeći se strukture, već radije traženje određenih hermeneutskih linija tumačenja, bitnih točki koje se nalaze u pozadini svega kao Papina intimna briga i način doživljaja ovoga otajstva.

U liturgijsko-pastoralnom smislu naglasak je na primjenu postojećih normi i na vjernost smjernicama Učiteljstva, te kao takva ne donosi neke radikalne novosti. Novost je više u duhovno-teološkom nastojanju za većim žarom cijele Crkve, na poseban način onih koji predslave sveta otajstva, ali i cijeloj Crkvi koja u euharistiji treba tražiti temeljne poticaje za vjerno kršćansko življenje iz kojega sa onda javlja dosljedan i gorljiv navještaj.

¹³ *Sac. Car.* 90.

¹⁴ Usp. A. Hamman, *Agape*, u: *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, Marietti, Casale Monferrato 1983., stupac 74-75.

¹⁵ Ivan Pavao II., *Ostani s nama Gospodine 27.*, IKA, Zagreb 2004.

2.1. Teologija divljenja

Kao prvu hermeneutsku liniju kojom se odlikuje Pobudnica, može se izdvojiti teologija divljenja. Od prvog broja pa do posljednjeg isprepliće se ova ideja o kojoj svjedoči i korištenje pojmovna *sacramentum* i *mysterium*. Evo kako se izražava na prvoj stranici Pobudnice: «*Kako li su zaprepašteni morali biti apostoli u svojim srcima pred Gospodinovim riječima i gestama tijekom posljednje večere! Kakvo li divljenje i u našim srcima mora pobuditi otajstvo euharistije!*»¹⁶ Dok hrvatski prijevod rabi riječi *zaprepašteni* i *divljenje*, latinski izvornik to izražava imenicama *stupor* i *admiratio*. U ove dvije ključne riječi (*stupor* i *admiratio*) iščitava se kakav treba biti stav vjernika koji se približava euharistiji, te kakve bi osjećaje trebao gajiti za nju. Zato se ove dvije riječi ponavljaju na više mjesta u Pobudnici, kroz koju se provlače kao zlatna nit, očitujući važnost pristupa euharistiji kao otajstvu pred kojim se treba znati diviti.

Stav divljenja je prijeko potreban u svijetu koji banalizira vrijednosti i koji je izgubio moć čuđenja pred tajnom i pred unutarnjom ljepotom, koji više ne vidi i ne divi se onome što je očima skriveno, koji ne zna više čitati unutra (*intus legere*), to jest razumijevati (*intellegere*). U svijetu koji nema osjećaj za sveto iz perspektive čuđenja, već eventualno iz instrumentalne perspektive traženja čuda, vjernici se ne bi smjeli približavati euharistiji kao nečem svakodnevnom, običnom. Uvijek mora postojati neizmjereno čuđenje, divljenje pred ovim otajstvom, jer ako postoji otajstvo kojemu se treba diviti, onda je to otajstvo Božjeg utjelovljenog života kojim krijepi čovjeka. Ako postoji čudo u ljudskom životu, onda je to čudo kojim je Bog sanirao ljudsku smrtnost i dao mu besmrtnost, život vječni.

Ako su filozofi govorili da filozofija počinje čuđenjem, divljenjem,¹⁷ koliko više to mora vrijediti za istinski odnos prema Bogu i prema Presvetom Sakramentu koji sadrži Boga. Ponajprije razlog neizrecivom divljenju sadržan je u samom slavlju. Izgovarajući riječi «*tajna vjere*», svećenik naviješta i svoje divljenje (*suum*

---

¹⁶ *Sac. Car. 1: «Qui stupor pro illis factis Dominique verbis Apostolorum inter celandum invasit corda! Quam admirationem in cordibus nostris concitare debet eucharisticum Mysterium!»*

¹⁷ Aristotel, *Metafisika*, 1,2, 982b: «*Jer zbog čuđenja ljudi se danas počinju baviti mudrošću, kao što su i prvotno počinjali, čudeći se u početku očitim neobičnostima, a zatim napredujući malo po malo stali su dvojiti i o krupnijim stvarima.*»

stuporem) pred ovim otajstvom, svoje čuđenje nad onim što se događa u pretvorbi kruha i vina u Kristovo tijelo i krv, događaju i stvarnosti koja nadilazi svako ljudsko razumijevanje.¹⁸ Zavidljivost koju pred Svetim Sakramentom osjećaju službenici oltara, trebali bi ljubomorno sačuvati i nakon euharistijskog slavlja, te je prenijeti i vjernicima, za što im je najprikladnije sredstvo euharistijsko klanjanje. Preporučujući stoljetnu pobožnost klanjanja Gospodinu u Presvetom oltarskom sakramentu, Pobudnica potiče pastire također da na prikladan način katehezom i vjerskom poukom upućuju vjernike u dubinu otajstva i smisao pobožnosti. Potom, s posebnim osvrtom na pastoralnu skrbi i djelovanje u poučavanju prvopričesnika, dodaje: «*Isto tako preporučujem da se potakne djecu kako bi njezgovala zavidljivost (stuporem colentes) nad Isusovom prisutnošću u euharistiji.*»¹⁹

I u poglavlju koje govori o sastavnicama bogoslužnog prostora, ova riječ postaje hermeneutski ključ razumijevanja. Prije svega radi se o arhitekturi i umjetnosti, nadasve slikarstvu i kiparstvu, koji bi trebali biti u službi otajstvene dimenzije liturgijskog slavlja. Ali ne samo u arhitekturi i umjetnosti, nego i u svemu što je povezano s bogoštovljem mora postojati osjećaj za ljepo koji izaziva i uvećava divljenje prema otajstvu Božjemu: «*Pozornost i skrb također je potrebna i glede liturgijskog ruha, uresa, svetog posuđa kako bi, organski povezani i među sobom uređeni, odgajali za poštovanje otajstva Božjega (stuporem Dei mysterii augent), očitovali jedinstvo vjere i osnaživali pobožnost.*»²⁰

Nadalje, govoreći o euharistiji i poslanju vjernika, a navodeći odlomak iz homilije preuzimanja Petrove katedre, Papa svjedoči o tome kako evanđelje može i treba izazvati divljenje: «*Nema ničega ljepšeg nego dopustiti da nas evanđelje iznenadi (admiratione affici, de Evangelio). Nema ničega ljepšeg od susreta s Kristom. Nema ničega ljepšeg nego njega upoznati i drugima priopćiti svoje prijateljstvo s njim.*»²¹ Izrez «dopustiti da nas evanđelje iznenadi», koji je prevoditelj na hrvatski upotrijebio, prijevod je latinskog *admiratione effici*, a on u sebi nosi ne samo značenje iznenađenja, nego i čuđenja i divljenja, što je razvidno iz sljedeće

¹⁸ Usp. Sac. Car. 6.

¹⁹ Usp. Sac. Car. 67.

²⁰ Usp. Sac. Car. 41. Hrvatski prijevod kaže «*odgajali za poštovanje otajstva Božjega*», ali u izvorniku stoji kako bi uvećavali divljenje prema otajstvu Božjemu.

²¹ Sac. Car. 84. Navedeni tekst propovijedi se nalazi u AAS 97 (2005.), 711.

poglavlja Pobudnice u kojemu Papa ponavlja isti latinski termin *admiratio*.

Jedino ispunjen iskrenim divljenjem vjernik onda može svoja uvjerenja pretvoriti u životno svjedočanstvo, što je prvo i temeljno poslanje koje proizlazi iz slavljenja svetih otajstava: «Zadivljenost (*admiratio*) nad darom kojega nam je Bog dao u Kristu, utiskuje u naš život novi dinamizam i obvezuje nas biti svjedocima njegove ljubavi.»²² Tko se divi ljepoti Božje istine i snazi njegove ljubavi, ne može ne saopćavati tu istu istinu i ljubav riječima, djelima, načinom života da bi izazvao iste osjećaje divljenja za neizmjerena djela Božja i kod drugih. Euharistija koja je saopćavanje Božje ljepote kojom izaziva divljenje u čovjeku iziskuje takvo poslanje od onoga tko se njome hrani, da svima bude razvidno kako se u njemu i preko njega saopćava netko Drugi.²³

Kao što je započeo Pobudnicu razmišljanjem o čuđenju koje su Kristove riječi i čini izazvali u apostolima za vrijeme posljednje večere, koristeći i riječ *stupor* i *admiratio*, tako je Papa i završio Pobudnicu koristeći u posljednjem poglavlju obje ove riječi. Utječući se zagovoru Presvete Djevice veli ovako: «Po zagovoru Blažene Djevice Marije, neka Duh Sveti u nama užga onaj isti žar koji su iskusili i učenici iz Emausa (usp. Lk 24, 13-35) i obnovi naš život zadivljenošću nad euharistijom (nostraque renovet in vita eucharisticum stuporem) zbog sjaja i ljepote koji odsijevaju u liturgijskom obredu.»²⁴ Ražareni takvim žarom i ispunjeni osjećajem divljenja prema ovom otajstvu vjernici otkrivaju pravu radost susrećući uskrslog Gospodina, prisutnog i kao suvremenika svakom naraštaju u otajstvu Crkve, njegova Tijela, čemu

---

²² *Sac. Car.* 85. Istu poruku divljenja Papa je uputio mladima na susretu u Kölnu u kolovozu 2005. na Svjetskom susretu mladih, ističući im za uzor divljenje koje su imali Mudraci koji su se došli pokloniti djetetu Isusu u betlehemskoj štalici. Dajući Susretu mladih euharistijski naglasak, jer se odvijao u Godini euharistije, Papa je rekao: «Tijekom ovih dana, u ovoj euharistijskoj godini, s istim ćemo se čuđenjem okrenuti Kristu prisutnome u svetohraništu milosrda, o Oltarskome sakramentu» (*Božja revolucija*, Verbum, Split 2005., str. 55.).

²³ Usp. *Sac. Car.* 85.

²⁴ *Sac. Car.* 97. U latinskom izvorniku opet stoji različit naglasak, to jest nijansa. Naime, Papa u tekstu moli da Duh Sveti obnovi u životu vjernika divljenje nad euharistijom (*eucharisticum stuporem*), a ne da obnovi život zadivljenošću nad euharistijom. U konačnici, djelovanje Duha Svetoga i čuđenja nad euharistijom je takvo da obnavlja život, ali neposredna nakana molitve je da se obnovi sposobnost zadivljenosti nad ovim otajstvom.

onda postaju svjedoci. Upravo s tim ciljem Papa upućuje poticaj u posljednjoj rečenici Pobudnice: «*Podržavajmo jedni druge u nadi te prepuni radosti i divljenja (laetitia cumulatim admiratione) koračajmo ususret svetoj euharistiji, kako bismo iskusili i drugima naviještali istinitost riječi kojima se Isus oprostio od svojih učenika: 'Ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta'* (Mt 28, 20).»²⁵

2.2. Euharistija kao ljubav

Govoriti o euharistiji ne može se a da se ne govori o ljubavi, premda joj u ovom slučaju nijedno zasebno poglavlje nije posvećeno. No ljubav je zasigurno njezina najvažnija sastavnica, štoviše njezina sama supstancija, te stoga postaje i nezaobilazna hermenutska odrednica. Euharistija je, razvidno je iz samog naslova, sakrament ljubavi. Na temelju onoga što kaže sv. Ivan da je Bog ljubav, proizlazi onda da je ona sakrament samoga Boga, pomoću kojega Svevišnji prenosi svoju ljubav, a time i svoju božansku bit čovjeku, želeći ga učiniti dionikom božanskog života.

U Kristu je istina ljubavi, kaže Papa u Pobudnici. On je uosobljena Istina. On je objavio Božju bit koja je ljubav.²⁶ Binom istina-ljubav u Isusu Kristu je nerazdvojan, te svjedoči o potrebi traženja istine u ljubavi, i življenja ljubavi u istini, pri čemu se susreću razumski i voljni element.

Nadalje, govor o ljubavi objavljuje primat Božje ljubavi u odnosu na ljudsku, što se također nadahnjuje na svetopisamskoj objavi. Da je Bog prvi ljubio i ljubi čovjeka, sačinjava središnju istinu božanske objave i središnju istinu povijesti spasenja, što izvire iz božanskog života koji je ljubav. A da Bog ima prvenstvo ljubavi ne tiče se samo kronologije vremena, veli Pobudnica, nego se radi o ontološkom prvenstvu, jer Bog je prvi ljubio čovjeka od vječnosti.²⁷

O euharistiji koja je ljubav Papa govori i kad objašnjava ulogu svećenika u slavljenju svetih otajstava. Tom prigodom poziva se na riječi sv. Augustina koji veli da je svećeništvo *amoris*

²⁵ Sac. Car. 97.

²⁶ Usp. Sac. Car. 2.

²⁷ Usp. Sac. Car. 14.

officium, služba ljubavi.²⁸ Budući da je Bog ljubav, te se daje u euharistiji koja je bitno ljubav, svećeništvo ne može ne biti služba ljubavi po primjeru Isusa Krista.²⁹

Svećenik služi Bogu koji je ljubav, koji je uz to prvi ljubio, te koji se iz ljubavi predao za spasenje čovjeka. Svećenik je službenik euharistije koja je sami, ako tako smijemo reći, *koncentrat* i *supstrat* ljubavi, stopostotna ljubav. Iz toga proizlazi da je svećenička služba služba ljubavi koju nitko ne bi smio vršiti ako nije svjestan ovog iznimnog dara ljubavi kojom ga Bog obdaruje, i u čiju službu ga poziva, te ako nije spreman ljubavljju vjernog služenja uzvratiti na toliku ljubav. Pozvan je da bi bio u službi takve darujuće nedokučive ljubavi Božje, u Kristu i po Kristu, koja čovjeka ljubi prva, ljubi ga dok još bijaše grješnik i ljubi ga do kraja.

Biti svećenik u službi ljubavi znači živjeti i raditi za čovjeka grješnika, ljubiti ga i pomagati mu u traženju puta iz grijeha i teških životnih situacija. Jedna od takvih mučnih situacije je pitanje rastavljenih i ponovno oženjenih, koji ne ispunjavaju uvjete za euharistijsko zajedništvo. Služiti ljubavljju prema grješniku podrazumijeva u takvoj situaciji služenje u duhu evanđeoske pedagogije i metodologije, a to znači da takvog služenja nema bez ljubavi prema Istini. U njoj je mjesto susreta prava i pastoralna.³⁰ Kako u slučaju rastavljenih pa ponovno oženjenih, tako i u svakoj drugoj pastoralnoj situaciji koja traži dodatno razumijevanje i zalaganje, bilo bi pogrešno služenje koje ne bi tražilo uporište u Istini, te bi, u konačnici štetilo duhovnoj cjelovitosti na koju je pozvan svaki čovjek. Poluistine i laži kao pastoralna rješenja ne bi bile primjerene euharistijskoj dosljednosti. Bile bi samo zavaravanje čovjeka pred Istinom, koja je jedna i cjelovita, koja jedina može osloboditi čovjeka kad je življena u ljubavi.

Ljepotom svoga bitka, svoje osobnosti i djelovanja, Krist oduševljava i privlači čovjeka, koji nakon ushita i divljenja počinje doživljavati ljepotu Božje ljubavi, te dopušta da ga takav ushit ponese izvan sebe samoga, i počinje doživljavati da je ljubav

---

²⁸ Usp. *Sac. Car.* 23. Papa citira Augustinov Komentar na Ivanovo evanđelje *In Ioann.* 123, 5.

²⁹ O Ratzingerovom kristocentričnom poimanju svećeništva koje bitno ima bogoštovne značajke i koje je usmjereno prema Euharistiji može se pogledati kod J. Murphy, «*Suradnici vaše radosti*». *Papa Benedikt XVI. o svećeništvu*, CUS 42(2007.), 2, str. 244-259.

³⁰ *Usp. Sac. Car.* 29.

njegovo pravo zvanje.³¹ Papi je neobično stalo da kršćani budu svjesni da je pravi Bog Bog ljubavi, to jest sama Ljubav kojom Bog čovjeka privlači k sebi. Filozofija nije poznavala takvu ideju niti je poimala Boga na takav način kao Boga ljubavi. Bog je eventualno mogao privlačiti čovjeka ljepotom koja je privlačila ljudsku ljubav, ali božanstvo nije moglo privlačiti čovjeka ljubeći ga, što je radikalno nova biblijska ideja. Čovjek je mogao ljubiti Boga, po grčkoj misli, ali za helenističke filozofe ljubav nije bila odlika dostojna Boga. Za Platona ljubav (*eros*) bila svojevrsna nostalgija za apsolutnim, nadosjetilna težnja koja potiče čovjeka da se vrati k bogovima. Nadalje, po njemu, ljubav je podrazumijevala stanje nesavršenosti i stjecanja, dok njezina odlika nije bila darivanje. Po Aristotelu pak, Bog je mogao biti objekt ljubavi, ali ne i subjekt.³²

Različitost kršćanskog poimanja ljubavi iznio je Papa u enciklici *Deus caritas est*, kad opaža da se u Novom zavjetu ne pojavljuje nijednom riječ *eros* koju su Grci rabili za riječ ljubav. Uz riječ *philia* koja označava prijateljsku ljubav, kršćani poznaju riječ *agape* koja ima upravo oblativno značenje izostalo u promišljanjima grčkih filozofa. Kršćanstvo ipak ne odbacuje i ne smatra stranim *eros* i njegovo značenje, nego ga dopunja, ozdravlja i daje mu pravo usmjerenje, jer se romantična ljubav bez Božje vrlo lako izgubi u sebeljublju. Zahvaljujući kršćanskom upotpunjenju *eros* može doći do potpune zrelosti, bez straha da će se uslijed nesnalazjenja otkloniti od svoga stvarnog smisla i cilja.³³

Središte kršćanske misli i poruke je upravo u spoznaji Božje biti kao ljubavi. Odatle proistječe da se smisao ljudskog života i poziva sastoji upravo u toj spasonosnoj spoznaji. Spoznati Boga kao Ljubav, znači otkriti život u punini, iz čega proizlazi i obveza posta(ja)ti njemu sličnim, te ga onda objavljuje. Stvoriti takav odnos prema Bogu je istinsko zvanje koje započinje u trenutku kad čovjek dopusti Bogu da ga zadivi ljepotom svoga

³¹ Usp. *Sac. Car.* 35.

³² Usp. G. Reale, *Storia della filosofia antica*, vol. V., Vita e Pensiero, Milano 1997., str. 100-101.

³³ Usp. Benedikt XVI., *Deus caritas est* 3-5. Da u starini ove dvije riječi *eros* i *agape* nisu imale ništa zajedničkoga i da nije slučajno što Novi zavjet nijednom ne upotrebljava riječ *eros*, drži i A. Nygren, uočavajući suprotstavljenost među ovim pojmovima, od kojih je svaki težio na isključiv način svojim sadržajima oblikovati cjelokupni duhovni život (usp. *Eros e agape*, EDB, Bologna 1990., str. 12-16).

bitka koji je ljubav. Upuštajući se u to čovjek ulazi u dinamizam bez kraja, jer ljubav nikad ne prestaje, ljubav nikad ne umire. Ona trajno živi i iziskuje živ i dinamičan odnos. Ono što su nekad filozofi i gnosticima poimali kao intelektualni dinamizam, prema kojemu se u istinski odnos s Bogom, koji je podrazumijevao pokušaj shvaćanja njegove biti, mogao upustiti samo filozof/gnostik, onaj koji je posjedovao određeno znanje (*gnozu*), po gnosticima redovito tajno, kršćanstvo je korijenito izmijenilo. Shvatiti Boga kao ljubav koja se daje svakome čovjeku, pa i onome koji nema intelektualne sposobnosti jednog filozofa, te imati pristup toj ljubavi, može samo onaj kome on to omogući i na način kako mu omogući, velika je novost kršćanske misli. Kršćanstvo je moglo napraviti ovakav zaokret, jer Bog koji se objavio nije Um ili Razum, kako su vjerovali filozofi (*vous*), nego je ljubav, nije Bog za intelektualnu elitu, već za svako ljudsko biće koje je pozvano pronaći smisao života u vječnoj slavi ne po dometu svojih ljudskih snaga, nego primanjem dara Božjega.

Po kršćanstvu Bog se je stavio nadohvat svakom čovjeku po utjelovljenju, to jest po sakramentu euharistije u kojemu trajno sjaji njegova ljubav, koja se otvara svakome koji je spreman prihvatiti je, a ne ovisi od ljudskih spoznajnih kapaciteta, već od spremnosti volje da je primi i uzvrati ljubavlju na ljubav. Ako svatko nije mogao biti intelektualac, ipak svatko može primiti ljubav i ljubiti, što je za kršćane bio pokazatelj koliko se Božje djelovanje približava i prilagođuje ljudskom dometu. Shvatiti kršćansku vjeru drukčije od dinamizma koji predlaže Papa, značilo bi ne shvatiti baš ništa, značilo bi pretvoriti je u puki tehnicizam, značilo bi umrtviti njezinu vitalnost i u konačnici pretvoriti je u beživotnu okaminu.

2.3. *Utemeljena na slobodi i usmjerena prema slobodi*

2.3.1. Božje slobodno djelovanje

Sljedeća bitna dimenzija koja se proteže od početka do kraja Pobudnice jest i govor o slobodi. Ponajprije sam Bog se daruje u slobodi čovjeku, te očekuje od čovjeka slobodan odgovor, očekuje da ga čovjek slobodno prihvati, da prihvati njegov način darivanja i u slobodi odgovori na slobodno darivanje. Božje djelovanje nije ničim uvjetovano, jer Bog u sebi posjeduje apsolut-

nu slobodu. Štoviše on sam je Apsolutna Sloboda i sve što čini, čini potpuno slobodno. Ni stvaranje, ni utjelovljenje ni otkupljenje nisu rezultat nužnosti, već Božjeg slobodnog djelovanja *ad extra*, koje je uvijek odraz i onoga što je on u svojoj biti.

U duhu toga biblijska objava Staroga zavjeta opisuje Boga kao osloboditelj, kao srodnika koji preuzima na se ulogu i dužnost da rođaku pribavi izgubljenu slobodu, što se iznad svega odnosi na oslobođenje iz Egipta, ali se kasnije proširilo i na izbavljenje iz babilonskog sužanjstva. A u Novom zavjetu Pavao pripisuje Kristovom spasenjskom djelovanju učinke slobode, to jest predstavlja ga za temelj stvarnoj slobodi. Postoji međutim, slavna sloboda djece Božje koja se ima ostvariti tek o eshatonu, dok se ona ostvarena, koju već sada na zemlji uživaju kršćani, zove otkupljenje.³⁴

Nepobitno je da se otkupljenje kao vrhunac božanskog slobodnog i spasiteljskog djelovanja ostvaruje u Isusovom dragovoljnom predanju koje je završilo ponižavajućim poniženjem (*kenoza*), te u slobodnom prihvaćanju trpljenja. Papa, na tragu svetopisamske teologije slobode može onda za Krista reći da je on *«zvijezda vodilja ljudske slobode: bez njega ona gubi svoj smjerokaz jer se sloboda bez spoznaje istine izopačuje, osamljuje i svodi na jalovu samovolju. S njime se, pak, sloboda pronalazi.»*³⁵

U kontekstu ovakvoga govora o slobodi, govor o Božjem slobodnom djelovanju u kršćanstvu uključuje zato uvijek besplatnosti i o darivanju. Naime, kad Bog djeluje, on djeluje iz preobilja svoga bitka. A kako je njegov bitak ljubav, on dakle djeluje iz ljubavi, i kako se radi o preobilju, onda njegovo djelovanje ne može biti drukčije doli darivanje. Zato je i stvaranje svijeta i čovjeka jedno veliko darivanje, slobodno samosaopćenje vlastite ljubavi preko darivanje bitka nečemu što nije postojalo. Isto tako je otkupljenje besplatni čin Božje spasiteljske ljubavi prema čovjeku, milosno Božje djelovanje prema biću koje nije bilo sposobno izvršiti samootkupljenje. Takvo obilno i milosno Božje djelovanje očituje se na najbolji način u euharistijskom otajstvu. Zato Papa veli da nam Isus Krist, *«koji po Duhu vječnom samoga*

³⁴ Usp. J. A. Fitzmyer, *Pavlova teologija*, u: Biblijska teologija Staroga i Novoga zavjeta (preveo M. Zovkić), KS, Zagreb 1993., str. 402-404.

³⁵ *Sac. Car. 2.*

*sebe bez mane prinese Bogu (Heb 9, 14) u euharistijskom nam daru priopćuje sam božanski život».*³⁶

Euharistija je cijela utemeljena u slobodnom darivanju Kristovu, te je stoga sakrament slobode i oslobođenja. Primat Kristova, to jest euharistijskog darivanje, je ne samo kronološke, već i ontološke naravi, kako je već istaknuto,³⁷ pa Crkva može činiti euharistiju tek nakon što je sama proizišla iz nje.³⁸ Tek nakon što je Krist izvršio spasenjsko poslanje, unutar čega je ustanovio i ovaj jedinstveni sakrament, Crkva postoji kao njegovo Tijelo, te može i treba preuzeti na se njegovo poslanje, ali pod uvjetom da ne kida ove živodajne veze.

Zato nije slučajnost da je dimenzija darovanosti u slobodi protkana kroz cijelu Pobudnicu. Imajući u podsvijesti vrijeme i okolnosti života u suvremenom svijetu toliko upućenom na tehnički napredak, Papa uviđa mogućnosti, domete, ali i ograničenja koja iz toga proizlaze. Usljed takvih mogućnosti da ostvari i stekne ono što želi, opasnost je da se čovjek navikne na mentalitet samodostatnosti, koji najviše sličí na onaj pelagijanski iz petoga stoljeća, koji je nijekao potrebu Božje milosne pomoći. U takvom mentalitetu se događa otuđenje čovjeka, budući da postoje vrijednosti koje se ne mogu steći, zaraditi ili izraditi. A ljubav i milost Božja, sadržane u euharistiji, te ostale duhovne vrijednosti, ne mogu se kupiti, već samo steći primajući ih kao Božji dar.

Isto tako, Bog, djelujući iz svoje punine, darujući se stvarnjima ne gubi ništa, već ostaje uvijek punina i savršenstvo, kao što se događa i u Presvetoj euharistiji, neizmjernom daru darovanom čovjeku da ga blaguje.³⁹ Ujedno kad se daje, daruje se besplatno, a ne vođen interesom, jer on već ima sve u sebi i

---

³⁶ *Sac. Car.* br. 8.

³⁷ *Usp. Sac. Car.* 14.

³⁸ Ovakvu međuovisnost u kojoj postoji primat Kristova djelovanja i euharistije istaknuo je već Ivan Pavao II. u enciklici *Ecclesia de Eucharistia* kad je govorio o Crkvi koja crpi svoj život iz Euharistije - *Ecclesia de eucharistia vivit* (br. 1), ali isto tako kao što euharistija izgrađuje Crkvu, Crkva čini Euharistiju - *Ecclesiam aedificat Eucharistia et Ecclesia Eucharistiam efficit* (br. 26).

³⁹ Ovu ideju, kao kardinal, Papa je dotakao na jednom drugom mjestu (*usp. Collaboratori della verità*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1994., str. 178.) govoreći o svetkovini Corpus Domini. Naime, prisjetio se stiha koji je ispjevao sv. Toma Akvinski u jednom svom himnu posvećenom ovoj svetkovini: *nec sumptus consumitur*, što Ratzinger ovako komentira: «Ljubav se ne troši, nego se daje i dok se daje, prima se. Darujući se ona se ne gubi, nego se obnavlja.»

svome božanskom bitku. Dakle, ove dimenzije su tako intimno isprepletene da ih je nemoguće rastavljati.

Kršćanski Bog se ne depotencira emanacijama kao Unum i svijet ne proizlazi nužno iz njegova bitka kao što je slučaj u neoplatonizmu. Nije niti kao Aristotelov Nepokrenuti pokretač koji nužno pokreće svijet.⁴⁰ Bog nije niti nekakav ograničeni ili zločesti bog koji ima prema čovjeku loše namjere, pa ga želi namamiti i privući darovima, a konačna nakana mu je usmrtiti i pogubiti čovjeka.⁴¹ On se daje samo iz ljubavi, te samo ljubav može biti objašnjenje kojim se tumači što je to «nagnalo» neizmjernog i savršenog Boga da iziđe iz sebe, iz punine svoga bitka i da stvori nesavršeni i nesamodostatni svijet i čovjeka.

I još jedan važan element se ne smije preskočiti kad se radi o Božjem darivanju. Naime, Bog je onaj koji jest (usp. *Izl 3, 14*). On nije netko tko ima nešto, već on jest. Stoga kad on izlazi iz sebe, kad iz preobilja bitka daruje, on ne daruje nešto, jer on u sebi, proturječno, nema ništa. On daruje sebe jer on jest i jest sav i potpuno. Zato njegovo darivanje, koje uvijek ima oznaku potpunosti, totaliteta, u euharistiji dosiže svoj vrhunac: «*Isus u euharistiji ne daje tek 'nešto', već sama sebe; on prinosi svoje tijelo i proljeva svoju krv. Na taj način daruje sveukupnost svoje egzistencije, objavljujući vrelo iz kojega ta ljubav izvire.*»⁴²

Bog je tako, po tijelu svoga Sina, pronašao pravi način da napokon čovjeku dadne puninu života, puninu sebe samoga. Jer ako u Kristu Isusu, kako veli sv. Pavao, tjelesno prebiva sva punina božanstva (usp. *Kol 2, 9*), onda ta ista punina prebiva i u euharistiji. Na temelju istobitnosti i istovjetnosti ovih dvaju «tijela», ovo «sakramentalno tijelo» posreduje upravo tu puninu koju je Bog od prvoga trenutka stvaranja želio saopćiti čovjeku.

Doista, Bog je sve i ne može se darivati parcijalno, premda ga čovjek ne može cijeloga primiti, ukoliko Bog ne nađe načina da mu se saopći na prihvatljiv način. I Bog je to pronašao. Omo-

⁴⁰ Usp. S. Taranto, *L'orizzonte dell'assoluto: il tempo della libertà*, Editura AXA, Botoșani 2000., str. 88.

⁴¹ Bog stvaratelj materijalnoga svijeta u gnosticizmu i maniheizmu ima negativna obilježja. Navodno, radi se o zločestom Bogu punom zavisti i zloće koji se suprotstavlja dobrome Bogu, principu duhovnoga svijeta. Marcioniti su takvu podjelu između dva boga postavljali na razmeđu dvaju Zavjeta. Starozavjetni je bio zli bog, a novozavjetni navodno dobri. I neki gnostički sustavi su poznavali takvu podjelu, ali ona nije bila prisutna u svim gnostičkim školama i sustavima.

⁴² *Sac. Car. 7.*

gućio je čovjeku da ne živi samo od komadića parcijalnoga, već da obuhvati cjelinu, da obuhvati sve srcem, vjerom, ljubavlju primajući euharistiju.

2.3.2. Odgovor ljudske slobode

Euharistija, koja u otajstvu sadrži Božje slobodno djelovanje, sadržava po Kristu i slobodni ljudski odgovor Bogu. U Isusu se je dogodila punina objave božanske slobode koja se spušta do čovjeka, da bi u isto vrijeme u njemu bio najbolji odgovor ljudske slobode na božansku, te stoga s pravom Papa govori o konačnom susretu dviju sloboda u neraskidivi savez, uvijek vrijedan u raskatu Kristovu tijelu.⁴³ Bez Krista čovjek sam po sebi nije mogao na dostojan način odgovoriti na Božji poziv, to jest dati zadovoljstinu za grijeh koji su se ispriječili kao zapreka između zemlje i neba. Samo iz savršenog i djelotvornog susreta sloboda, moglo je proizići oslobođenje od ropstva i grijeha.⁴⁴

A budući da je Krist u euharistijskom otajstvu ostavio samoga sebe, u euharistiji se događa susret dviju sloboda od kojih ona božanska pruža ruku spasenja i prijateljstva, ruku saveza, a Kristova ljudska sloboda je neopoziv i nezamjenjiv odgovor za svakoga čovjeka. No, jer je čovjek u stanju trajne slabosti, a njegova sloboda je u hodu dok on ne prisprije u vječnu domovinu, Bog je predvidio da mu u ovom čudesnom sakramentu ne ostavi samo primjer Kristove slobode, nego da u njoj bude i pomoć njegovoj krhkoj slobodi: *«Čovjek je stvoren za istinsku i vječnu sreću, koju može pružiti samo Božja ljubav. No, naša bi se ranjena sloboda izgubila kada već sad ne bi bilo moguće iskusiti nešto od budućeg dovršenja. Uostalom, da bi čovjek mogao hoditi u ispravnom smjeru, potrebno je uputiti ga prema konačnome cilju. To krajnje određenje zapravo je sam Krist Gospodin, pobjednik nad grijehom i smrću, koji se na osobit način uprisutnjuje u euharistijskom slavlju. Na taj način, premda 'pridošlice i putnici' (1 Pt 2, 11) na ovome svijetu, u vjeri smo već dionici punine uskrsloga života. Euharistijska gozba, objavljujući svoju izrazito eshatološku dimenziju, dolazi u pomoć našoj slobodi u hodu.»*⁴⁵ Ljudska

---

⁴³ Usp. Sac. Car. 9.

⁴⁴ Usp. Sac. Car. 10.

⁴⁵ Sac. Car. 30.

sloboda je u trajnom hodu i trajnom zauzimanju stava sve dok čovjek ne prisprije u nebesko blaženstvo. Njegova sloboda nije jednom za stalno određena ni izgrađena poput anđeoske, nije nepovrediva i neopoziva, nije apsolutna poput one božanske.⁴⁶

Ljudska sloboda je krhka i slaba, kako prije Adamova grijeha, tako i poslije, te joj je potrebna božanska pomoć kako bi mogla ispravno djelovati, te čovjeka dovesti njegovu cilju, vječnom blaženstvu (*vita beata*). Odbijanjem božanske pomoći, čovjek sebi uskraćuje nešto što bi mu trebalo biti neophodno na životnome putu. U vremenu slobodarstva kakvo se izgrađuje danas u mentalitetu ljudi, potrebno je ukazati na autentične dimenzije slobode koje se nadahnjuju i hrane euharistijskim kruhom koji sadržava primjer Kristove slobode.

Još kao kardinal Ratzinger je tematizirao stvarnost ljudske slobode koja se prigiba pred božanskom, kao ostvarivanje punine ljudskog dostojanstva: «*Ni danas nije protiv dostojanstva, slobode i veličine čovjeka prignuti koljena, biti poslušan pred njim, klanjati se i slaviti ga. Jer ako ga zaniječemo, i tako odbacimo štovanje i klanjanje, tada preostaje jedino vječna nužnost materije. Tada smo stvarno neslobodni, samo smo čestica prašine izbačena iz velikog svemirskog mlina koja se uzalud pokušava uvjeriti u svoju vlastitu slobodu. Samo ako je on Stvoritelj, temelj je svih stvari sloboda i mi možemo biti slobodni. I kad se naša sloboda prigiba pred njim, ona ne biva ukinuta, nego tek tada istinski prihvaćena i učinjena konačnom.*»⁴⁷

⁴⁶ Ipak nije rijetkost da čovjek u svomu životu, posebno slobodna, moderna društva na zakonodavno-institucionalnoj razini pokušavaju izglasavanjem ostvariti takvu slobodu u kojoj se odlikuje težnjom za potpunom autonomijom od Boga i njegova zakona, umjesto da autonomiju vremenitog poretka usklađuju s univerzalnim vrednotama koje imaju svoje ishodište u Bogu. Ratzinger zato u *Doktrinalnoj noti o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu* (usp. 4) upozorava kako se iznose zakonski prijedlozi koji, ne mareći za posljedice, nasrću na samu nepovredivost ljudskog života, te podsjeća kako je Ivan Pavao II. više puta ponovio kako je obveza katolika suprotstaviti se zakonima koji napadaju ljudski život. Nadalje, drži da katolici ne bi smjeli biti popustljivi kada političko djelovanje dolazi u dodir s moralnim načelima, apostrofirajući posebno zakone o pobačaju i eutanaziji.

⁴⁷ J. Ratzinger, *Bog je s nama*, Verbum, Split 2004., str. 123.

2.3.3. Sloboda i euharistija

Što se tiče slobode promatrane u sociološkoj i moralnoj dimenziji, te njezina odnosa s euharistijom, uočava se važan suodnos. Istinska sociološko-antropološka sloboda proistječe iz gore spomenutog odnosa Boga i slobode, te se u isto vrijeme u njoj osmišljava i ostvaruje. Tako na primjer, Papa, želeći dati neke konkretne uporišne točke iz kojih je razvidno da euharistija izgrađuje ljudsku slobodu, uzima za model značenje nedjelje u današnjoj uljudbi. U tom smislu pribjegava i jednom prividnom proturječju tvrdeći kako je odredba o svetkovanju Dana Gospodnjega izvora autentične slobode, isto kao što je *«gubljenje osjećaja za nedjelju kao za dan Gospodnji koji valja svetkovati simptom je gubljenja autentičnog smisla kršćanske slobode, slobode djece Božje»*.⁴⁸

Reći da je odredba (*mandatum*) izvor slobode u najmanju ruku je provokativno u današnjemu svijetu koji poima slobodu kao odbacivanje odredbi. No kršćanstvo je uvijek stajalo iza takvog proturječnog poimanja slobode, to jest shvaćanja da se autentična sloboda ostvarivala u vršenju Božjih zapovijedi, a ne u njihovu odbacivanju. Vjernost takvoj slobodi otvara čovjeku vrata vječnoga života, to jest konačna prostranstva slobode u Bogu.

Razmišljajući o osloboditeljskoj ulozi bogoštovlja u ljudskom životu Ratzinger se na jednom mjestu izrazio na sljedeći način: *«Liturgija bi bila uobličeni lik nade koja već ovdje u za-
metku živi zbiljski život, ona nas uvježbava u puni život – život slobode, Božje neposrednosti i čiste otvorenosti jednih za druge. Liturgija bi time utiskivala biljeg slobode prividno zbiljskome živo-*

---

⁴⁸ *Sac. Car.* 73. Papa također podsjeća kako je život vjere u opasnosti ako nestane želje za sudjelovanjem u euharistijskom slavlju u kojemu se Crkva spominje vazmene pobjede. Kao što je ta pobjeda bila temelj oslobođenja od grijeha, tako je i euharistija autentični navještaj i proslava slobode. U ovom odlomku Papa upućuje na apostolsko pismo Ivana Pavla II. *Dies Domini* u kojemu je tematizirao različite dimenzije nedjelje, a između ostaloga je naglasio kako je kršćanstvo pridonijelo stjecanju svijesti o čovjeku, njegovim potrebama i pravima, od čega je jedno od dragocjenih i pravo na odmor, u društvu/ima u kojemu se ne uvažava osobu nego zaradu. Previdjeti ulogu kršćanstva i na isključivo ljudskoj razini, bio bi veliki propust, a pogotovo što bi onda čovjek, bez nedjelje, bio prepušten sam sebi u vremenu, bez mogućnosti da ostvari slobodu i prava na odmor i na duhovne potrebe (usp. *Dies Domini* 64-68).

tu našeg svagdana. Ona bi kidala okove i prisile te dopuštala da zasja nebo na zemlji.»⁴⁹

Euharistijski život je neophodan i radi toga jer proviđa moralne energije za podržavanje autentične slobode djece Božje.⁵⁰

Ukoliko je bilo suvišno podsjećati, kao što je jasan novozavjetni nauk, da ima onih koji zloupotrebljavaju slobodu kao izgovor i izliku tijelu (usp. *Gal* 5, 13) ili pokrivalo zloće (*1 Pt* 2, 16), Papa je radije htio upozoriti da postoji i druga krajnost koju valja izbjeći, a to je poistovjećivanje vjere i morala, bolje rečeno stavljanje naglaska na moral umjesto na ljubav Božju i zaboravljanje da moralno kršćansko življenje, koje ne bi smjelo biti upitno, mora proizići iz ljubavi, a obrnuto i tako ne može. Iz euharistijskog slavlja, slavlja ljubavi Božje, proizlazi poziv na moralnost, ali to ne znači da se duhovno bogoštovlje kršćana smije tumačiti moralistički.⁵¹

Autentično slavlje euharistije, naprotiv, nadahnjuje i poziva na slobodu u moralnoj odgovornosti. Sloboda se tako ne predstavlja kao odbacivanje moralnih normi, ni život bez odgovornosti i obzira, već naprotiv, sloboda je dar da bi čovjek izabrao vrednote, da bi Bog u njemu okrunio svoje darove kad slobodno prihvaća dar milosti i ponuđenu ruku spasiteljicu.⁵²

Ako je euharistija izvor slobode, onda je ona i izvor principa slobode koji se živi u društvenim razmjerima. Prave slobode nema bez vjerske slobode, to jest bez slobode slobodnog štovanja Boga, na što se Papa posebno osvrće: «*Svjesni smo da ondje gdje manjka vjerska, nedvojbeno manjka najvažnije sloboda, jer u vjeri čovjek izražava najdublju odluku s obzirom na konačni smisao vlastite egzistencije.*»⁵³ Sloboda vjeroispovijesti i bogoštovlja je jedno od temeljnih i neotuđivih ljudskih prava koje nitko ne bi smio ugroziti ni dovesti u pitanje. Ovakva izjava ima i svoje ne samo teoretske već i praktične ciljeve, budući da u mnogim ze-

⁴⁹ J. Ratzinger, *Duh liturgije. Temeljna promišljanja*, Ziral, Mostar-Zagreb 2001., str. 12.

⁵⁰ Usp. *Sac. Car.* 82.

⁵¹ Usp. *Sac. Car. ibidem.*

⁵² Shodno toj logici svećenik nikada nije samo propovjednik morala, tvrdi na jednom drugom mjestu Ratzinger. On naviješta ono što ljudi ne mogu dati: novu stvarnost koja dolazi od Boga u Kristu i koja je više od riječi ili čvrste odluke (usp. J. Ratzinger, *Bog je s nama*, Verbum, Split 2004., str. 126-127).

⁵³ *Sac. Car.* 87.

mljama kršćani i kršćanske zajednice koje su manjina žive zaklinuti za ova temeljna prava, to jest lišeni vjerske slobode.⁵⁴

2.3.4. Sloboda u euharistijskom slavlju

Govor o slobodi i euharistiji uključuje još jednu aktualnu temu koja je bila česti predmet rasprava o bogoštovlju nakon Drugog vatikanskog sabora, a to je pitanje slobode u euharistijskom slavlju. Ako je euharistija izvor slobode, postavlja se pitanje može li na euharistijskom slavlju vladati sloboda od bogoštovnih normi i crkvenih odredbi.

Ovdje je prigoda istaknuti još jednu Papinu proturječnost, ako je se može tako nazvati. Papa ističe da bi se stvarna umijeću slavljenju euharistije trebala sastojati u vjernosti bogoštovnim odredbama koje je propisala Crkva: «*Dok ističemo važnost ars celebrandi, posljedično dolazi do izražaja i vrijednost liturgijskih normi. Ars celebrandi treba podupirati osjećaj za sveto i uporabu onih izvanjskih oblika koji taj osjećaj odgajaju, primjerice, sklad obreda, liturgijsko ruho, urese i sveta mjesta.*»⁵⁵ Kako vidimo Papa drži da istinsko umijeće slavljenja nije prepušteno ljudskoj proizvoljnosti i sposobnosti, što znači da bogoštovlje Crkve nije prepušteno ljudskoj slobodi, već je određeno božanskom voljom.

Kao biskup i kardinal Ratzinger je, kako spominje u svojim spisima i predavnjima, bio svjedokom brojnih krivih tumačenja Drugog vatikanskog koncila, na čije reformatorske odredbe su se pozivali mnogi koji nisu razumjeli njihov duh i smisao. Nakon što je *Motu proprio Summorum Pontificum* odobrio korištenje rimske liturgije na način na koji se slavila prije liturgijske reforme iz 1970., Papa je napisao i osobno pismo biskupima o razlozima koji su ga naveli na ovaj korak.⁵⁶ Između ostaloga se osvrće na godine nakon reforme, te svjedoči kako se na mnogim mjestima svete mise nisu slavile u skladu Misalom Pavla VI., nego se reformu shvaćalo kao obvezu kreativnosti, koje je vodila k pristranom iskrivljenju bogoštovlja. U svojim teološkim rado-

---

⁵⁴ Usp. *Sac. Car. ibidem*. O potrebi obrane vjerske slobode Papa je govorio i u poruci koju je uputio predstavnicima nekih muslimanskih zajednica 20. kolovoza 2005. u Kölnu prigodom susreta mladih (usp. Benedikt XVI., *Božja revolucija*, Verbum, Split 2005., str. 100-101).

⁵⁵ *Sac. Car.* 40.

⁵⁶ Papino pismo se može pronaći na vatikanskim web stranicama www.vatican.va.

vima upućivao je na to da bogoštolje ne «stvaraju» i ne «prave» mjerodavni uredi ili vlasti, nego Papa kao pastir opće Crkve, jamac poslušnosti spram objavljenoj Riječi, ponizni sluga njezina pravilna razvoja te njezine trajne cjelovitosti i identiteta. Glede bogoštolja papina moć nije neograničena, nego je u službi svete Predaje, a još je manje spojiva s biti vjere i bogoštolja nekakva uopćena «sloboda» činjenja ili «stvaranja» koja bi se okretala prema proizvoljnostima ili kako se kome prohtije.⁵⁷

Euharistija, dakle, nije ničija privatna svojina već je djelo Crkve, te je treba slaviti sukladno predaji koja ju je od prvih stoljeća prenijela do naših dana, jer se ni Drugi vatikanski sabor nije vodio drugim pravilom, nego da u duhu iste vjere i predaje preuredi ono što je u bogoštolju podložno promjenama, te da to prilagodi potrebama vremena,⁵⁸ što u isto vrijeme znači da postoje i nepromjenjivi elementi koji nisu podložni zahvatima ljudskog autoriteta.

Komentirajući na jednom mjestu promjenu mentaliteta koja se dogodila nakon koncila, ovako opisuje ono što se dogodilo: «*U vremenskom razmaku u kojemu se novi Misal još nije pojavio, prethodni je već bio obilježen kao 'zastario'. U stvari došlo je do gubitka svijesti da postoji 'obred', to jest predajom dani i propisani bogoštovni oblik. A bogoštolje je doista bogoštolje samo zahvaljujući činjenici da je nešto što je iznad prosudbe i rukovanja onih koji ga slave.*»⁵⁹

2.4. Ljepota kao sastavnica bogoštolja

Jedna od ključnih riječi koje se spominju u Pobudnici *Sacramentum caritatis* jest ljepota (*pulchritudo*), koja je usko povezana i s pojmom divljenja. Čovjek se može diviti onomu što mu je lijepo, što svojim skladom, proporcijom i privlačnošću ostavlja trag u njegovoj duši.

Kršćansko bogoštolje je sjaj istine - *veritatis splendor*, te ga treba doživljavati, razmatrati i slaviti kao ljepotu.⁶⁰ Papa se tako vraća na autentičnu estetiku koja ne može postojati bez ontološ-

⁵⁷ Usp. J. Ratzinger, *Duh liturgije*, str. 157-167.

⁵⁸ Usp. SC 1.

⁵⁹ Usp. J. Ratzinger, *Collaboratori della verità*, str. 181.

⁶⁰ Usp. *Sac. Car.* 35.

kih konotacija i implikacija. Papi je jasno da moderno vrijeme, u ime ljepote koja nije u suodnosu s Bogom i božanskim, postavlja neke nove kriterije lijepoga, čime dolazi do obožavanja umjetničkih oblika i izričaja koje graniče s nakaradnim, a nametnute su samo utoliko što prave prekid s tradicionalnim. Već je skolastička teologija definirala određene objektivne oznake lijepoga teološkom sintagmom: *Ens et unum, pulchrum, bonum, verum convertuntur*. A lijepo je ono što se sviđa nakon što ga se vidi (*pulchra dicuntur quae visa placent*), kako veli sv. Toma, gdje se ne misli samo na promatranje tjelesnim očima, već na promatranje razumom, očima duha.⁶¹

Polazeći da se ono što je lijepo podudara s onom što jest (*ens*), ne možemo ne poći do središnjeg izvora bitka, do onoga koji je *Ens per essentiam*, koji je *Summum esse subsistens*, te ne poći od tvrdnje koju već iznijesmo da je Božja bit ljubav. Isto tako, govoreći o podudarnosti, ne bi se smjelo zaboraviti ni ostale *transcendentale*, u svijetu u kojemu se lijepim proglašava ono što se voli, a voli se samo ono što se sviđa osjetilima, dok se zaboravlja na istinu i dobro (*verum* i *bonum*), bez kojih lijepo (*pulchrum*) ostaje lišeno najbitnijih oznaka. Nadalje, ma koliko Papa u odnosu na tomističku tezu ljepotu doveo i u odnos prema volji tvrdeći da se sastoji prvenstveno od ljubavi, ipak je razvidno da ljepotu ne stavlja samo u odnos prema volji, nego i prema razumu, prema onome što je istinito.⁶²

Ako je prava ljepota sadržana u ljubavi Božjoj, onda Papa s pravom zaključuje da je prava ljepota sadržana u njegovoj ljubavi koja nam se je konačno objavila u pashalnom otajstvu u

⁶¹ Isto tako važno je dodati Tomino poimanje ljepote koja, za razliku od dobra koje se odnosi prema želji (volji), ljepota se stavlja u odnos prema razumu: «*Ad primum ergo dicendum quod pulchrum et bonum in subiecto sunt idem, quia super eandem rem fundantur, scilicet super formam; et propter hoc bonum laudatur ut pulchrum. Sed ratione differunt. Nam bonum proprie respicit appetitum; est enim bonum quod omnia appetunt. Et ideo habet rationem finis; nam appetitus est quasi quidam motus ad rem. Pulchrum autem respicit vim cognoscitivam: pulchra enim dicuntur quae visa placent. Pulchrum est idem bonum sola ratione differens. Cum enim bonum sit quod omnia appetunt, de ratione boni est quod in eius quietetur appetitus: sed ad rationem pulchri pertinet quod in eius aspectu seu cognitione quietetur appetitus... El sic patet quod pulchrum addit supra bonum, quendam ordinem ad vim cognoscitivam; ita quod bonum dicatur id quod simpliciter complacet appetitui, pulchrum autem dicatur id cuius ipsa apprehensio placet.* (S. T. 1, 5, 4 ad 1, y 1-11, 27, 1, ad 3)»

⁶² Papa se na odnosu ljepote i istine zaustavlja u jednom svom razmišljanju (usp. *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split 2005., str. 33-43.) u kojemu predstavlja Krista kao istinu koji privlači svojom ljepotom. Tek po susretu s ljepotom te istine čovjek može pronaći spasenje.

kojemu odsijeva onaj koji je u isto vrijeme i najljepši od ljudskih sinova, a koji zbog pretrpljenih patnja nema ni ljepote ni sjaja da bi se u nj zagledali: «*Isus Krist nam pokazuje kako je istina ljubavi sposobna čak i mračno otajstvo smrti preobraziti u izaravajuće svjetlo uskrsnuća, u kojemu sjaj slave Božje nadilazi svaku ovosvjetsku ljepotu. Istinska ljepota jest Božja ljubav koja nam se konačno objavila u vazmenom otajstvu.*»⁶³

U predgovoru jednoj knjizi koja je za temu imala poimanje ljepote u sv. Augustina, kard. Ratzinger produbljuje opis Krista patnika u svjetlu istinske kršćanske estetike: «*Upravo u izobličenosti Sluge Božjega koji je na križu izgubio svaku izvanjsku ljepotu, objavljuje se beskrajnost ljubavi Božje, jer se Bog ponizio uzimajući našu izobličenost da bi nas podigao prema istinskoj ljepoti. U nagrđenom licu Raspetoga sjaji se na najdublji način tajanstvena ljepota Božja, raskinut je zastor svake prolazne i sebeljubne ljepote, a otvora se obzorje ljepote Božje koja nadilazi svaku drugu ljepotu.*»⁶⁴

O iznimnoj potrebi da bogoštovlje bude lijepo, svjedoči sam izričaj rabljen u Pobudnici *ars celebrandi* – umijeće, to jest umjetnost slavljenja, čemu posvećuje cijelo jedno poglavlje u drugom dijelu.⁶⁵ Pozivajući se na tekst sv. Augustina Papa ponovno povezuje umijeće lijepoga s ljubavlju. Premda sv. Augustin govori samo kako je pjevanje izraz radosti, ali prije svega ljubavi,⁶⁶ te radi toga mora biti lijepo, moguće je primijeniti ovu logiku i na sve ostale dimenzije po kojima se u bogoštovlju odražava i Božja dobrota i istina, a koje iziskuju od bogoštovlja da bude lijepo i dolično, jednom riječju kalež svjetla (*praeclarus calix*) u kojemu sjaj i ljepota Vječnoga postaju vidljivi i čujni.⁶⁷

2.5. Marijanska dimenzija euharistije

Posljednju hermeneutsku liniju koja izranja iz Pobudnice može se nazvati marijanskom, a koja je kruna svih spomenu-

⁶³ *Sac. Car.* 35.

⁶⁴ J. Ratzinger, *Presentazione*, u: J. Tscholl, *Dio e il bello in sant'Agostino*, Ares, Milano 1996., str. 7.

⁶⁵ *Usp. Sac. Car.* 38-42.

⁶⁶ *Usp. sermo* 34, 1.

⁶⁷ *Usp. J. Ratzinger, Collaboratori della verità*, str. 171.

tih elemenata. Marija je osoba koja je Božji plan čvrstom i predanom vjerom uspjela utjeloviti. U njoj je kompendij povijesti spasenja. U njezinom *fiat* slobodno je Božje djelovanje pronašlo i pravi odgovor na svoje božanske inicijative. «*Od navještenja do Duhova Marija iz Nazareta je osoba čija je sloboda potpuno na raspolaganju Božjoj volji. Njezino Bezgrešno Začeće otkriva u bezuvjetnoj krotkosti prema Riječi Božjoj*»⁶⁸, veli Papa kad je stavlja kao model i uzor vjernice, hodočasnice, osobe koja «*bezuwjetno prihvaća Božji dar*»,⁶⁹ da je zaslužila biti nazvana euharistijskom ženom:⁷⁰ «*U njoj na najsavršeniji način nalazimo ostvarenu bit Crkve. Crkva u Mariji, 'ženi euharistije', - kako je nazvao sluga Božji Ivan Pavao II. – vidi svoju najsavršeniju ikonu te je motri kao nezamjenjiv uzor euharistijskog života.*»⁷¹

Osim Marijine povijesno-spasenijske uloge, Papa stavlja naglasak i na eshatološku podudarnost euharistije i Marijina proslavljenog života definiranog dogmom o njezinom slavnom uznesenju: «*Njezino je uznesenje tijelom i dušom u nebo za nas znakom sigurne nade ako nama, hodočasnica u vremenu, pokazuje onaj eshatološki cilj koji nam sakrament euharistije već sada daje predokusiti.*»⁷²

Euharistija je otajstvo ljubavi, slobode i ljepote kojemu se vjernik treba diviti poput Marije, da bi se potpuno preobrazio u svom kršćanskom postojanju. Ona mu se divila na neizreciv način, te ga prihvatila s ljubavlju kao milosni dar slobode na koji je i sama odgovorila slobodno i u ljubavi, postavši i ostavši *Tota pulchra* – sva lijepa, najljepša od svih žena, Žena koja je utjelovila Riječ Božju u svome krilu: «*Ona je Tota pulchra, sva lijepa, jer u njoj odsijeva oganj slave Božje. Ljepota nebeske liturgije, koja se mora odražavati i u našim zajednicama, u njoj nalazi vjerni odraz. Od nje moramo učiti i sâmi postajati ljudi euharistije*

---

⁶⁸ Sac. Car. 33.

⁶⁹ Sac. Car. 33.

⁷⁰ Benedikt XVI. je o tom Marijinom uzvišenom nazivu govorio i za vrijeme Angelusa 18. ožujka 2007., ali je to sadržajno preuzeto iz *Enciklike o euharistiji i njenu odnosu prema Crkvi Ecclesia de Eucharistia* Ivana Pavla II. Blagopokojni Papa cijelo posljednje, šesto poglavlje (br. 53-58) spomenute Enciklike posvećuje Mariji, euharistijskoj ženi u čiju školu želi uputiti sve kršćane (hrvatsko izdanje Verbum, Split 2003., str. 59-63).

⁷¹ Sac. Car. 96. I u poglavlju posvećenom Mariji i njezinu odnosu prema euharistiji, Papa također veli da je ona «*uzor za sve nas koji smo pozvani prihvatiti Isusovo sebedarje u euharistiji*» (Sac. Car. 33).

⁷² Sac. Car. 33.

i Crkve kako bismo pred Gospodinom, prema riječima svetog Pavla, mogli biti 'sveti i bez mane'; to je njegova volja za nas prije postanka svijeta (usp. Kol 1, 21; Ef 1, 4).⁷³

Marija, dakle, jedinstvenom poniznošću i jednostavnošću uosobljuje sve spomenute dimenzije, svjedočeći kako je moguće i neophodno u sebi uosobiti sve lijepo i veliko što dolazi od Boga, te potiče svakog vjernika i Crkvu da slijede njezin stav pred Bogom. Ona je bila toliko preobražena u susretu s Bogom da je Božjem Sinu dala tijelo, tijelo koje će postati euharistijsko i ekleziološko. Zato treba trajno imati u vidu da je, po Božanskoj namisli, Marijin *fiat* bio nužni preduvjet utjelovljenju, te samim time i postojanju euharistije i Crkve kao Kristova Tijela.

Zaključak

Postsinodalna pobudnica *Sacramentum caritatis*, iza koje stoji autoritet sinode biskupa i samog pape Benedikta XVI. posljednji je u nizu dokumenata i inicijativa kojima je Učiteljstvo dalo smjernice Crkvi u promišljanju i slavljenju euharistijskog otajstva, pa tako i poticaj ovom članku. Ovo istraživanje je dotaknulo nekoliko bitnih hermeneutskih linija spomenutog dokumenta, o kojima nema zasebnog ni sustavnog razmišljanja u Pobudnici, ali bez daljnjega su ključ dobrog i dubokog razumijevanja u njemu sadržane teologije i misli pape Bendikta XVI., to jest Josepha Ratzingera. Radi se u prvom redu o teologiji divljenja, ljubavi, slobode i ljepote, te o marijanskoj dimenziji. Ovih pet linija tumačenja isprepliću se i provlače od početka do kraja Pobudnice kao zlatne nosive niti bez kojih bi bio nedostatan svaki pokušaj tumačenja.

Isto tako je razvidno da je u svakoj od spomenutih teoloških odrednica prisutno mnogo od Papine teološke originalnosti i sustava, koji je Ratzinger razvio i iznosio i u vremenu prije nego je postao papa, što je dokumentirano paralelnim tekstovima iz drugih djela. Zauzetim razumijevanjem teoloških sadržaja utkanih u Pobudnicu, cijela Crkva može u njoj pronaći motiva za svakodnevno razbuđivanje euharistijske svijesti, što joj je bio stvarni cilj.

⁷³ Usp. *Sac. Car.* 96.

*BENEDICT XVI. AND APOSTOLIC EXHORTATION
SACRAMENTUM CARITATIS
Main hermeneutic guidelines*

Summary

408

This article, the subject of which is Pope Benedict XVI's post-synodal exhortation *Sacramentum Caritatis*, is articulated in two parts. In the first, introductory part, sociological and church context of the Exhortation is explained, i.e. the author tries to reveal the reasons that initiated the Church Magisterium to speak repeatedly, in recent years, on the Eucharistic mystery. In that sense the author indicates the "positive" and "negative" reasons within the Church and society that gave rise to this document and to the repeated speech of the Magisterium on the Eucharist.

The second, central part, consists of five units within which there are also five hermeneutic guidelines that aid in better understanding of theological depth contained in this document, and they are a part of Ratzinger's reflection on Christian cult, even before he became a pope. The Eucharistic mystery is a miraculous act of God's love that wins admiration, so that the first guideline is exactly the theology of admiration, followed by theology of love. These two are inevitably and inseparably accompanied by theology of freedom and theology of beauty, while the mariological dimension is a crown and compendium of all the elements mentioned.

Key words: Eucharist, cult, sacrament, pope, admiration, love, beauty, freedom, giving, Mary

Dušan Moro
NADBISKUP FRANE FRANIĆ I EKUMENSKI POKRET I DIJALOG
Archbishop Frane Franić and Ecumenical movement and dialogue

UDK: 261.8
262.12 Franić, F.: 261.8
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 9/2007.

Sažetak

Splitski nadbiskup i metropolita Frane Franić (1912.-2007.), kao aktivni sudionik Drugog vatikanskog sabora, te zauzeti promicatelj koncilskog nauka i duha u posaborskom vremenu, odlikovao se izuzetnom pažnjom i poštivanjem drugih kršćanskih Crkava, posebice pravoslavnih Crkava. U središtu njegove pozornosti bilo je upoznavanje bogate teološke baštine pravoslavnih Crkava, posebice one o biskupskoj službi, nauku o sakramentima, te vriednosti Predaje u Crkvi. Prisutnost jedne od značajnijih crkava, tj. Srpske pravoslavne crkve na prostorima bivše države omogućio mu je plodan susret i zalaganje za obnovu, najprije u Katoličkoj crkvi, te za otvorenost prema svima, posebice prema pravoslavcima, Židovima, muslimanima, pa i prema samim ateistima.

Ključne riječi: *Frane Franić, ekumenizam, dijalog, II. vaticanski sabor*

UVOD

Biskup Frane Franić, od 1969. splitsko-makarski nadbiskup i metropolita, bio je zapaženi član i sudionik rasprava na Drugom vatikanskom saboru (1962.-1965.). Već 1960. imenovan je članom Predpripravne teološke komisije, a za Sabora je bio i član Doktrinarne, teološke komisije. U godini njegove smrti (17.III.2007.) želimo ukazati na njegov zauzeti ekumenski angažman i doprinos koji je dao u saborskoj raspravi, te sve ono što je pokušao primijeniti od koncilskog nauka u svojoj mjesnoj

Crkvi. Ovaj rad je neka vrst 'hommage-a' čovjeku, svećeniku, teologu i biskupu koji je označio dugo razdoblje povijesti Crkve u našoj Domovini i koji je trasirao 'putove dijaloga', kako se izražavao i kako je naslovio i svoje knjige posvećene toj tematici.

1. EKUMENSKOG POKRETA PRIJE II. VATIKANSKOG SABORA

1.1. Postanak i razvoj ekumenskog pokreta

410

Ekumenski pokret ili gibanje, kako ga je definirao II. vatikanski sabor, jesu "djelatnosti i pothvati što se, u skladu s raznim potrebama Crkve i okolnostima vremena, pokreću i usmjeruju prema promicanju kršćanskog jedinstva, kao što su: ponajprije svi pokušaji da se uklone riječi, sudovi i djela koji ni po pravdi ni po istini ne odgovaraju položaju rastavljene braće, pa otežavaju uzajamne odnose s njima; zatim u religioznom duhu upriličeni skupovi kršćana različitih Crkava ili zajednica, 'dijalog' među vrsno upućenim stručnjacima, u kojemu svatko dublje izlaže nauku svoje zajednice i jasno pokazuje njezina obilježja"¹

Ova definicija ili opisno nabranje mnogostrukih aktivnosti koje obuhvaća ekumenski pokret, pretpostavlja dobro poznavanje povijesti djelovanja pokreta kao i udruga koje su se razvijale od druge polovice 19. st., i koje su dosegle vrhunac početkom 20. st. Naime, ekumenski pokret je dobio snažniji zamah na sastanku Međunarodne, svjetske misijske konferencije u Edinburghu (1910.), te osnivanjem dviju organizacija koje su nadahnute idejama i djelovanjem dvojice 'pionira ekumenizma', švedskog nadbiskupa Uppsale Nathana Soederbloma i episkopalnog biskupa iz U.S.A. Charlesa Brenta, koji je djelovao na Filipinima.

Oni su osnivači pokreta "Život i djelovanje" (Life & Work), osnovanog 1925. u Uppsali, i "Vjera i ustrojstvo" (Faith & Order), osnovanog 1927. u Lausanne.²

---

¹ Dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*, br. 4 (dalje UR): Vidi: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970., str.213.

² Usp. Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, KS, Zagreb 1972., str. 260-263. R. PERIĆ- M. LACKO, *Dekret o ekumenizmu. Dekret o Istočnim katoličkim Crkvama*, FTI, Zagreb 1987., str. 20-23; *Storia del movimento ecumenico dal 1517. al 1948.* (a cura di Ruth Rouse-Stephen Charles Neill), vol.II., Il Mulino, Bologna 1973., str. 291-426.

Spomenute dvije organizacije udružile su se 1937. u Oxfordu i odlučeno je da će se osnovati "Svjetsko vijeće Crkava" (ili Ekumensko vijeće), čiji je cilj pospješiti i koordinirati rad kršćanskih Crkava kako bi se ostvarilo kršćansko jedinstvo, te oživotvorila Kristova želja i žarka molitva: "Da svi budu jedno!" (Iv 17,21.)

Prva osnivačka i radna konferencija "Svjetskog ili Ekumenskog vijeća crkava" (EVC) bila je u Amsterdamu (od 22. kolovoza do 4. rujna 1948.). Na njoj je bilo prisutno 147 delegata iz raznih kršćanskih crkava, naročito sa Zapada i reformatorske provenijencije. Uvjetovana je i strašnim posljedicama Drugoga svjetskog rata. Radna tema skupštine naslovljena je: "Čovjekov nered i plan Božji".³ Na sastanku su bili istaknuti teolozi, kao npr. Karl Barth, Florovsky i mnogi drugi.

Najznačajniji rezultat te skupštine mnogih kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica, prvenstveno onih reformatorske baštine i provenijencije, te nekoliko pravoslavnih Crkava, jest *Konstitucija* ili Statut koji je prihvaćen na tom skupu. Temeljnu izjavu dokumenta nalazimo na početku i ona glasi: "Ekumenski savjet Crkava jest zajedništvo Crkava koje prihvaćaju našeg Gospodina Isusa Krista kao Boga i Spasitelja. Ono se osniva da bi izvršavalo zadaće koje slijede..."⁴

Nakon ove prve, osnivačke Skupštine EVC-a, uslijedit će druge konferencije koje se, uglavnom, održavaju svakih sedam godina.

Druga opća skupština EVC-a bila je u Evanston-u (U.S.A.), od 15. do 30. kolovoza 1954. Radni naslov skupa je glasio: "Krist - nada svijeta".⁵ Konferencija se odvijala u sjeni korejskog rata, krize i nereda na Kubi, Sueskom krizom i utrkom u atomskom naoružanju među velesilama, te su se predstavnici raznih Crkava više bavili političkim i društvenim problemima, nego samim problemima Crkava i ekumenskim pokretom.⁶

³ Vidi *Enchiridion Oecumenicum. Consiglio Ecumenico delle Chiese, 5. Assemblee Generali 1948-1998.*, (a cura di S-Rosso-E.Turco), EDB, Bologna 2001., str. 3-85; (dalje EOE)

⁴ EOE, vol.5., str. 80-85.

⁵ EOE, vol. 5., str. 69-198. Trenutno u EVC ima 347 članica, tj. Crkava i crkvenih zajednica iz 120 zemalja i okuplja oko 560 milijuna kršćana.. Dosada je održano 9 konferencija, a posljednja je bila u veljači 2006. u Porto Alegre, u Brazilu. Vidi <http://www..wcc-assembly.info/index.php?id=458>

⁶ Usp. *A History of the Ecumenical Movement*, vol. 2., (Ed.Harold C. Frey), World Council of Churches, Geneva, 2004., str.23.

Treća skupština EVC-a bila je u Indiji, u New Delhiju, od 19. studenog do 5. prosinca 1961. Radni naslov tog skupa bijaše: "Isus Krist- svjetlo svijeta!"⁷ Ova konferencija, na neki način, označava prekretnicu u cjelokupnom ondašnjem ekumenskom pokretu. *Konstitucija EVC.* a iz Amsterdama je proširena novim doktrinarnim i teološkim elementima koji će biti od presudnog značenja za sve Crkve, a osobito za pravoslavne i istočne Crkve. Postavljen je temelj za cjelokupni ekumenski pokret i on glasi: "Ekumenski Savjet Crkava jest zajednica (zajedništvo) Crkava koje ispovijedaju Gospodina našega Isusa Krista kao Boga i Spasitelja, prema Pismima i stoga pokušavaju skupa ostvariti svoj zajednički poziv na slavu jedinoga Boga, Oca, Sina i Duha Svetoga".⁸

Taj doktrinarni, teološki temelj bit će jedan veliki zamašnjak u ekumenskom pokretu jer izražava trinitarnu, kristocentričnu i svetopisamsku dimenziju tog pokreta, tj. Crkva i sve Crkve trebaju to imati u svom Vjeronanju i ispovijedanju, ako žele biti, službeno, članovi i aktivni sudionici EVC-a. Ta formulacija će, konačno, razbiti i sumnje, rezerviranost i velike prigovore pojedinih pravoslavnih Crkava prema tom pokretu, koji su mnogi optuživali da želi olako prijeći preko doktrinarnih načela i ne voditi previše računa o njima. To će se nazvati "lažnim irenizmom".⁹

Tada su u EVC pristupile Ruska pravoslavna crkva, rumunjska i bugarska, te veliki broj Crkava iz Azije i Afrike, tako da je pokret postao općesvjetski.¹⁰

1.2. Stav Katoličke crkve prema ekumenizmu

Katolička crkva se još od vremena pontifikata pape Leona XIII. (1878.-1903.) blagonaklono postavila prema svim pokušajima približavanja i uspostavljanja bratskih, tj. sestrinskih veza među kršćanskim Crkvama. Posebice to vrijedi za pravoslavne crkve. Poznate su njegove enciklike i pisma upućena raznim

---

⁷ EOE, vol.5., str. 199-341. Na toj je konferenciji sudjelovalo, po prvi put, službeno i 5 katoličkih promatrača. Usp. T. ŠAGI –BUNIĆ, *Vrijeme suodgovornosti*, II., KS, Zagreb 1982., str.450.

⁸ *Isto*, str. 335 (čl.396.)

⁹ Usp. UR br.11.

¹⁰ Usp. *A History of the Ecumenical Movement*, vol. 2. str. 23.

slavenskim narodima (npr. enciklika *Grande munus* iz 1880.) i enciklike i pisma upravljena kršćanskom Istoku.¹¹ Doduše, sve je to bilo pisano u duhu uvjerenja rimske tradicije o potrebi “povratka ostalih kršćana u krilo Katoličke crkve”¹²

Tako R. Perić piše: “Apostolsko pismo *Orientalium dignitas* (1894.), motuproprio *Optatissima* (1895., kojim se osniva Papinska komisija za pomirenje s odijeljenima, pismo *Provida Matris* (1895.) u kojemu je riječ o molitvama kršćana o svetkovini Duhova, i, osobito, enciklika *Satis cognitum* o jedinstvu Crkve (1896.) dostatno su pokazali papinu naklonost prema katoličkim i pravoslavnim istočnjacima koji su se mogli ponositi svojim duhovnim, liturgijskim i svetootačkim vrednotama i tradicijama”.¹³

Najvažnije djelo jest enciklika *Satis cognitum*, jer se na temelju zajedničkih, teoloških vrednota i zasada može uspostaviti i razvijati dijalog i međusobno povjerenje, te odrediti put do ostvarenja željenog cilja.

U enciklici *Grande Munus*, papa obilno koristi primjer dvojice svete braće s kršćanskog Istoka, iz bizantske tradicije, koji su djelovali na Zapadu, u jedinstvu s Rimskim prvosvećenikom, i na području njegove jurisdikcije. Tu ideju snažno će prihvatiti i širiti hrvatski biskup J. J. Strossmayer, biskup đakovački i bosansko-srijemski, koji je držao “da bi upravo slavenski narodi koji nisu odgovorni za raskol, trebali sada napraviti prvi korak i izvesti djelo izmirenja među crkvama. U tom pothvatu Božja providnost dodijeli posebnu ulogu hrvatskom narodu, Južnim Slavenima uopće, a nadasve ruskom narodu. Ne umanjujući važnost Grka, Strossmayer odmjereno naznačuje prijenos uloge u vezi sa sjedinjenjem crkava”.¹⁴

Pape dvadesetog stoljeća postaviti će se mnogo opreznije prema ekumenskom pokretu koji je nastojao pridobiti što više zagovornika i promicatelja. Nakon Benedikta XV., koji je, blagonaklono primio predstavnike ekumenskog pokreta nakon konferencije u Edinburghu (R. Gardinera i druge), koji su obilazili

¹¹ Enciklika je napisana i objavljena 30. rujna 1880. u prigodi 1000-te godišnjice smrti sv. Metodija i upravljena je slavenskim narodima među kojima su dijelova solunska braća sv. Ćiril i Metodije.

¹² R. PERIĆ- M. LACKO, *nav. dj.*, str. 19.

¹³ *Isto*, str. 19.

¹⁴ A. ČEČATKA, *Videnje Crkve J.J. Strossmayera (1815.-1905.)*, Biblioteka Diacovensia 1, Đakovo 2001., str. 264.

mnoge Crkve i željeli ih pridobiti za članstvo u pokretu, nastaje vrijeme opreza, pa čak i sumnjičavosti prema svemu tome. Posljedica je da Katolička crkva nije pristupila ekumenskom pokretu, niti udrugama “Život i djelovanje”, i “Vjera i ustrojstvo”.¹⁵ Između dva svjetska rata papa Pijo XI. objaviti će encikliku *Mortalium animos* (1928.) u kojoj se, “iako se izričito ne spominju, osuđuju razgovori iz Malinesa”.¹⁶

Poslije II. svjetskog rata značajna je Instrukcija Sv. oficija, od 20. prosinca 1949. *De motione oecumenica*. Ona je označila određeni pomak jer se “otvaraju velike mogućnosti i pružaju metode ekumenskog rada katoličkim vjernicima. Dopušta se dijalog ovlaštenih katoličkih svećenika s ostalim nekatoličkim sudionicima, i to na temelju ravnopravnosti. U uputi se priznaje da Duh Božji djeluje i u odijeljenim vjernicima i zajednicama”.¹⁷

Zbog takvoga stava i ozračja koje je vladalo unutar Katoličke crkve, te određenog straha od tobožnjega ‘pankršćanstva’ i indiferentizma za teološke razlike, Učiteljstvo Crkve je zabranjivalo sudjelovati katolicima i teolozima na ekumenskim sastancima. Konkretno, na samoj osnivačkoj skupštini EVC-a u Amsterdamu nitko nije bio iz Katoličke crkve, iako su to neki željeli i tražili.¹⁸

Tadašnju situaciju i raspoloženje najbolje opisuje naš poznati saborski stručnjak Tomislav Šagi-Bunić. On piše: “Katolička je Crkva dosta dugo gajila, bar službeno, stanovito nepovjerenje prema tom ekumenskom gibanju i prema samom Ekumenskom vijeću crkava. Bilo je istina i pojedinih ekumenskih žarišta i pojedinih značajnih teologa unutar Katoličke crkve koji su razvijali konvergentnu ekumensku misao, ali je to do najave i otvaranja II. vatikanskog koncila bila donekle ograničena pojava”.¹⁹

Novo razdoblje i pozitivnije gledanje na ekumenizam i ekumenski pokret nastat će s pontifikatom pape Ivana XXIII. Za njega će T. Šagi-Bunić, nakon završetka Sabora, zapisati: “Od neizrecive je važnosti za budućnost Crkve i svijeta otvaranje koje je papa

---

¹⁵ Usp. *Storia del movimento ecumenico*, vol. II., str. 391-392; 396-397.

¹⁶ Isto, str. 167. Razgovori u Malinesu (Bruxelles) su vođeni između anglikanaca, na čelu s lordom Halifaxom, i katolika, predvođenih nadbiskupom i kard. D. Mercierom. Ali, oni su prekinuti iznenada, nakon smrti Merciera 1925. O tome, usp. *A History of the Ecumenical Movement*, vol. 2., str. 316.

¹⁷ R. PERIĆ-M. LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, str. 24.

¹⁸ Y. Congar, J. Willebrands i neki drugi su to željeli, ali im nije omogućeno.

¹⁹ Tomislav ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugog puta nema*, str. 262.

Ivan i ovaj sabor izveo prema drugim kršćanima koji se ne nalaze u vidljivom jedinstvu Katoličke Crkve. Teoretski i bitno ništa se nije izmijenilo, ali praktički se dogodila dalekosežna promjena, koja će imati, nadamo se, zamašne i nedogledne posljedice”.²⁰

Dakle, ozračje i raspoloženje pred II. vat. sabor u kojemu je Frane Franić živio i djelovao jest ozračje prevladavajućega stava ‘povratka’ sviju koji su odijeljeni od rimokatoličke crkve, na čelu s vrhovnim svećenikom-papom. Stoga će on vjerno slijediti učenja rimskih prvosvećenika i instrukcija koje su dolazile iz Rima i rimske Kurije. Službeni i opći stav katoličke teologije, posebice rimske škole, najbolje zapažamo u kolektivnom djelu koje se pojavilo tijekom 1960.-e, objavljeno pod vodstvom Carla Boyera, tada uvaženog teologa i stručnjaka za ekumenska pitanja.²¹

Sam C. Boyer, analizirajući aktualno stanje teologije i ekumenskog pokreta, na početku 60-ih godina 20. st., želi ograničiti svoj govor o ekumenizmu EVC-a i osobito na vrijeme nakon osnivačke skupštine 1948. u Amsterdamu. On kaže: “Uzima-mo riječ ‘ekumenizam’ u konkretnom smislu, tj. onako kako je shvaćen i kako se ostvaruje od voditelja Ekumenskog vijeća”.²² Ovo djelo analizira težnje i strujanja ekumenskog pokreta izvan Katoličke crkve, te se opisuje njegov hod i razvoj od početka 20. st. do pred sam Drugi vatikanski sabor. Poteškoća je, s katoličke strane, u tome što je u EVC-a zastupljeno, tada, 171 Crkva i crkvena zajednica koje su većinom proizišle iz reformacije, te njihova silna različitost i gledanje na pojedina teološka pitanja i probleme. S druge strane, Katolička crkva nastoji i traži da se problem odijeljenosti kršćana promatra iz doktrinalnog - teološkog motrišta, i to je za nju prvotno pitanje koje treba rješavati. I sami članovi EVC-a i njihovi eminentni teolozi bili su duboko svjesni da ekumenizma nema ako se u taj pokret ne uključi, na bilo koji način, i Katolička crkva.²³

Unutar Katoličke crkve do II. vatikanskog sabora prevladavao je stav koji C. Boyer potkrepljuje navodom iz djela sv.

²⁰ Isto, str.223.

²¹ Usp. *Il problema ecumenico oggi* (a cura di C. Boyer), Queriniana, Brescia 1960. Predgovor knjizi napisao je kard. G.B. Montini, tada milanski nadbiskup, i poslije papa Pavao VI. U djelu je objavljeno 18 radova tada uvaženih teologa i stručnjaka. Među njima su i Janez Vodopivec, Slovenac, i K. Balić, Hrvat, mariolog i skotist.

²² Isto, str. 5.

²³ Isto, str.7-9. Tu se navodi mišljenje P. Florovskoga, O. Cullmanna, Rev. Mascalla, E. Kindera i drugih.

Augustina. Isticala se jedinstvenost i jedincatost Crkve Kristove, oživotvorena u Katoličkoj crkvi, i njoj se trebaju vratiti svi odijeljeni (bilo heretici, bilo šizmatici). Stoga se kaže da ih “ona ne zaboravlja, te ih se sjeća u svojim najsvečanijim molitvama; nastoji da je prepoznaju kao Majku naukom, i u svojim čestim i brižnim pozivima i, ponekad također, i materijalnom pomoću. Ona dopušta, kada su ti sinovi u smrtnoj opasnosti određenu upotrebu sakramenata. U dirljivom govoru sv. Augustin govori o toj brižnosti Crkve prema svojim osporavateljima: ‘Ona koja je proširena posvuda, podržava svoje, posvuda oplakuje odijeljene (rastavljene); viče svima da se povrate i da se ucijepe. Njezin poziv nije uslišan, ali ipak iz grudi njezine ljubavi teče, bez prestanka, takav poticaj. Zabrinuta je za rastavljene; u Africi poziva donatiste; na Istoku arijance, fotinijane i sve druge. Budući da je rasprostranjena posvuda, posvuda nalazi one koje će pozivati; jer su u njoj bili i od nje su odsječeni; te ako ne ostanu u nevjernosti, ponovno će se ucijepiti (pricijepiti)”.²⁴

F. Franić je imao dobrog prijatelja i suradnika Vladimira Merćepa prije II. vat. sabora i za vrijeme samog Sabora.²⁵ Osim njega, Franić je poznao i družio se i s ostalim našim stručnjacima, teozozima koji su djelovali u Rimu.²⁶ Stoga se, s pravom, može zaključiti da je bio dobro upoznat s ekumenskim kretanjima u svijetu, te je poznao stav i držanje rimskih krugova i Učiteljstva crkve neposredno prije samog Koncila.

2. FRANE FRANIĆ I II. VATIKANSKI SABOR

Biskup F. Franić je specijalizirao dogmatsku teologiju u Rimu početkom 40-ih godina 20. stoljeća. Dobro je poznao stav i držanje Učiteljstva Katoličke crkve prema ekumenskom pokretu. Prevladavala je ideja ‘povratka’ drugih kršćanskih Cr-

---

²⁴ Isto, str. 18-19.

²⁵ Vladimir Merćep (umro 19. III. 2007.), svećenik splitske nadbiskupije, živio je u Rimu od kraja II svjetskog rata i bio dugogodišnji duhovnik studenata u zavodu sv. Jeronima. Pisac je mnogih knjiga (8) teoloških članaka i studija u “Crkvi u svijetu”, “Obnovljenom životu”, “Vjesniku Splitsko-makarske nadbiskupije”. Za vrijeme Sabora pomagao je hrvatskim biskupima, Franiću, Bauerleinu, K. Zaninoviću, J. Arneriću. Vidi *Vjesnik Splitsko-makarske nadbiskupije* 3 (2007.), str.177-179.

²⁶ To su fra Karlo Balić, OFM, te slovenski ekumenist Janez Vodopivec, te fra Petar Čapkun, mons. Simčić, mons. Veraja, mons. Đ. Kokša, fra Pavao Melada i drugi. Sam Vodopivec je pisac članka “Le Chiese del silenzio nelle democrazie popolari e il problema ecumenico”, u: *Il problema ecumenico oggi*, str.106-179.

kava u krilo Rimokatoličke crkve. Ali, neposredno vrijeme prije početka Sabora, kao i događaji i rasprave koje su uslijedile doprinijele su i promijeni njegovih stajališta i držanja prema drugima, posebice prema Pravoslavnim crkvama. Stoga će on posebnu pozornost posvetiti Pravoslavnim crkvama. Dva su osnovna razloga koja opravdavaju takav stav. Ponajprije, to je doktrinarna i teološka blizina, gotovo slaganje oko shvaćanja temeljnog ustrojstva Crkve, kao i činjenica blizine Srpske pravoslavne crkve u bivšoj državi, te potreba otvaranja i upoznavanja te 'sestrinske' Crkve.

2.1. Frane Franić i ekumenizam

F. Franić je aktivno sudjelovao tijekom cijelog trajanja Sabora i u svim fazama izrade koncilskog dokumenta *Unitatis redintegratio*, posvećenog ekumenizmu i stavu Katoličke crkve prema ekumenizmu. Prvi njegov intervent je bio govor u sabornici 30. listopada 1962., neposredno nakon otvaranja rada sabora (11. X.1962.). To je govor i pisani osvrt na Nacrt dekreta "Da svi budu jedno"²⁷ (De Ecclesiae unitate, koji je pripremila komisija za Istočne katoličke Crkve).

Godinu dana poslije, 29. studenog 1963., Franić se osvrnuo na Dekret o ekumenizmu, posebice na 3. pogl. tog dokumenta.²⁸ S tim u vezi treba dodati i njegov prijedlog Doktrinarnoj komisiji Sabora (od 16. lipnja 1964.), na dekret o *Istočnim crkvama* koji, također, ima ekumensku vrijednost i implikacije.²⁹ On predlaže uspostavu patrijaršijskog sustava na Zapadu, i to "takav da različite nacije imaju vlastite patrijarhe.... što bi se vrlo svidjelo pravoslavicima, i da ima veliku ekumensku vrijednost, (te) osigurava veću vitalnost u Crkvi i čvrsto podlaganje vrhovnom svećeniku".³⁰

Što se tiče samog ekumenizma, u svom prvom interventu, Franić se osvrće na konkretno stanje Katoličke crkve i katolika u bivšoj Jugoslaviji, gdje mi, "katolici u Jugoslaviji živimo zajedno s pravoslavicima, koji čine relativnu većinu cjelokupnog pučanstva naše države. Stoga je problem ujedinjenja s braćom

²⁷ F. FRANIĆ, *nav. dj.*, str. 381-385.

²⁸ *Isto*, str. 389-393.

²⁹ *Isto*, str. 397.

³⁰ *Isto*, str. 397.

pravoslavcima od vrlo velike važnosti”.³¹ Ovdje treba, odmah, naglasiti terminologiju koju Franić upotrebljava. On jednostavno pravoslavne kršćane naziva “braćom”, iako je u Nacrtu teksta prisutan izraz “fratres separati” (odijeljena braća), koji će, tijekom daljnje izrade dekreta biti zamijenjen terminom “fratres seiuncti”.³² Istina, Franić će se, u daljnjem tekstu, vratiti na izvorni izraz koji postoji u Nacrtu, i koji će on, izmjenično upotrebljavati, kao “fratres” i kao “fratres separati”. Naravno, da je to sve uvjetovano samim izvornim tekstom Nacrta i njegovim susljednim preinakama i poboljšanjima³³ cijelog dekreta. On kaže: “Stoga je iznalaženje načina za ekumensko vođenje dijaloga s pravoslavcima za nas uistinu pitanje života i smrti”.³⁴

Franić se protivi lažnom irenizmu ili prešućivanju bilo kakvih razlika između kršćana koje su se nagomilale stoljećima. Treba se hrabro, odlučno i istinoljubivo suočiti sa stvarnim stanjem, i od toga poći u nadilaženju predrasuda i nesuglasica. On, u ime ostalih biskupa, iz bivše Jugoslavije, izražava i određeni strah u svezi s tim. O tome on kaže: “Ne morate se čuditi, poštovano braćo, da nas je strah onoga ekumenizma koji bi htio prešutjeti ili bar ublažiti razlike između nas katolika i braće pravoslavaca. Jer, prešućivanje ili ublažavanje (reticentia vel extenuatio)- ne bi nimalo koristilo odijeljenoj braći (separatis fratribus), a našim bi pak vjernicima moglo uvelike štetiti”.³⁵

On se zalaže i za određenu ravnotežu, to jest da se izbjegnu dvije velike opasnosti u saborskom pristupu. S jedne strane, veli Franić, to je “služnički ekumenizam”, a s druge strane, to je “agresivni ekumenizam”.³⁶

Valja također primijetiti i to da je Franiću Nacrt dokumenta iz jeseni 1962. “općenito prihvatljiv” iako će saborska većina taj Nacrt odbaciti, te će intervencijom samog pape Ivana XXIII. biti

---

³¹ Isto, str. 381.

³² Teško je, na hrvatskom jeziku, prevesti tu nijansu, jer i za ‘separati’ i ‘seiuncti’ hrvatski prijevod upotrebljava istu riječ “rastavljena braća”. Vidi UR, br. 9.11. Izraz “seiuncti” više označava otkinutost, prekid, gubljenje veze sa matičnim stablom, i želi izbjeći svaku primisao na osobnu, subjektivnu krivnju aktualnih članova tih Crkava danas. Vidi R. PERIĆ-M. LACKO, *Dekret o ekumenizmu. Dekret o Istočnim katoličkim Crkvama*, FTI, Zagreb 1987., str. 91-102.

³³ Isto, str. 25-31.

³⁴ F. FRANIĆ, *nav. dj.* str. 381; *Putovi dijaloga*, CuS, Split, 1973. posebice pogl. ‘Dijalog s pravoslavcima, Židovima i muslimanima’, str. 155-176.

³⁵ F. FRANIĆ, *nav. dj.*, str. 381.

³⁶ Usp. Isto, str. 381.

osnovana Mješovita komisija, sastavljena od članova Središnje teološke komisije (s kard. A. Ottavianijem na čelu), te s predstojnikom Tajništva za promicanje kršćanskog jedinstva osnovanim 5. lipnja 1969. motuproprijem *Superno Dei nutu*, s kard. A. Beom na čelu.³⁷

Govoreći o pojedinim nejasnoćama i nepreciznostima u samom tekstu Nacrta, F. Franić se suprotstavlja izjednačavanju pozicije zapadnjaka i istočnjaka, tj. pravoslavaca, jer bi to “uni-jelo veliku zabunu. Da bi se ona osujetila, treba odijeljenost (separatio) naše braće od Petrove stolice promatrati ne samo pod povijesnim vidom, nego i pod teološkim vidom, pod kojim su se braća Istočnjaci odijelili grijehom shizme od Petrove stolice, dok smo mi toj Stolici ostali vjerni”.³⁸

Nažalost, on ostaje vjeran predkoncilskom shvaćanju Katoličke crkve, koja inzistira na činjenici shizme pojedinih Istočnih (pravoslavnih) crkava, i naglašava ideju “cum Petro et sub Petro” kao polazište i za daljnji ekumenski hod i dijalog koji treba započeti i koji je već u to vrijeme započeo. Tu je, naravno, prisutna i ideja “povratka” odijeljene braće, kao jedino rješenje. Ali, ne samo on, nego su mnogi saborski Oci u prvim zasjedanjima zastupali slična stanovišta.³⁹

Na kraju svog interventa Franić apelira za većim jedinstvom unutar Kat. crkve, među biskupima, svećenicima, teolozima: “Već je vrijeme da se ubuduće ne dijelimo na liberalne i radikalne katolike, na katolike progresiste, lijeve, simpatizere lijevih, desničare itd. Ta podjela doista pokazuje našu slobodu, ali u našim vremenima, kada su Božji neprijatelji ujedinjeni, može vrlo naštetiti Crkvi, i pripravljati put pobjede, makar privremene, Božjem neprijatelju”.⁴⁰

³⁷ Vidi R. PERIĆ, *nav. dj.*, 24.27.; Y. Congar, *Diario I.*, str. 262. 263-264. 289.

³⁸ F. FRANIĆ, *nav. dj.*, str.383.

³⁹ Vidi Y. CONGAR, I., *str.*259-289.314.450.480.491-493.495.497.503.504-506510-511.513; II,6-7.28.96-97.101.130.170.210.218.230.235.237.239.274.304; *Storia del Concilio*, III., 507-512; IV., 36-40.441-446.490-493527-530; Taj stav, tj. ‘povratka’ bit će prisutan i u drugim Crkvama, posebice u pravoslavlju. Vidi D. STI-ERNON, *La Russia e il movimento ecumenico*, u *Il problema ecumenico, oggi* (a cura di Carlo BOYER), Queriniana, Brescia 1960., str. 25-89.

⁴⁰ F. FRANIĆ, *nav. dj.*, 385. Y. CONGAR, za taj intervent kaže da je Franić “contro l’ idea di una sola fede in due Chiese(sic Strossmayer); Critica gli ecumenismi cattolici che amano i fratelli lontani piu’ di quelli vicini. Franić: occorre considerare il problema *non ex libris, sed ex experientia, senza romanticismi*”, *Diario I.*, str. 276.

U drugom interventu (od 29. studenog 1963.), o 3. pogl. dekreta o ekumenizmu Franić će se detaljnije pozabaviti problemom odnosa između Kat. crkve i Pravoslavlja, ističući veliku dogmatsku i ekleziološku vrijednost biskupske službe u jednoj i u drugoj Crkvi, te biskupskog kolegija (zboru), koji je kod istočnjaka, na velikoj cijeni, a koji zapadnjački biskupi, često podcjenjuju i ne vrednuju njihovo značenje zbog prvenstva i jurisdikcije rimskog prvosvećenika u Kat. crkvi. Upravo taj segment ekleziologije i mjesto i uloga biskupa, bilo u Istočnim (pravoslavnim) crkvama, bilo u Katoličkoj crkvi, ako se ispravno prikaže i razbiju se predrasude istočnjaka u tom pitanju, mogu biti jaka premosnica i dati zamah ekumenizmu i dijalogu među Crkvama. Stoga Franić odlučno zahtijeva da se istakne sva teološka dubina biskupskog posvećenja i njegove uloge u mjesnoj i općoj Crkvi. On govori u sabornici: “To jest, treba istaknuti biskupske službe u Crkvi, pokazati uistinu da je katolički biskup prije svega posvetitelj, veliki svećenik, propovjednik riječi Božje, i zatim isto tako crkveni upravitelj”.⁴¹

Na tragu toga zahtijeva jest i naglašavanje nauka o kolegijalitetu biskupa koji bi imao veliku ekumensku vrijednost, posebice u teološkom dijalogu s pravoslavnima. Upravo ono što je već izraženo u LG, 3. pogl. br.18-27., posebice u br. 22 i 23., gdje je govor o kolegiju biskupa i odnosima u biskupskom kolegiju, gdje je “rimski biskup kao Petrov nasljednik trajno i vidljivo počelo i temelj jedinstva kako biskupa tako i mnoštva vjernika”.⁴²

Franić ponavlja taj nauk i uči da “kolegij i u Katoličkoj crkvi s rimskim prvosvećenikom i pod njim, čini najvišu vlast u Crkvi. Štoviše, od najveće bi važnosti bilo dokazati da Biskupski zbor ima najvišu vlast pod i sa Rimskim prvosvećenikom u cijeloj Crkvi, ne samo kad su biskupi skupljeni na općem saboru, nego i kada su izvan sabora, raspršeni po krugu zemaljskom”.⁴³

I na kraju interventa, on zahtijeva da se ta stalna, permanentna biskupska vlast “*cum Petro et sub Petro*” (*Romano Pontifice*) jasno i bistro izloži, proglasi i bude obvezna za sve. Zaključuje da je “vrlo važno izložiti pravoslavicima tu redovitu, stalnu biskupsku vlast u upravljanju u svojoj crkvi pod papom i s papom. Jer, iako je ta vrhovna vlast biskupa izvan Sabora samo

---

⁴¹ F. FRANIĆ, *nav. dj.*, 391.

⁴² LG. br.23.

⁴³ F. FRANIĆ, *nav. dj.*, str. 391.

moguća, ipak je nešto, nije ništa. Mogućnost naime, označuje upravljenost ne samo prema činu nego i na neki način uključuje i čin mogućnosti na koji se poziva. Radi toga ne bi bilo dobro od početka odbaciti nauk o Biskupskom zboru i pod tim vidom ekumenski razgovor s pravoslavicima”.⁴⁴

Franić se osvrće i na Nacrt o ekumenizmu i predlaže da se doda još jedno poglavlje, tj. IV. pogl. koje bi uključivalo i druge monoteističke religije, posebice muslimane, kojih je tada u bivšoj Jugoslaviji, bilo oko četiri milijuna, čak i “same ateiste”. On kaže: “Tome poglavlju trebalo bi dodati poglavlje o modernim ateistima, o pravilima kako ćemo korisno s tim ateistima uspostaviti dijalog. Danas se često u svojim odnosima s ateistima vladamo prema onome što o njima kaže Sveto pismo: ‘Bezumnik reče u svom srcu, nema Boga!’, pa zaključujemo da se ne moramo brinuti za njih. A ipak i ateisti su naša braća. Stoga moramo naučiti kako ćemo s njima razgovarati, jer su i oni naša prava braća. Taj je problem danas tako velik, da bi trebalo ustanoviti posebnu kongregaciju s tri tajništva ili s tri sekcije za dijalog s kršćanskim i nekršćanskim vjerskim zajednicama i s ateistima.”⁴⁵

Valja pripomenuti da ti prijedlozi nisu prihvaćeni za sam dekret o ekumenizmu (UR), ali su imali silnog odjeka i pridonijeli su da se rasprave u drugim dokumentima, kao npr. govor o fenomenu ateizma u suvremenom svijetu (usp. GS, br.19-21.), i u deklaraciji o odnosu prema nekršćanskim religijama (*Nostra aetate*), gdje se u br. 3. govori izričito o islamu, te br. 4. gdje je govor o Židovima, te se poziva na sveopće bratstvo ljudske obitelji (br.5.).

Treba još nadodati da je taj intervent od 29. XI. 1963. uvjetovan i činjenicom da se, paralelno, raspravljalo o Nacrtu XIII., tj. dokumentu kasnije naslovljenom *Gaudium et Spes*, te i o važnom dokumentu o vjerskoj slobodi (*Dignitatis humanae*), te o ekumenizmu (*Unitatis redintegratio*). Sabor je, kao cjelina, bio u traženju putova i jasnijem definiranju stavova i nauke o pojedinim aktualnim pitanjima koje je nametalo novo vrijeme i nove prilike u svijetu koji se, već tada, globalizirao i gdje je Kat. crkva

⁴⁴ Isto, str. 393.

⁴⁵ Isto, str. 393.

trebala odgovoriti i osvijetliti te prilike evanđeoskim naukom i navještajem Radosne vijesti.⁴⁶

2.2. Frane Franić i dijalog

Drugi vat. sabor otvorio je novi pristup Crkve suvremenom svijetu i novi način rasprave unutar same Crkve. To je dijalog, ili 'put dijaloga' koji se zapodijeva i treba započeti sa svima i na svim razinama ljudske djelatnosti i života.

422

Potrebu dijaloga, kao 'put Crkve' do svakog čovjeka dobre volje, snažno je naglasio i zahtijevao papa Pavao VI. u svojoj prvoj, programskoj enciklici *Ecclesiam suam* (6. kolovoza 1964.).⁴⁷ Za tu encikliku B. Duda piše: "Velika dakle, mogli bismo reći proročka 'novost nastupne enciklike pape Pavla VI. *Ecclesiam suam* jest dijalog. Treći dio enciklike počinje vrlo odsječno, kao da postavlja učiteljsku tezu: U ovom času ljudske povijesti Crkva mora zauzeti stav dijaloga (br.60.). U nastavku Pavao VI. proglašava dijalog temeljnom 'oznakom Naše apostolske službe' (br.69.), jer mu to u nasljedstvo namriješe veliki predšasnici od pape Leona XIII. do pape Ivana XXIII. (br. 69-70). Dijalog je njegov program, posve založena punosvjesna odluka koju nedvojbeno proglašava na početku svoga pontifikata".⁴⁸

Nadbiskup Franić će se na Saboru zalagati za takav dijalog. To će još odlučnije nastaviti i poslije Sabora. Već u prvom broju novoosnovanog teološkog časopisa "Crkva u svijetu", on će objaviti zapaženi članak "Dijalog kao put k miru".⁴⁹ U svijetu, kaže on, u kojemu prijete mnoge ratne opasnosti te proturječja društvenog, političkog i ekonomskog razvoja, te je obilježen prevlašću raznih, suprotstavljenih ideologija i svjetonazora, Franić poziva na dijalog, razumijevanje i međusobno poštivanje. On

---

⁴⁶ Vidi Y. CONGAR, *Diario II.*, str .29.34.92-93.96.100.179.236. Povjerenstvo za fenomen ateizma osnovano je tek 1965. točnije 9. travnja. Usp. *Storia del Concilio Vaticano II.*, vol 4. str. 641: "...infatti si diceva che l' arcivescovo croato F. Franić, membro della commissione dottrinale, avesse avanzato la proposta dell' istituzione di un organismo che aiutasse i vescovi nella battaglia contro l'ateismo". Povjerenstvo je imalo 30 članova, a od teologa iz bivše YU. bio je Slovenac F. Rode, koji će od 1981. do 1997. biti tajnikom Papinskog vijeća za nevjernike. Franićev prijedlog nalazimo u *Acta Synodalia III/II.*, 823-824 i 424.

⁴⁷ Papa PAVAO VI., *Ecclesiam suam. Enciklika*, Dokumenti 54, KS, Zagreb 1979.

⁴⁸ B. DUDA, *Pogovor. papa Pavao VI. Učitelj dijaloga*, u: Dokumenti 54, KS, Zagreb 1979., str.71-105(72.).

⁴⁹ *Putovi dijaloga*, u: *Crkva u svijetu I.*, (1966.), br.1, str. 13-21.

kaže: “Kao zaključak iz svega što smo do sada rekli proizlazi da je miroljubivi dijalog jedini dopušteni put koji može sačuvati mir i dovesti ponovno do jednom izgubljenog mira. Kao što su teški putovi mira, tako su teški i putovi dijaloga”.⁵⁰

To nepokolebljivo držanje i vjerno slijedenje papinog učenja i primjera Franić će pokazati i u postkoncilskim godinama, do kraja svoje aktivne biskupske službe 1988. O tome najbolje svjedoči njegovo djelo *Putovi dijaloga* iz 1973.⁵¹ U njemu je Franić sabrao neke svoje članke, studije, rasprave i neke pastoralne poslanice i pisma upućena svećenicima, redovnicima, redovnicama, vjernicima i svim ljudima ‘dobre volje’ od 1966. do 1973. Knjiga je podijeljena na četiri dijela: dijalog s vjernicima, dijalog s mladima, dijalog s pravoslavcima, Židovima i muslimanima, te dijalog s našim društvom.

Za nas i naš govor o ekumenizmu važan je treći dio i vid posvećen kršćanima pravoslavnih Crkava, te ostalim vjernicima monoteističkih religija, židovstvom i Islamom.⁵² Moglo bi se te intervjue nadbiskupa Franića⁵³ okarakterizirati kao ‘krugove dijaloga’.⁵⁴ On, vodeći se prilikama u našem zemljopisnom podneblju i u našoj Domovini, ograničava svoj govor na pravoslavne, Židove i muslimane. Iz ekumenskog motrišta važno je osobito istaknuti da je prvi intervent F. Franića naslovljen: “Dvije sestrinske Crkve: Katolička i Pravoslavna”.⁵⁵ Franić podsjeća na svoj govor na Saboru od 29. studenog 1963. i kaže da je “najveća poteškoća za ekumenski razgovor između nas i pravoslavaca.... primat jurisdikcije rimskog biskupa”.⁵⁶

Ovaj problem još uvijek ostaje kao prepreka sjedinjenju dviju ‘sestrinskih Crkava’, kako će ih Sabor, i poslijesaborska

⁵⁰ Isto, str. 20.

⁵¹ F. FRANIĆ, *Putovi dijaloga*, CuS, Split, 1973. Ta knjiga je doživjela i pretisak (reprint) izdanje, opet od CuS, god. 2000.

⁵² Vidi *Putovi dijaloga*, str.155-175. To su studije prethodno objavljene u CuS I. (1966.), br. 1; CuS II. (1967.), br .3. i Uskrsna poruka iz 1970., te glasoviti govor u Imotskom (6. VIII. 1967.) u prigodi proslave 250-e godišnjice imotske župe i oslobođenja te Krajine od Turaka (2.VIII. 1717.).

⁵³ Isto, str.157.

⁵⁴ Tako je B. Duda opisao razne vrste dijaloga za koji se zalagao papa Pavao VI. u svojoj enciklici *Ecclesiam suam*. Vidi str. 94.

⁵⁵ *Putovi dijaloga*, str. 157-163(157).

⁵⁶ Isto, str. 157. Vidi i izvorni Franićev govor na Saboru u: *Concilii Vaticani II. Synopsis, Decretum de Oecumenismo. Unitatis redintegratio* (Francisco Gil Hellin) Libreria Editric Vaticana (LEV), Citta’ del Vaticano, 2005., str. 251-253, te 596-598; AS II./IV., 317.

teologija definirati,⁵⁷ i koja se, isključivo pripisuje i odnosi na pravoslavne Crkve.

U dijalogu s pravoslavcima Franić naglašava ono što je već izraženo u saborskom dekretu *Unitatis redintegratio*, br. 11 (od 21.XI. 1964.), da treba paziti i “na način i sustav izlaganja katoličke vjere, te imati na umu da postoji red ili ‘hijerarhija’ istina katoličke nauke, jer je različita njihova povezanost s temeljem kršćanske vjere”. On će istaknuti posebice one točke nauka i tradicije koji su zajednički objema Crkvama. Ili, bolje rečeno, one točke koje su istovjetne i od kojih treba poći u ekumenskim susretima i u međusobnom dijalogu.

424

Susreti su vrlo važni i on započinje praksu uspostave dubljih kontakata s predstavnicima pravoslavnih Crkava. Piše: “Mi smo biskupi u Jugoslaviji počeli uspostavljati kontakte s pravoslavnim biskupima, kojih ima, ako se ne varam, 23 s Nj. Sv. Patrijarhom u Beogradu na čelu. Ti kontakti unašaju novu atmosferu u naše odnose. Mislim da je to Koncil dobro predvidio i da smo se držali, s obzirom na ekumenizam, posve pravilno. Ne bih ni danas imao što ispravljati u svojoj *Koncilskoj bilježnici* u kojoj sam iz dana u dan bilježio svoja koncilaska razmišljanja”.⁵⁸

Pri tome on upozorava na opasnost ravnodušnosti, tj. stava u kojemu se zanemaruju doktrinarne razlike i teološke razmirice koje su se nataložile kroz duga stoljeća podijeljenosti između zapadnog kršćanstva-katoličanstva, i istočnog, pravoslavlja. Svim tim razlikama i predrasudama treba pristupiti iskreno, s istinoljubivošću i u raspoloženju pravog dijaloga. A dijalog je “riječ koja je danas svima na ustima. Dijalog je razgovor. To nije samo govor već i slušanje”.⁵⁹

Upravo tu dimenziju slušanja koju je naglašavao naš koncilski stručnjak Tomislav Šagi-Bunić⁶⁰, ističe i sam nadbiskup F. Franić. On to obrazlaže iz perspektive učenja koje nam je potrebno i po čemu nas ‘braća pravoslavci’ mogu poučiti. U tom

---

⁵⁷ UR 14; Vidi značenje izraza ‘sestrinske Crkve’ u dokumentu Kongregacije za nauku vjere: *Nota sull’ espressione ‘Chiese sorelle’*, od 30.VI. 2000-te godine, upravljeno pročelnicima Biskupskih konferencija po svijetu. Potpisao ju je sadašnji papa Benedikt XVI. Vidi <http://web.genie.it/utenti/i/interface/EcclSr.html?a>

⁵⁸ *Putovi dijaloga*, str. 161.

⁵⁹ T. ŠAGI-BUNIĆ, *Ali drugoga* puta nema, str. 227.

⁶⁰ On je, za vrijeme II vat. sabora bio stručnjak zagreb. nadbiskupa Franje Šepera, i javljao se sa Sabora u ‘Glasu Koncila’ i tumačio saborske rasprave. Poslije je veliki dio svog akademskog angažmana posvetio ekumenizmu.

smislu on piše: “A od braće pravoslavaca možemo se i moramo mnogočemu naučiti. U prvom redu poštovanju crkvene tradicije i mjesne Crkve na čelu s njezinim biskupom. Ako smo mi sačuvali papin primat, Pravoslavna je Crkva sačuvala kolegijalitet biskupa, koji joj je pomogao da sačuva svih sedam svetih sakramenata. Pravoslavna je Crkva sačuvala i čuva neoskvrnjenu Božju riječ uz najteže žrtve, pa i uz brojna mučeništva”.⁶¹

Susrete i dijalog F. Franić ostvaruje u svojoj mjesnoj Crkvi, te na području cijele bivše Države, ali i šire,⁶² uvijek zalažući se za “iskreni evanđeoski ekumenizam, na temelju istine i ljubavi Kristove”.⁶³

Kada se konkretno radi o promoviranju i vršenju ekumenizma, Franić polazi od samoga sebe, svojih svećenika, redovnika, redovnica i svih vjernika. Od svih njih traži obnovu, život dostojan Kristova Evanđelja, rast u svetosti. Tek na temelju tog osobnog posvećenja i želje za istinom i jedinstvom svih kršćana moći će se ostvariti i plodonosan dijalog i susret s odijeljenom braćom, konkretno s pravoslavnom braćom u našoj sredini.

On zaključuje svoje razmišljanje o dvjema ‘sestrinskim Crkvama’ na prostoru bivše Jugoslavije: “Držim da će uspjeh našeg postkoncilskog rada u Jugoslaviji, a možda i u svijetu, ovisiti najviše o obnovi u svetosti nas biskupa, i po tom naših svećenika, dijecezanskih i redovničkih. Ako mi svećenici, redovnici i redovnice uspijemo provesti u djelo reformne ideje našega Sabora koje se odnose na našu svetost, onda bismo mogli izvršiti pozitivnu ekumensku ulogu na ovom području Katoličke Crkve”.⁶⁴ Ovaj poziv nadbiskupa Franića koji već 40-ak godina odjekuje u našoj crkvenoj javnosti, donio je određene pozitivne pomake na polju ekumenizma i dijaloga između Katoličke crkve i Pravoslavlja.⁶⁵

⁶¹ *Putovi dijaloga*, str.162.

⁶² F. Franić je putovao u bratske posjete Srpskoj pravoslavnoj crkvi, zatim Makedonskoj prav. crkvi, te u Grčku. Posjetio je i Sveto brdo Athos, na poluotoku Halkidici.

⁶³ *Putovi dijaloga*, str.162.

⁶⁴ Isto, str. 162.

⁶⁵ Vrijedi istaknuti važne rezultate tog dijaloga i dokumente koje je pripremila i objavila Mješovita katoličko-pravoslavna teološka komisija, koja je osnovana 1980. i koja je, na svom zasjedanju u Ravenni, od 8. do 15. studenog 2007. najavila dokument od 46 točaka o mjestu i ulozi rimskog biskupa, kao ‘prvog patrijarha’ u Crkvi Kristovoj.

Zaključak

Frane Franić, kao saborski otac i teolog, ostavio je duboki trag i pečat na Drugom vatikanskom saboru (1962.-1965.). Njegovih 18 govora u saborskoj govornici, te drugi pisani interventi i primjedbe, te članstvo u Doktrinarnoj teološkoj komisiji Sabora, uvrstili su ga u zaslužne i zauzetije saborske oce.

Dolazeći iz zemlje obilježene marksističkom ideologijom i prisutnošću dviju velikih kršćanskih Crkava, te brojnom islamskom zajednicom, posvetio je posebnu pažnju tim fenomenima i zalagao se za dijalog i približavanje svim ljudima 'dobre volje'.

U ekumenskom smislu naglasak daje na dijalog i približavanje pravoslavnoj braći, posebice preko hijerarhijske službe biskupa i proučavanja bogate liturgijske i duhovne baštine istočnjaka.

Unutar same Crkve raspravlja o sakramentalnosti biskupskog reda, te ističe važnost biskupskog zbora i biskupskih konferencija, te jedinstvo s rimskim prvosvećenikom.

To su točke koje su dobra polazišna osnova za uspješan, plodan i iskreni ekumenski susret i dijalog, osobito s pravoslavnom braćom, koji su nam najbliži i po nauci, ali i po zemljopisnom prostoru u koji nas je Bog postavio.

ARCHBISHOP FRANE FRANIĆ AND ECUMENICAL MOVEMENT AND DIALOGUE

Summary

The archbishop and metropolitan of Split Frane Franić (1912-2007), as an active participant of the Second Vatican Council and eager promotor of the Council doctrine and post-Council spirit, paid exceptional attention and respect to other Christian churches, especially to the Orthodox Churches. The focus of his attention was to learn about rich theological heritage of the Orthodox Churches, particularly about the bishop's service, the sacraments' doctrine, and the value of Tradition in the Church. The presence of the Serbian Orthodox Church in the region of former state enabled him a fruitful encounter and dedication for renewal, first of all in the Catholic Church, then also an openness towards everybody, especially towards the Orthodox, the Jews, the Muslims, and the atheists themselves.

Key words: Frane Franić, ecumenism, dialogue, the Second Vatican Council

Giulio Meattini BOŽIĆNO VRIJEME: TRI BLAGDANA, JEDNO OTAJSTVO

Božićno vrijeme se odvija preko tri glavna slavlja koja svojim sadržajima opisuju liturgijski period i tvore njegovu fizionomiju. Radi se o svetkovini Božića (25. prosinca), svetkovini Bogojavljenja (6. siječnja) i o svetkovini Krštenja Gospodinova kojim se zaključuje božićni ciklus. U liturgijskom smislu ove svetkovine ne ponazočuju samo obredno tri povijesna događaja, nego povrh svega one su susljedno uzbiljenje *triju vidova jednoga Otajstva* čija je jezgra Božje Utjelovljenje. Prvi vid je povijesno *rođenje* Sina Božjega, drugi sveopće obilježje njegova *očitovanja*, treći kenotički *silazak* u vode Jordana, koji ancipira muku. Čitav smisao Božića može biti sadržan u ova tri vida.

1. BOŽIĆ

Razmišljati o Božiću nije moguće a da se ne pođe od činjenice rođenja. Tumačeći smisao triju misa za Božić, Ivan Tauler, u svojoj čuvenoj propovijedi, govori o trostrukom rođenju sadržanom u ovom otajstvu.

„Danas se slavi trostruko rođenje u kojem bi svaki kršćanin trebao klicati od radosti. (...) Prvo i najuzvišenije rođenje dogodilo se kada je nebeski Otac rodio Jedinorođenoga Sina. Drugo rođenje, koje se danas slavi, jest ono od prečist Djevice. Treće rođenje događa se kada se Bog svaki dan i svaki čas rađa stvarno i duhovno u dušama preko milosti i ljubavi. Ova tri rođenja danas se slave kroz tri mise. Prva pjeva u mrkloj noći: *Dominus dixit ad me, filius meus es te, ego hodie genui te*. Ova se misa slavi u čast skrivenog rođenja koje se dogo-

dilo u tajanstvenom božanskom krilu. Druga misa započinje riječima: *Lux fulgebit hodie super nos*; ona označava sjaj pobožanstvenjene ljudske prirode te se slavi u zoru. Ovo rođenje, naime, bijaše dijelom spoznatno i dijelom nepoznato. Treća misa se slavi danju i započinje riječima: *Puer natus est nobis et filius datus est nobis*, te se odnosi na slavno rođenje koje se svaki dan i svaki trenutak treba dogoditi i događa se u dobrim i svetim dušama, koje se otvaraju milosti.¹

Sličan tekst, visokog stupnja teološke zrelosti kao što je klasična nauka renske mistike o unutarnjem rođenju Riječi zasigurno nije moguće predložiti kao pravu interpretaciju triju Božićnih misa. Ona, međutim, iskazuje duboku teologiju koja uspijeva zahvatiti jezgru božićnog otajstva uklapajući skladno u jedinstveni okvir povijesni događaj Kristova rođenja između trinitarne vječnosti s jedne strane i subjektivno i duhovno sudjelovanje vjernika s druge strane. Sve to unutar okvira liturgije koja, unatoč činjenici pretežno alegorijskog tumačenja misa, predstavlja mjesto u kojemu tri trenutka (rođenje vječno, povijesno, duhovno) pronalaze stjecište. Jednim jedinstvenim pogledom tako možemo zahvatiti cjelinu Otajstva: *ante saecula, in tempore, per ritus, in nobis*. Preko liturgije čovjek biva ujedinjen u vjeri s Utjelovljenim Sinom, sudjelujući tako na njegovom vječnom sinovstvu, na njegovom vječnom i vazda aktualnom rođenju od Oca. Štoviše, naše rođenje je sudjelovanje na vječnom rođenju Riječi od Oca po kojem sudjelujemo na trinitarnom životu. Subjekt triju rođenja je, naime, vazda On, *Logos*, viđen bilo u svojem vječnom božanstvu, bilo u svojem pravom čovještvu, te konačno u svojem odnosu prema nama.

Takvo poimanje koje je ujedno teologija i duhovnost, u potpunom je skladu s liturgijom i Pismom. Novozavjetna uporaba Ps 2,7 kojega citira Luka bilo u događaju Isusova krštenja (Lk 3,22) bilo u odnosu prema uskrsnuću (usp. Dj 13,33), pokazuje kako je Spasiteljjev zemaljski život produžetak vječnog rođenja od Oca. Rođenje, život, smrt i uskrsnuće Gospodinovo je uzbičljenje božanskog sinovstva vječnog Sina u Isusovom čovještvu. Njegovo povijesno poslanje ne može biti odvojeno od vječnog i božanskog rođenja, ali nije niti vidljivi ni funkcionalni izraz istoga. Aktualnost otajstva koje se dogodilo ovdje na zemlji jednom zauvijek, prvi put na povijesni i neponovljivi način, a zatim i

---

¹ G. Taulero, *Opere*, Paoline, Alba 1977., str. 37s.

na liturgijski koji je ponazočenje onoga povijesnoga, nije drugo nego događaj vječnosti u vremenu, tj. događaj vječne aktualnosti trinitarnoga života za sve ljude. Dakle, vrijeme zemaljskog Isusovog života i liturgijsko vrijeme koje iz njega proizlazi su epifanija božanskoga nad-vremena.

Znakovito je, kako nas upozorava Tauler, da liturgija koristi isti psalam u tekstovima svetkovine Božića, osobito kada u ulaznoj pjesmi pjeva: „Gospodin mi reče: Ti si Sin moj, danas te rodih.“ Na taj se način vjernici uvode u priznanje rođenja Sina Božjega od Djevice Marije koje je očitovanje njegova vječnog rođenja u krilu Očevom. Zato se u zbornoj molitvi od 19. prosinca kaže da je Bog „objavio svijetu sjaj svoje slave rođenjem Djevice“. Sve to biva još jasnije ako se osvrnemo na liturgijsku uporabu jednog drugog psalma, tradicioalno protumačenog u trinitarnom smislu: *In splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te* (Ps 109, 3). Tako biva jasan prijelaz od motrenja Utjelovljenog Sina rođenog od Djevice prema motrenju Sina Božjega u svojem božanstvu.

Ovo nas razmatranje odnosa između konsupstancijanog rođenja i povijesnog rođenja Riječi uvodi naravno u temu našega rođenja u Bogu.

„Dobri Bože, Spasiteljjev rođendan
početak je našeg božanskog preporođenja.
Molimo da nas privede i vječnom životu u nebu.“
(Božić, Danja misa, Popričesna)

Na blagdan sv. Stjepana, dan nakon Božića, poruka koja se daje iščitati iz tekstova molitava naglašava uvijek istu istinu: liturgija prvomučenika je jasno definirana kao ‘produžetak božićne radosti’, jer je njegovo mučeništvo ‘dan rođenja’, tj. dan u kojemu se za Stjepana dogodilo rođenje *u* Bogu samo zato jer je to bilo moguće zahvaljujući rođenju *od* Boga. Smještanje ovoga blagdana dan nakon Božića čini se kao da ispada iz božićne klime. U stvarnosti, on nas uvodi u temeljni smisao slavlja: Rođenje Krista u nama je naše rođenje u Bogu.

Tri su rođenja, dakle, koje valja razlikovati, ali ne odvajati. Naše rođenje preko vjere i sakramenta je uzbiljenje rođenja kojim Otac oduvijek rađa Jedinorođenoga Sina svoga i preko njegova rođenja od Djevice Marije. Liturgijski čini preko kojih se događa naše rođenje slave svi odreda istinu rađanja. Također je razumljivo Marijino posredništvo u središnjem posredništvu

Isusa Krista. Nije slučajno da se, osam dana nakon Božića, slavlje božićnog otajstva proširuje i na slavlje Majke Božje. Tako i mi možemo kušati iskustvo Josipa i mudraca koji nisu susreli i prihvatili Dijete bez Majke (usp. Mt 2, 14.21; Mt 2, 11).

2. BOGOJAVLJENJE

Čitav Božić ne može biti opisan unutar kategorije rođenja. On je također i bogojavljenje, očitovanje, „očitovanje milosti Božje“ (Tit 2, 11). Zato simbolizam svjetla igra važnu ulogu u ovom liturgijskom vremenu. Bogojavljenje stavlja na središnje mjesto ovu dimenziju Božića pomažući nam da bolje uvidimo smisao objave i očitovanja u povijesnom događaju rođenja Sina: utjelovljenje Riječi je „svjetlo koje rasvjetljuje tminu“; „pravo svjetlo koje dođe na svijet“ (Iv 1, 5.9). To svjetlo „rasvjetljuje svakoga čovjeka“ (Usp. Iv 1, 9) te ne poznaje granice narodâ, jezika i religijâ.

Bogojavljenje, međutim, ima neka posebna svojstva: to je Božje očitovanje *u tijelu*, odnosno očitovanje *nevidljivoga u vidljivome*, neposredno i ujedno posredno očitovanje. I to je posljedica jedinstva dvaju naravi, onoga *commercium* koje se događa između božanskoga i ljudskoga. Bog se ovdje ne očituje u svojem čistom božanstvu, nego preko naravi koju je on sam predvidio da postane jezik kojim će izraziti sebe samoga. Tako se očituje zakon svake komunikacije između Boga i čovjeka u vremenu: tijelo, tjelesno postaje put pristupa duhovnom i bestjelesnom. Čitava liturgijsko-sakramentalna forma slijedi zakon božićne epifanije tvoreći pristup nevidljivom Bogu preko simbola, riječi i gesta. U prvom božićnom predslavlju pronalazimo ovu sakramentalnu dinamiku čitavog kršćanskog života izraženu na osobito sugestivan način:

„Jer je po tajni utjelovljene Riječi
očima naše duše sinulo novo svjetlo tvoje slave:
dok u božićnom djetetu spoznajemo Boga
budi se u nama čežnja za nebeskim dobrima.“

Iako se nalazi daleko izvan božićnog konteksta, vrijedi citirati tekst himna na svetkovinu Presvetog Srca Isusovoga koji opisuje isti princip duhovnog kršćanskog iskustva:

„Zapovjedila ljubav je
Da koplje tebe otvori,
Te ljubavi nevidljive

Mi rane štovat možemo.“

Put posredništva, kojega je Bog odabrao da bi se očitovao ljudima, put je kojim ljudi mogu prići k Bogu. Ako je ukupno stvorenje put k Bogu, onda je također istina da u Isusu, u Crkvi i u sakramentima Bog preuzima na poseban način čitavo stvorenje i preobražava ga u susretište sa sobom. Nije različito niti iskustvo mudraca koji se klanjaju otajstvu kako pjeva himan jutarnje Bogojavljenja:

„O prizora čudovitog!
To svjetlost je neprolazna
Sjaj uzvišen, bez granica
Od neba, zemlje stariji.“

431

3. SILAZAK

Na svetkovinu Krštenja Gospodinova pronalazimo još više istaknutu dimenziju rođenja o kojoj je bilo riječ. Silazeći u vode Jordana Isus biva priznat kao Sin Očev i u isti mah utemeljuje krštenje kao sakrament posinovljenja. Tako zborna molitva svetkovine kaže:

„Svemogući vječni Bože,
kod krštenja na Jordanu
Duh Sveti je sišao na Isusa Krista,
a ti si ga svečano proglasio *svojim ljubljenim Sinom*.
I nas si iz vode i Duha Svetoga nanovo rodio za svoju djecu:
daj da vazda živimo u tvojoj ljubavi.“

U Gospodinovom krštenju je prisutan i motiv bogojavljenja, jer je ova svetkovina na poseban način epifanijska; to je prvo službeno očitovanje, možemo reći, očitovanje trinitarnoga otajstva polazeći od Krista:

„Gospodine, danas slavimo dan
kad si Isusa objavio kao svoga ljubljenog Sina.
Primi naše darove i daj da postanu Kristova žrtva,
kojom si oprao grijehe svijeta.“
(Darovna)

Oba vida svetkovine neodvojivi su od teme poniženja Sina Božjega kojega anticipira krštenje. Krštenje je za Isusa javni i svjesni izbor puta čovječstva. To je bitno *silazak*. Nema bogojav-

ljenja (epifanija) niti utjelovljenja Sina Božjega (Božić) niti našega rođenja na božanski život bez ovoga otajstva silaska. Isus, zajedno s grešnicima koji pristupaju Ivanu Krstitelju, silazi u vode rijeke, u simbol kaosa smrti grijeha.

Božić kao otajstvo rođenja i očitovanja je dakle samo početak poniznog silaska Sina u svijet, početak čije će ispunjenje biti njegova smrt i silazak nad pakao. To nas podsjeća Isusovo krštenje: „Božić je zato za Isusa kao i za nas početak smrti. (...) Božić je početak čovjeka koji treba umrijeti – kao i za nas – jednim činom, najvišim činom svoje vjere i poslušnosti. Kada prilazimo s vjerom pred jaslice novorođenoga, trebamo vidjeti da tu započinje sumrak, nazvan smrt, koji jedini spašava, jer je njegova praznina ispunjena nerazumljivošću bez imena Božjega.“² Svetkovina Gospodinova Krštenja smještena na posljednje mjesto božićnoga vremena nadodaje na čaroliju i na divljenje Otajstva očitovanog ljudima dobre volje, ozbiljan ton Isusa koji se solidarizira s grešnicima, koji postaje Jaganjac preuzimajući na sebe grijeh svijeta (Usp. Iv 1, 29). Krštenje Gospodinovo je na taj način produžetak božićnog vremena prema pashalnom trodnevlju, pa stoga i potvrđuje jedinstvo Kristova Otajstva između rođenja i smrti/uskrsnuća.

Riječi Ivana Krstitelja u trenutku kada je ugledao Krista kako mu prilazi, izražava čitavu složenost Božjeg silaska i poniženja (Usp. Mt 3, 14). Ivan je začuđen pred Božjom poniznošću poput Petra pred Učiteljem kada mu Gospodin želi oprati noge (Iv 13, 6). To je odlučujući trenutak u kojemu Ivan, Petar i bilo tko drugi razumije što znači naći se pred licem Božjim. On služi čovjeku u potpunoj ljubavi. Krist me poslužuje ostavljajući me za stolom. Krist umire darujući mi život. I u tome se očituje otajstvo Božića: da se Stvoritelj rodi kao stvorenje, da Gospodin postaje sluga, da se Nedužni ubroji u grešnike i za njih dade život. Za nas je to nespoznatljiva odviše uzvišena Božja pravednost. Nije to pravednost koja daje svakome ono što mu pripada, nego pravednost koja daje svakome ono što nema: lik čovječstva na sliku Božju (Fil 2). Tako još jednom *admirabile commercium* postaje vodeći motiv čitavog božanskoga djela u svijetu.

(S talijanskog preveo Ivica Žižić)

---

² K. Rahner, „Come sentire la festa del Natale”, u: *Nuovi Saggi*, vol. 10, Paoline, Roma 1986., str. 440s.

Romano Guardini
RAZUMIJEVANJE

Ljudsko društvo nije stroj kojega bi se sastavni dijelovi uklapali jedan u drugi tako da bi jedinstveno tvorili pokretnu cjelinu, nego se ono sastoji od pojedinaca među kojima uza svu nacionalnu i vremensku sličnost svaki ima svoj poseban rod; svaki ima svoj razvitak, svoje ciljeve i sudbine. svaki tvori u sebi ukorijenjeni životni svijet.

Svakako ti su pojedinci međusobno povezani mnogostrukim vezama: rođenjem, odgojem, prijateljstvom, profesionalnim ovisnostima i tako dalje. Ipak svaki čovjek ima svoju vlastitu sredinu koja sa sobom dovodi u vezu iskustva i djelatnost i tako iskače iz općih povezanosti. U svakome djeluju prema stranom životu i neprijateljske sile koje otežavaju, čak i razaraju zajednički život.

Što se dakle traži da zajednički život ne bude samo moguć nego i plodan? Na to pitanje trebalo bi mnogo toga reći; jedno od toga je razumijevanje. A to nije mala stvar.

A što to znači? Kada ja razumijem? Kad uočim što misli onaj drugi s one strane, s kom sam povezan. kad mi postane jasno, zašto on tako radi, zašto on provodi svoj život tako kao što on to radi; zašto je on postao takav kakav sada stoji nasuprot meni...

Kako bismo bolje vidjeli o čemu se tu radi, pogledat ćemo druga bića, životinje, koje također žive u zajednici. Razumiju li se one međusobno? One su povezane veoma različitim odnosima; na vrlo različit način ovisne su jedne o drugima. Pomislimo npr. na ptice koje se pare u određeno vrijeme, othranjuju i brane svoje mlade, pomažu im da se osamostale - razumiju li se one uzajamno? Moglo bi se pomisliti da je to slučaj, jer se svaki par tako vlada kako je dobro za drugoga, odnosno za

leglo. Oni pomažu jedno drugom živjeti- tako se smatra, oni bi morali i razumjeti jedni druge. Ali o tomu ne može biti govora. To pokazuje jednostavna činjenica: čim mladi odrastu, oni se otuđuju. Tu dakle nema razumijevanja, nego ta dva živa bića koja se nalaze u paru, i opet taj par i mladi koji nastaju od toga para, čine životni krug, cjelinu, za čije održanje rade nagoni, koji su djelotvorni samo za pojedince, pa nagona nestane, nakon što su ispunjeni biološki ciljevi. Pa baš zato jer oni jedni druge ne <razumiju>; jer u njihovu odnosu nema ni sumnje ni ispita, sve se ispuni tako svrsishodno i sigurno.

434

Ili pomislimo na životinje koje žive u trajnim zajednicama i na čije se ponašanje često primjenjuju sociološki pojmovi, kao na mrave i pčele. Takva se zajednica sastoji od bezbrojnih individua, a svaki od njih vrši određenu funkciju u toj cjelini. Oni prolaze jedno pored drugoga, a da se ne ometaju; naprotiv oni pomažu jedni druge, međusobno se brane, izgrađuju u čudnoj suglasnosti složeni životni oblik- razumiju li jedni druge? Ljudi nazivlju njihovu zajednicu 'državom' - a je li ona takva?

Bilo bi za pretpostaviti da u njoj barem u određenim situacijama bude svjesnog samosvrstavanja individua pa stoga i međusobnog razumijevanja. Ali to nije slučaj, pa je cijela ta slika o 'državi' u osnovi lažna. Kad bismo htjeli taj životni odnos ispravno izraziti, onda bi bilo bolje pomisliti na onaj odnos koji postoji među stanicama organizma. Mravinjak je poput izvanrednog živog bića kojega se stanice - životinje ne upravljaju po nekoj dogovorenoj usklađenosti, nego- pa makar to riječ zbilja malo razjašnjava - po nagonski djelatnom cjelokupnom planu.

Kada dakle možemo govoriti o razumijevanju? Ako dotični životni odnos tvore bića od kojih u svakomu živi usrdnost (srdačnost) koja se zastire u izvanjskom. ali se u isto vrijeme izražava u tome (u izvanjskom), pa se stoga od istovrsnog drugog bića po tome može očitati.

Na ulici mi se netko približi, pogleda me, skine šešir - iz svega toga vidim da mi iskazuje pažnju, da me 'voli'.... Po izrazu njegova lica ja očitavam da je taj čovjek s kojim sada imam posla prema meni dobronamjeran, ili da osjeća nesklonost, ili je zbunjen...U nekom određenom povodu netko mi izjasni svoje vladanje koje me iznenadilo. Čujem riječi; njihov mi smisao postaje jasan, sada znam što prije nisam mogao znati... Sve to i mnoga druga zbivanja koja se u životu uvijek događaju znače da čovjek u sebi nosi čitav nutarnji svijet, djela, stanja, osvjedočenja, koja

su najprije sakrivena, ali dospiju u riječ, izraze se u riječi, izgledu, kretnji, držanju i tako mogu postati očevidna. razumijevanje tada znači, ono što se u nutrini mislilo, očitati, odslušati po onome što je na vanjštini zamijećeno.

To jednako vanjsko međutim može i zataškati ono nutarnje. Ako je netko uzrujan, ali to ne želi pokazati, onda 'se on svladava'; zaustavlja igru izražajnih sredstava, 'glumi prijazan izraz lica'. Nutarnji događaji, stanja, djela kriju se tada 'iza' vidljivoga, ili 'ispod', ili 'unutar' njega, kako god hoćete izraziti taj odnos koji odgovara promatranju tog posebnog gledišta.

Što bi tada značilo razumijevanje? O takvom razumijevanju moglo bi se govoriti kada bi sudionik bio tankočutan da bi on po izrazu očiju ili po malim, ne sasvim ukroćenim pokretima, ili po pojedinostima u držanju tijela ipak mogao vidjeti što se događa iza toga - i još uz to da se to krije... Razumijevanje bi moglo ići još dalje: da se zamijeti, kako taj drugi ne sakriva samo svoj osjećaj, nego da pokazuje nešto što on uopće ne osjeća. Da on želi varati, da hini prijateljstvo; da pokazuje zainteresiranost, a ravnodušan je. Tada bi razumijevanje značilo prozreti cijelu tu strukturu držanja (stava); primijetiti o čemu se tu zbilja radi, a uz to još i nepoštenje.

Dakle, više naslaganih stvari. Tu razumijevanje znači da se uvidi, čuje, osjeti, koliko se iza jednog osjećaja koji je pokazan, iza jednog mišljenja koje se izražava, krije toga drugoga - a možda iza toga još koječega drugoga.

Ali ispravno razumijevanje ide još dalje. Ako npr. netko u određenom trenutku postane osoran, tada razumijevanje znači da se uvidi, kakav se osjećaj pridružuje cjelini njegova života. Određeni način vladanja znači kod ovoga nešto drugo nego kod onoga. Ako plašljivi čovjek postane osoran, jer želi sakriti svoju unutrašnjost, onda je to nešto sasvim drugo nego ako neki bezobraznik postane nasilnik da sprovede svoju volju. Tko zbilja razumije, vidjet će dakle i tu povezanost u kojoj kretnja ili stav ili riječ tek onda nalaze svoj puni smisao.

A ne samo trenutnu povezanost prirodne sklonosti, temperamenta, nego i vremensku povezanost. Zašto je taj čovjek tako strašljiv? Jer mu je ranije nanoseno nasilje... Zašto je nepovjerljiv? Jer su ga često prevarili... Odakle dolazi onaj neobično sirotinjski i u isti mah molećivi pogled njegovih očiju? Našao je malo razumijevanja u svom životu pa čezne za tim... Na taj na-

čin razumijevanje znači da se prepozna, kako sadašnji trenutak proizlazi iz njegove priče (prošlosti).

To sve nije lako - i u tom se još uvijek radi o jednostavnim stvarima. Kako će biti tek onda kad bude riječi o neobičnim prirodni sklonostima, bolesnim stanjima, posebnim sudbinama, pred kojima ta moć uviđanja, slušanja, osjećanja mora postati upravo produktivna, da se to izvanredno tu shvati i pronikne?

Što se dakle traži da naučim pravo razumijevati? Mnogo toga, pa želimo staviti odmah na početak da za to postoji nada-
renost; oštrina pogleda, finoća osjećaja, sposobnost nijansiranja, koje premošćuju stranost među ljudima. Vazne sposobnosti koje proširuju zajedništvo među mnogim pojedincima. One mogu doseći visoke stupnjeve, pa čine, već prema tome, od onoga tko ih ima, umjetnikom, vođom ljudi, mudracom - naravno i izrabljivačem tuđih slabosti i zlobnim mrziteljem ljudi.

Tada k tomu još dolazi iskustvo. Ali ono ne znači samo to da mi se nešto ranije dogodilo, pa onda još jednom, i možda često, nego i to da sam sposoban iz njega naučiti. Da iz raznih doživljaja dobijem svjetliji pogled, ljepšu osjetljivost, brže ukla-
panje. 'Iskustvo' je i to da se s obzirom na strano ponašanje pojavi sjećanje na ranije primijećeno, koje slični sada primijećenom i tako reći daje ključ za njega.

Što dalje spada u to razumijevanje? Zapitajmo jednom na drugi način: zašto njega ima tako malo? Zašto mnogi ljudi uvijek susreću jedni druge, pa se ipak ne razumiju? Jer to je očito slučaj, inače bi se drukčije vladali, pa bi zrak oko njih bio bolji za disanje.

Za to ima mnogo razloga; istaknimo jedan: da ljude odmah dijelimo na one koje volimo i na one koje ne volimo. Tako ljudi dolaze, poredani po egoizmu, u dvije velike kutije i već su unaprijed okarakterizirani. To se događa tako spontano da je izrađena čitava sociologija na odnosu prijatelj-neprijatelj.

Iskonski- ljudsko je to razumijevanje, a ono počinje tek onda kad ja izađem iz odnosa simpatija-antipatija i pokušam drugoga vrednovati, kakav on jest. Ako ga ja odmah ne svrstam u svoje sklonosti i nesklonosti, u svoje ciljeve i pribojavanja, nego kažem: ti imaš pravo postojati, budi kakav jesi. Ti si jednako tako upravo ti, kao što sam ja upravo ja. Tada se pogled oslobađa, pa razumijevanje može započeti.

Kako je ono primjer kod prijateljstva? Ono može samo onda uspjeti kad jedan ne sudi drugoga po tome u čemu ga može

trebati, nego mu dozvoljava da jednostavno bude onaj koji već jest. Ako dakle uopće više ne vrijedi odnos prijatelj-neprijatelj u smislu kakav je malo prije spomenut, nego stoje osoba i osoba jedna nasuprot drugoj u poštovanju i slobodi. tek onda se otvara pogled i razumije se....

Ili u braku: ako jedno traži od drugoga, neka bude onakvim kakvim ga on želi, onda oboje mogu biti u braku trideset godina i da još uvijek ne razumiju jedno drugoga - možda još gore, preziru jedno drugoga takvom tvrdoglavošću, koja nekom trećem izgleda sasvim neshvatljiva, i svako od njih prebacuje drugome što upravo sam čini...

Početak svakog razumijevanja nalazi se u tom da jedno drugoga pusti na miru u onom što on jest. da ga ne promatra egoističkim pogledom koji mu iz vlastitog interesa određuje kakav on mora biti, nego pogledom slobode, koji najprije kaže: budi kakav već jesi - a tek onda: a sad bih ja htio znati, kakav si i zašto.

S takvim stavom započinje svako razumijevanje. Ono pretpostavlja da se drugom daje njegovo samo-pravo. Da ga ne smatram potrebnim predmetom vlastitog okoliša nego bićem koje ima svoje iskonsko središte, svoj životni red, svoje vlastite želje i prava. Tek se onda može pitati s izgledom na uspjeh: zašto on to radi? Kakva je imao iskustva? Koja prošlost leži iza njegova ponašanja? Kako njegove različite životne izjave uvjetuju jedna drugu? Je li osornost koju on pokazuje zbilja nasilje ili samo vrsta stida koji prikriva što je unutra? Je li ta nestrpljivost prava nestrpljivost ili neka ozlijeđenost iz prethodnih iskustava? I tako dalje s pitanjima koja će onda naći i pravi odgovor, odgovor razumijevanja.

To je sve tako važno da se može upustiti u paradoksnu, kako čovjek i sama sebe tek onda pravo upoznaje, ako promatra sama sebe neovisno o vlastitome sebi. Zar to ne bi na primjer nekom liječniku otvorilo sasvim novi pogled na njegovo vladanje, kad bi se najednom zapitao: a kakvim me vide moji pacijenti? Dakle ne: kakvim bih ja htio da me oni vide, nego: kakav sam ja zbilja u njihovim očima? A ne poštovaoci nego nezainteresirani, siromašni, koji mnogo trpe? Tada bi on dobio najednom vrlo razuman pogled na samo sebe, i on bi mu i kao liječniku mnogo koristio...

Ili da se profesor nekada zapita: A kakvim me smatraju moji učenici? Oni učenici koji nipošto nisu glupa, neprijateljski

raspoložena stvorenja, kakva on često osjeća, nego često imaju veoma oštre oči i dobar sud. Sasvim konkretno on bi se morao zapitati: kakvim me oni vide kad uđem u razred? Kad počnem prozivati? Kad je netko napisao loš uradak? Čim nastane nered? Možda on tu odmah vidi i oporbu koja je protiv njega... U braku muž se može pitati: kakvim me vidi moja supruga? U ovoj prigodi, u onoj, i u onoj drugoj? I obratno također: kakvom, me smatra moj suprug? Ne, kakvom bih ja htjela da me vidi, nego: kakvom me zbilja on vidi? Kako on doživljava moj stav, moj glas, moj zahtjev? Tu mora svakom od njih jednom biti jasno, je li njegova (njezina) ljubav prava: kada se uvlači nepoštenje, kada brutalnost postaje djelotvorna...

Nije lako raditi na taj način. To se često mora pokušavati, upravo uvježbavati ovo: vidjeti se u očima drugoga. Ako to uspije da se netko vidi, a da se onaj Ja već ne krije u pogledu i da ne spremi sliku, tada ono što se tu dobije na uvid može biti veoma neugodno; ali to pomaže istini.

Polazeći odavle, tada se ostvaruje i nešto daljnje, naime bolje ocjenjivanje drugoga - a to je potrebno da bi se ispravno mogao provoditi život.

Tom riječju ne misli se ono na što Isus upozorava kad kaže: 'Ne sudite'. Tko to radi, uzima sebi za pravo da objasni: Ovaj smije ostati kakav je, onaj se mora mijenjati; ovaj ima pravo živjeti, onaj drugi mora otići, i tako dalje. takvima On kaže: 'Nemojte suditi, da ne budete suđeni' (Mt 7,1). Naprotiv misli se na ono ocjenjivanje drugoga, koje pomaže da se prosudi njegova vrijednost, da se vide njegovi nedostatci kakvi jesu - i jedno i drugo, da se stupi u pravi odnos s njim, kako povjerljivo tako i oprezno.

Većina ljudskih sudova jednoga o drugomu ne znače u osnovi ništa drugo nego: ovaj mi je ugodan, ovaj neugodan; ovaj mi može trebati, onaj mi ne može trebati. Pravo mišljenje vidi: ovaj je sposoban za taj zadatak o kojemu se radi; onaj bi pokvario posao, i tako dalje. Ali to je sve samo onda moguće ako sam ja najprije jednom shvatio toga drugoga u njegovoj naravi (karakteru).

Svaka krepost seže od zemlje do neba- bolje rečeno: od neba do zemlje. 'Razumije li' Bog? Zaista, On to čini, i kako to razumijevanje ide iznad svih ljudskih mjera!

Bog prepoznaje svako biće, polazeći od njegove najskrovitije dubine. Ali ne zato što bi On tako duboko gledao i tako točno

ispitivao. nego zato jer ga je On izmislio i ostvario. I mi zamišljamo to stvaranje svakako ispravnim. Ono ne znači: izraditi, uključiti u ciljeve, nego bezgraničnom svemogućnošću oživotvoriti (pozvati u život) i učiniti slobodnim. Božje stvaranje je u tolikoj mjeri majstorski i velikodušno slobodno da On nije čovjeka samo dozvao u stvarni život, nego ga je postavio u pravu slobodu. Staro pitanje htjelo je znati, a kako čovjek može biti slobodan ako je ipak Bog svemoguć. Ne bi li njegova beskrajna moć morala tu malu čovjekovu slobodu toliko nadjačati kao rijeka list koju u njoj odlazi nizvodno? Dragi prijatelju, odgovor glasi, kako je jadan tvoj pojam o Božjoj svemoći! Njegova moć je s njegovom velikodušnošću i strahopočitanjem jedno, pa ona te čini slobodnim. U Božjem pogledu i ruci ti tek postaješ potpuno slobodan nad sobom. Pa ako kažeš da je to paradoks - ne, to je čudo, kako pak onaj koji je neograničen, može biti 'i' ograničen. Preuzetnost (drskost) je ako ti svojim malim razumom zahtijevaš da to možeš zamisliti.

Odavle možemo sada baciti pogled unatrag: od radosti koju Bog ima zbog svakog čovjeka, od velikodušnosti kojom ga On postavlja u njegovu slobodu, od nekoga čistog razumijevanja koje ne slijedi stvarnost bića, nego je utemeljuje, moramo naučiti, jer nam je On pak dao da budemo njegova prava slika.

Što bi pak bilo najčistije ispunjenje onoga što znači prijateljstvo? Kad bi jedan prijatelj imao o drugom osjećaj: ja sam u njegovu pogledu potpuno onaj koji jesam. Njegov me pogled ne sputava; ne predbacuje mi ono što jesam, nego sam u tom pogledu tek sasvim baš ja sam.

To bi bio savršeni brak u kojemu bi žena smjela osjećati da u pogledu svoga muža dolazi do svoga potpunoga života - i obratno, da se muž u znaju svoje žene opet smatra čistim! Da, kad bi se svatko u pogledu drugoga mogao vidjeti takvim kakav mora biti. Jer tamo s druge strane ispraznost s pravom ne fantazira o nekom partneru kojega nikada ne može biti, jer ljubav već vidi mogućnosti koje u drugom još spavaju.

(S njemačkog preveo Karlo Bašić)

Raniero Cantalamessa
RIJEČ I ŽIVOT

'EVO JAGANJCA BOŽJEGA...'

2 nedjelja kroz godinu
Iz 49,3,5-6; 1 Kor 1,1-3; Iv 1,29-34

Isus je Božji Jaganjac koji oduzima i odnosi grijeh svijeta. On spašava grešnike. Dakle, da bismo bili spašeni, moramo priznati da smo grešnici. On nije došao radi pravednika, jer pravednima oprostjenje ne treba. Ne traži se od nas da stvaramo komplekse grešnosti u sebi, da bismo kasnije osjetili olakšanje oprostjenja ili da bismo Kristu pružili prigodu da nas spasi. Mi smo grešnici po naravi, po rođenju; "Svi griješimo i u mnogim stvarima", kaže Sv. pismo (Jak 3,2). Ne treba odvrćati pogled s te stvarnosti i od nje bježati kao što je bježao Adam. Moramo se pridizati kao razmetni sin, poći Gospodinu i reći mu: Oče, sagriješio sam". I baš poradi toga Crkva trajno nastoji da nas odgaja u zdravom osjećaju grešnosti, tj. da se osjećamo kako smo zaista grešni. I nije uzalud onaj poziv na početku misnoga slavlja: "Braćo, priznajmo svoje grijeha".

Ova napast da se ne osjećamo i priznamo grešnima i grešnicima uvijek vreba već od vremena Adama koji se opravdava i ispričava umjesto da prizna: sagriješio sam. Toj napasti danas se pridružila i druga, još veća napast. Osjeća se i pripušta grijeh, ali ne više kao grijeh nego kao neki kompleks. I da bismo dušu oslobodili od toga kompleksa, u nekim se krugovima više ne ide i ne utječe Jaganjcu koji odnosi grijeha, nego liječniku za duševne bolesti, psihoanalitičaru koji otklanja strah i rješava komplekse.

Istina, veoma je plemenita zadaća i psihijatra i psihoanalitičara koju iskazuju nama djeci vremena u kojemu je čovječja duša i bolesna i nategnuta, ali ta zadaća nije u tome da čovjeka uvjere kako grijeh uopće ne postoji. Čine li to i tako, oni ljude zavaravaju i varaju. Mi vjerujemo da za (grijev) tu bolest duše postoji samo jedan liječnik, Isus Krist naš Gospodin (Ignacije Antiohijski). Ako to ne znamo, znak je da je s našega horizonta nestalo vjere. Isus Krist je umro na križu da bi stekao pravo da sebe naziva liječnikom duša i da bi nam mogao opraštati.

Euharistija koju sada slavimo skuplja u jedno sve što smo sada rekli. Ona uvijek nanovo među nama uprisutnjuje Jaganjca osloboditelja, iz Izlaska, jaganjca otkupitelja, iz Izaije, koga "probodoše radi naših grijeha", Jaganjca kojega jednog dana pokazala prisutnima Ivan Krstitelj, Jaganjca s križa i Jaganjca na prijestolju gdje nas čeka. Euharistija čini da je sve to za nas i prisutno i živo. I, eto, baš stoga ćemo u času primanja euharistije i danas pozdraviti Isusa riječima kojima ga je u ovom istom vremenskom času, negdje oko podne, pred toliko stoljeća, pozdravio i svijetu predstavio Ivan Krstitelj: "Evo Jaganjca Božjega, evo onoga koji odnosi grijeha svijeta".

'POKAŽITE NAM RADOST SVOJU'

3. nedjelja kroz godinu

Iz 9,1-4 ; 1 Kor 1,10-13.17; Mt 4,12-23

Danas je riječ o svjetlosti i veselju. Dolazeći na svijet, Isus Krist je ljudima donio ne samo oproštenje grijeha nego i "veliku svjetlost" i veliku radost. Narodu koji - pogrbljen, okovan i sattrven- ide u izbjeglištvo prorok Izaija naviješta svjetlost veliku i iznenadnu: kraj robovanja i povratak u domovinu uz veliku radost.

U tom je sadržano obećanje cijelom ljudskom rodu, koji se muči u životu u kojemu prevladava zlo i robovanje. Taj izgubljeni narod - pognut pod teretom života, rob gospodara koji su mu noge okovali u klade a dušu verigama - ugledat će svjetlost veliku i obradovati se: "Narod koji je u tmuni hodio svjetlost vidje veliku... Ti si radost umnožio, uvećao veselje, i oni se pred tobom raduju kao što se žetvi raduju žeteoci i kao što kliću oni koji dijele plijen".

Isus je veliko svjetlo koje je ganulo čovječanstvo; "Ja sam svjetlost svijeta". Što znači svjetlo? Znači put, istinu i nadasve život. On je Put i Istina: to znači on je sigurnost puta koji se mora prevaliti, suputnik, mogućnost pristupa k Bogu: "Nitko ne dolazi k Ocu osim po meni" (Iv 14,6). On je, isto tako, i Život, tj. kraj i cilj toga putovanja, plaća i cilj ljudskoga života; onaj koji otkupljuje naše biće od brodoloma smrti.

Ali, Krist je i radost. Kad se rodio, naviješten je kao "radost velika prema svijetu" (Lk 2,10). Kao da je sav smisao njegova života bio uključen u riječi koje je izrekao uoči svoje smrti; "Da moja radost bude u vama, te da vaša radost bude potpuna" (Iv 15,11; 16,24). Pa i sama riječ "evanđelje" znači radosnu vijest, tj. vijest o veselju i radosti. "Ja sam došao da (ovce) imaju život" kaže Isus (Iv 10,10), a radost i nije ništa drugo nego život, punina života. S Isusom se ponovno čuje riječ blaženstva "Radujte se i kličite od veselja" (Mt 5,12). A i sv. Pavao potiče svoje učenike i kaže im: "Braćo, veselite se uvijek u Gospodinu! Ponavljam: Veselite se!" (Fil 4,4).

Ne smijemo zaboraviti da se radost može naći i u nevolji i patnji, kako to nalazimo i u Evanđelju. Sv. Pavao, npr., kaže: "Preobilna je moja radost u svakoj našoj nevolji" (2 Kor 7,4). Pače, radost je objava o prisutnosti Duha Svetoga u kršćaninu: "Plodovi su Duha: ljubav, veselje, mir, strpljivost....(Gal 5,22). Svijet koji još ne vjeruje jednostavno nas vjernike izazivlje na ovom terenu, dokazujući da možemo biti veseli i raditi na tome da veselje imaju i drugi. Taj izazov je star koliko je stara i vjera u Boga. Veliki prorok Izaija, koji je živio više stoljeća prije Krista, postavljao je taj izazov na usta nevjernika: "Govore braća vaša koja vas mrze i odbacuju vas radi moga imena: "Neka se proslavi Jahve, pa da radost vašu vidimo" (Iz 66,5).

Kako, onda, mi kršćani nismo istinski radosni? Možda radosna vijest - evanđelje - još nije sišla u dubine našega srca. Još uvijek smo slični četama žalosnih koje su hodile pogrbljene u tminama, idući prema izbjeglištvu.

Nedjeljna je misa provjera svega ovoga. Na njoj bi se, ukoliko i u malome, morala ponavljati ona preobrazba i promjena o kojoj nam je govorio Izaija u današnjem prvom čitanju. Dolazeći ovamo, u crkvu, na ovo misno slavlje, mi smo nekako slični onim žalosnim Izraelcima, koji su bili umorni i uplakani. Međutim, nakon ovoga slavlja, poslije nego smo čuli Božju riječ i blagovali tijelo Kristovo, moramo biti slični onima koji se veseli vraćaju iz žetve noseći snopove svoje (Ps 125,6); narod koji je "u srcu umnožio ra-

dost” da je ponese svijetu kao svjedočanstvo Kristova otkupljenja. Prisjetimo se onoga divnog teksta u Sv. pismu gdje se kaže: “Ne žalostite se: radost Jahvina vaša je jakost!” (Neh 8,10).

Da, i danas, posred svijeta, naša snaga uvjerenja bit će radost koja nam dolazi od misli Gospodnje.

“BLAGO KROTKIMA...”: KRŠĆANI I NASILJE

4. nedjelja kroz godinu

Sef 2,3;3,12-13; 1 kor 1,26-31;Mt 5,1-12a

443

Među blaženstvima - a njih je sedam - neka su postala aktualna posebno danas u ovom našem vremenu i ne možemo ih više mimoilaziti i preko njih prelaziti. To su posebno dva blaženstva:

“Blago krotkima: oni će baštiniti zemlju”,

“Blago mirotvorcima: oni će se sinovima Božjim zvati”.

Ta su dva blaženstva danas zašla u veliku krizu i malo je onih koji o njima govore, i to baš zbog toga što se ta dva blaženstva - krotkost i mirotvornost - teško slažu s klimom trajnog sukobljavanja.

Isus Krist svojim zahtjevom blagosti i pacifizma nije imao nakanu da gasi i trne svako opravdano i pravedno čovjekovo negodovanje, niti da ga umrtvljuje kad je u pitanju nepravda. Nije htio prikrivati i pokrivati nastranost i, u skrajnjoj liniji, pustiti siromahe i slabe na milost i nemilost mogućnika. Ako je vjera nekada u povijesti i bila “opijum naroda”, to sigurno nije bila u Utemeljitelju kršćanstva, pa, prema tome, to nije u kršćanskoj vjeri kao takvoj. Kolike li su ludosti u prošlosti rečene (npr. F. Nietzsche) o tzv. pasivnoj rezignaciji koju propovijeda evanđelje! A u stvari nitko nije tako jasno kao Isus razotkrio vlast koja izrabljuje podložnike, pa se, uz to, pravi dobrotvorom ljudi (usp. Lk 22,25). Krist nije ništa rekao protiv promjene nabolje; pače ključna riječ njegova evanđelja jest “obraćenje” a to znači promjenu nabolje.

Ipak je Isus promjeni i borbi dao radikalno novi poticaj: to nije mržnja, nego ljubav; nije sila, nego mučeništvo. Njegova revolucija nije ni protiv koga, kao što su gotovo sve ljudske revolucije, nego je “za” svakoga.

Zapravo, i mi kršćani možemo mirne duše potpisati tvrdnju da “svijet mogu spasiti samo buntovnici” i da su “buntovnici sol

zemlje”, kako je to ustvrdio A. Gide. Sve stoji u tome da se zna protiv čega se mora buniti i radi čega se mora postati buntovnik: je li radi ljubavi ili radi mržnje, ili, još gore, radi bahatosti i oholosti.

Znamo da se evanđelje odlučilo za ono pravo - za ljubav. Ali, ne za neku praznu ljubav ili “ljubav na riječima”, kako je nazivlje sv. Ivan, nego za djelotvornu ljubav, ljubav koja potiče na dijeljenje s drugima: tko ima dvije haljine, neka podijeli s onim koji nema nijedne; tko ima pet hljebova, neka ih podijeli s pet tisuća braće koja hrane nemaju! (Usp. Lk 3,11).

444

Postavlja nam se pitanje: je li ta ljubav zaista proizvodi promjene? Čini se kao da povijest kaže “ne”, jer danas ima mnogo toga što bi oko nas trebalo mijenjati, tako da i neki kršćani ponekada zapadnu u krizu sa sobom i počinju sa simpatijom gledati na silu i na revolucionarnu borbu. Krist ih je poslao da budu janjci među vukovima, ali oni, ponekada, dođu u napast da se pretvore u vukove protiv vukova.

Ne smijemo kolebati u vjeri. Ako je ta promjena još neznatna ili se nekako previše slabo i presporo odvija, to je stoga što je u svijetu odviše malo kršćanske ljubavi, a ne stoga što je te ljubavi previše. Samo je ta ljubav kadra proizvesti promjene nabolje, stvarne promjene; ne samo promjene struktura, nego i promjene savjesti i osoba. Isus je upotrebljavao samo ovo oružje ljubavi i ne - sile, a ipak se danas svi slažu, da je on više učinio za siromahe i pridonio da se mijenja njihov položaj negoli svi proleterski ustanci njegova vremena. Zemlja koju Isus obećaje krotkima, nije materijalna zemlja, nego je obećana zemlja, nebesko kraljevstvo, ali se to kraljevstvo može uspostaviti u njihovu srcu već i u ovome životu i učiniti ih sretnima. Blago krotkima jer će baštiniti zemlju.

U društvu u kojemu se bjesni, u kojemu se nastavlja nasilje i nesnošljivost, u kojemu se galami, naš Učitelj, Isus Krist, nudi nam danas svoj izbor, koji je različit od onoga što nam ga nudi svijet. Od nas, svojih učenika, traži da ne budemo takvi, nego da budemo ljudi mira, makar morali biti i jake osobe. Samo jaki mogu sebi dozvoliti da budu krotki i mirotvorni.

Molimo Gospodina, koji je sada među nama prisutan pod euharistijskim prilikama, da nam pomogne, on koji je bio krotak i ponizan srcem, da bismo i mi, s naše strane i koliko je do nas, bili krotki i da stvaramo mir u ovoj generaciji koja mira nema.

TAJNA GRIJEHA

I. korizmena nedjelja

Post 2,7-9; 3,1-7; Rim 5,12-19; Mt 4,1-11

Kad griješimo, svaki od nas, u nekom smislu, zagađuje i kvari moralnu okolinu čovječanstva, nagriza životne vrijednosti, stvara uvjete i tako pridonosi da “zakon grijeha” postaje sve jači i zagospodari svijetom. Ta gromada zla i negativnosti ne zahvaća čovjeka samo rođenjem, nego i s drugih strana, kroz bezbrojne kanale i pipaljke: i kroz nepravedne zakone, i kroz loše običaje društva, i preko iskvarenoga mentaliteta, i preko struktura i situacije potlačenosti. I zle misli zagađuju zrak! Ono što je jedan veliki suvremeni pisac - nevjernik - nazvao “kugom, zarazom” (A. Camus), mi kršćani nazivljemo grijehom.

Danas moramo zaći i ući u sržno shvaćanje grijeha, ne odvrćajući pogled. Kakvo nam zlo čini grijeh?

Nije lako na sve to odgovoriti današnjem čovjeku koji je preko mas-medija, na čelu s filmom, navikao da grijeh mazi, s njim prijateljuje s nježnošću i zloćom. Neki filmovi čak nose i naslove o grijehu: “tjelesni grijesi”, “lagani grijeh”, “zloća”.

Grijeh je, po svojoj najdubljoj nakani, nijekanja Boga kako bismo sebe stavili na njegovo mjesto kao najvišu i apsolutnu vrijednost. “Bit ćete kao bogovi!”- rekla je zmija. Htjeti biti kao Bog, tj. da nikoga nema nad sobom komu bi se morao pokoravati, biti apsolutni gospodar svoga određenja i svoje slobode: eto, to je ona skrivena težnja i nakana grijeha. Bog mora reagirati na grijeh: grijeh je u svojoj biti laž, i kad bi Bog pustio da grijeh ide dalje svojim tijekom, zanijekao bi samoga sebe.

Nego, je li grijeh vrijeđa i ugrožava samo Boga, a ne i čovjeka? Jasno je da prije svega ugrožava čovjeka. Čovjek uopće ne može postojati bez ovoga odnosa s Bogom, jer ga Bog podržava i u životu i u postojanju. Ustajati protiv Boga, buniti se na njegove zahtjeve znači okrenuti se k svome nepostojanju, izlagati se propasti, završavati u besmislu života i življenja. Grijeh je okretanje prema uništenju, nuli; on je iščezavanje, prema onoj “Svi koji tebe ostave, nestaju” (Jr 17,13). Nestanak, promašaj - eto to je ključna riječ Sv. pisma za shvaćanje zloće grijeha i njegovih posljedica. Temeljni i bitni promašaj. Jest, čovjek može promašiti kao zaručnik, kao muž, kao otac, kao poslovni čovjek, kao političar, kao majka, ako se radi o ženi. Ali, uvijek postoji i

mogućnost oporavka. Ali s grijehom se promašuje kao stvorenje, bez opoziva.

Kad smo već o svemu ovome pomalo razmišljali i razmislili, barem u onim najbitnijim crtama i potezima, sad se možemo malco bliže primaknuti mišlju i na Krista koji u pustinji započinje svoju borbu protiv grijeha i protiv đavla koji na grijeh potiče, kako bismo shvatili što Krist čini.

On za nas ljude stvara novu mogućnost da grijeh nadvladamo, da grijeh pobijedimo. On je antiteza Adamu. Adam, čovjek, htio je postati Bogom. Krist "iako je po naravi Bog, nije se uporno držao svoje jednakosti s Bogom, nego se još više ponizi postavši poslušnim sve do smrti" (Fil 2,6 sl.).

Napast i kušnja iz raja zemaljskoga nije prestala. Još je na snazi u povijesti života. I danas je još mnogo zmija koje čovjeku šapuću: što radiš? Zašto se već jednom ne oslobodiš tih svojih religioznih veza? Zar ne vidiš što te čeka? Bit ćeš slobodan, autonoman, bit ćeš kao Bog! Na zemlji je dijalog iz raja zemaljskoga još uvijek na snazi. Isus je došao da bismo mi taj dijalog mogli dokrajčiti u sasvim drugom pravcu: u onom pravcu u kojemu ga je Krist usmjerio u pustinji gdje je bio iskušán.

SILAZAK S BRDA TABORA

II. korizmena nedjelja

Post 12,1-4a; 2 Tim 1,8b-10; Mt 17,1-9

Iz ove tako poznate i drage stranice evanđelja danas bih izdvojio i naglasio trenutak koji mi se čini posebno prikladnim za korizmeno razmišljanje.

Na Taboru smo. Pred trojicom apostola - Petrom, Jakovom i Ivanom - ukazala se vizija preobraženoga Gospodina. Atmosfera slave i neizrecivoga mira spustila se na brdo i sve ih ovija. Za ovu trojicu apostola koji se vraćaju s posla, a još uvijek nose i pomalo sumnje i pomalo otpora, bilo je to kao da su se odjednom našli u mirnoj luci poslije oluje. Zato Petar i kaže: "Dobro nam je ovdje biti..." Žele se zaustaviti. Već i konkretno zamišljaju kako će plan ostvariti: "načinimo tri sjenice (šatora)". Međutim, Isus ustaje, dotiče ih i kaže im: "Ustanite!". Nisu pisnuli ni riječi, nego se, makar i nerado, uputiše u ravnicu gdje nalaze mnoštvo i druge apostole, nastavljaju s poslom, sumnjom, otporom.

Taj trenutak iz evanđelja rasvjetljuje ono što, prije ili kasnije, u svom životu mora učiniti i svaki Kristov učenik, svaki kršćanin. Dođe trenutak kada u životu neke osobe ili neke obitelji zavlada izvjesna mirnoća, zapravo sreća: Nestane poteškoća, vlada sloga i razumijevanje, svi su zadovoljni svojim radom, svojom djecom; život se ukaže i lijepim i s puno obećanja za budućnost. Učini nam se da smo napokon na Taboru. I neodoljivo se nameće želja da se u tu situaciju i smjestimo. Htjeli bismo da se više oko nas i ne čuje govor o patnji, o žalosti; htjeli bismo da se tako nastavi do u beskraj. Dobro nam je ovdje biti!

I zbilja, Gospodin u svojim planovima ponekad ostavi čovjeka za neko vrijeme ili zauvijek u toj mirnoj luci. Treba mu da u svijetu bude i znakova takvoga tipa. Ali, to su izuzeci. Najčešće ipak dođe blizu nas, dotakne nas pa i nama kaže: Ustani” I ponovno nas vraća u vrtlog života, u muke, proturječja, suprotnost i bolesti. Netko je prisiljen da se muči kako bi osigurao obiteljski budžet, drugi se vuče od bolnice do bolnice na uzglavlju nekog rođaka, treći je razočaran jer mu nije uzvrćena ljubav ili ga ovija tmica životne ili egzistencijalne nesigurnosti.

Sve što smo do sada rekli zadesi i snađe svakog čovjeka, bio on vjernik ili nevjernik. Kroz to i takvo životno iskustvo ne prolazi samo Isusov učenik. U tome smo svi jednaki. I bezbožac ima svoj Tabor s kojeg mora silaziti da se uspinje na Kalvariju. Razlika je u samo u stavu koji čovjek zauzme kad se nađe u takvim situacijama, u duhu s kojim to iskustvo živi. Tu se Kristov učenik mora nužno razlikovati od onoga koji nema vjere. Kako se razlikovati? Po odgovoru koji će dati na onaj “Ustani i idi!”

Korizma je pogodna prilika da još jednom osvjetljujemo tu obvezu koja leži pohranjena u našem djetinjstvu ili sivilu svakodnevnoga života. Kod nas zove na obraćenje, Crkva nas u stvari pozivlje da ponovimo i usvojimo ono što je učinio Abraham, a i apostoli na Taboru: da izlazimo, silazimo, idemo. Da izlazimo iz rutine, uhodanosti i mehanizma života- iz našega Ura Kaldejskoga- u kojemu smo se dobro smjestili, s glavom punom planova i zemaljskih želja. Da idemo “u zemlju koju će nam Gospodin pokazati”, tj. prema budućnosti vjere, otvarajući se obećanjima koja nam Bog daje i djelima koja od nas traži.

Međutim, ako ne želimo da ostanemo samo na planu riječi i dobrih nakana i želja, držeći same sebe u opasnoj iluziji, u ovom korizmenom vremenu moramo svoju raspoloživost i spremnost prevoditi na neke konkretne čine, koji će biti odraz našega “da”

Bogu. I u ovoj crkvi su najavljeni neki manji pokornički čini koje ćemo obavljati zajednički u korizmi. I nitko se ne bi smio izmicati od sudjelovanja u ponekom od njih.

Da su se tri apostola zaustavila na Taboru, makar i pod sjenom triju šatora, ne bi stigli na sjajnu radost Uskrsnuća. I mi ćemo stići samo onda ako budemo odvažno išli za našim Gospodinom. Ako budemo imali vjere da ga prepoznamo, ovo je trenutak u kojemu nam on dolazi blizu kao i Petru i Jakovu i Ivanu na Taboru, pače dolazi u nas i zove nas da ga slijedimo prema Jeruzalemu. Kaže nam: Ustanite, idemo!

'VODA KOJU ĆU JA DATI'

III. korizmena nedjelja
Izl 17,3-7; Rim 5,1-2.5-8; Iv 4,5-42

U ovoj divnoj stranici evanđelja Gospodin nam govori kroz jedno svoje najdraže, najbistrije i nesvakidašnje stvorenje, a to je- voda. Nas sv. otac Franjo nazivao ju je "sestrom vodom" i o njoj u zanosu rekao da je "i ponizna i dragocjena i čista". Kolike li je samo velike poruke Isus vezao uz vodu. Tako reći, on se sakrio iza simbola vode, kao što se u euharistiji sakramentalno skriva pod prilikom kruha. Rekao je: "Tko je žedan, neka dođe k meni i pije" (Iv 7,37), a Ivan nadodaje: "iz njegove će nutrine poteći rijeke žive vode" (Iv 7,38).

U prvom čitanju to je pripovijest o vodi koja je potekla iz pećine kad je u nju štapom udario Mojsije, a u evanđelju zgoda o ženi Samaritanki s onom divnom epopejom o vodi. To je i zato što je korizma nekoć bila vrijeme pripreme za krštenje, pa i danas Crkva želi da se kroz korizmu spremamo na obnovu krsnih obećanja u uskrsnoj noći.

Ovo je prvi vid velike poruke koju Krist veže uz znakovitost (simbolizam) vode: *voda čisti*. To vidimo i u prirodi, u bistrini i vedrini neba opranoga u proljetnoj kiši, u čistoći i bjelini odjeće koja je netom oprana. To osjećamo i u sebi samima, u onom osjećaju za čistoću što ga osjetimo u dodiru sa svježom vodom iza jutarnjega buđenja ili kad se navečer vraćamo s posla, umorni i uprljani. Nešto slično čini duhovno krsna voda i voda Božjega opraštanja u sakramentu pokore: čisti, tj. prikuplja grumenčice grijeha, odvaja ih od duše koja opet postaje sjajna i bistra u Božjim očima, čista i dostojna da primi Božji zagrljaj ljubavi i prijateljstva.

Ali, voda ima i drugo još potrebnije svojstvo: *gasi žeđu*. I baš se na tom njezinu svojstvu temelji Isusov razgovor sa Samarijankom. Uvod je sasvim naravan: Krist je žedan. Podne je, vruće je, a on je, uz to, i umoran, jer je mnogo propješačio pod toplim palestinskim suncem. Zato i traži: "Ženo, daj mi piti"! To je bila i prigoda Kristu da zapodjene s tom ženom razgovor o jednoj drugoj žeđi i drugoj vodi koja jedina može ugasiti takvu žeđu: "Tko god pije te vode (iz zdenca), opet će ožednjeti. A tko bude pio vode koju ću mu ja dati, ne, neće ožednjeti nikada, pače, voda koju ću mu ja dati postat će u njemu izvorom vode koja teče u život vječni".

Svima onima koji su željni velikih stvari ili kojima su potrebni konačni odgovori na pitanja o vlastitom životu, ja bi savjetovao da se uhvate tih Kristovih riječi, sebi ih češće u šutnji ponavljaju, da bi ih bolje usvojili sve dotle da, uz pomoć milosti, malo-pomalo, otkriju puno njihovo značenje. Snaga tih riječi je tako velika, da se ona žena - koja je do tada bila i površna i sva napregnuta na to kako će pronaći muža (a imala ih je do tada već pet, kaže evanđelje) - iznenada osjetila oslobođenom, kao da su joj se oči otvorile, pa se na kraju činilo da je zaboravila na sve što je bilo, radosna što je pronašla Krista. A Isus joj je rekao jednostavno: Ja sam onaj kojega ti tražiš, ja koji s tobom govorim.

U pomoć nam dolazi i Jeremija prorok kao neko tumačenje današnjega evanđelja. On kaže: Dva zla narod moj učini: ostavi mene, Izvor vode žive, te iskopa sebi kladence ispućane što vode držati ne mogu (Jr 2,13). Dakle, prorok uspoređuje one koji ostavljaju Boga pa sreću traže u stvorenjima s narodom koji, kako čusmo, ostavlja izvor žive vode i sebi kopa bare kišnice, koje, uz ostalo, vode ne mogu zadržavati jer su čatrnje ispućane. Isus želi reći isto: Ljudsko je srce žedno života i sreće. To je kao neka vrsta zakona o sili teže. Ljudsko je srce nemirno sve dotle dok ne pronađe gdje bi otpočinulo, kaže sv. Augustin.

Na dva se načina može pokušati gasiti tu žeđu. Jedni je gase tako da piju na vodi stvorenja, tj. uporno životnu radost traže u stvarima - vremenitim dobrima, predmetima opće potrošnje, slavi i glasu, prestižu - ili je potraže u nekom drugom stvorenju. U okviru granica koje je postavio Božji zakon, to nije grijeh - to je priroda. Ipak nas Bog upozorava da je to voda koja žeđu srca gasi samo časovito, često puta i na varav i iluzoran način; ponekada je ta voda baš tako i toliko mutna da truje dušu. A u svakom slučaju doći će čas, kad se ta voda više neće moći piti. I jao onomu koji sve oslanja na te stvari.

Naprotiv, Krist nam nudi svoju vodu, vodu koja utažuje svaku žeđu i svaku potrebu ljudskoga srca; nudi nam svoju istinu, svoju ljubav, svoje prijateljstvo. Ne neku nestalnu, prevrtljivu, nego vjernu ljubav; nudi nam sreću koja jedina može i podržavati i davati snagu svakoj drugoj pravoj radosti. Nudi nam nadasve sreću čiji horizont nije skućen samo na uski prostor mladosti ili života (sedamdeset godina, ako smo jaki- kaže Sv. pismo), nego se proteže sve do vječnog života: "Voda koju ću ja dati postat će izvorom vode koja teče u život vječni". Jednom riječju, ono što nam Krist nudi, to je njegov Duh: voda i Duh u Novom zavjetu odnose se jedno prema drugome kao znak prema značenju i obratno.

Molimo danas sa Samaritankom: "Gospodine, daj mi od svoje vode žive da više ne ožednim".

SVJEDOCI SVJETLA

IV. korizmena nedjelja

1 Sam 16, 1 b.4a.6-7.10-13; Ef 5,8-14; Iv 9,1-41

Iza nedjelje Samaritanke i vode, danas je, evo, na redu drugi veliki simbolizam (znakovitost): svjetlost. Evanđelist Ivan ne predlaže nam apstraktna razmišljanja nad Kristom - svjetlom; on izvještava o jednoj činjenici; o Isusu koji povraća vid slijepcu. Zgoda je ispričana do u sitnice brižljivo tako da bi čovjek pomislio kako se radi o nekoj vrsti istrage s ispitivačima i svjedocima. Ali, na kraju opažamo da nam je evanđelist prije svega htio reći dvije stvari. Prvo: taj slijepac bili smo i svi mi; i mi smo jednog dana išli k ribnjaku Siloe - krsnom zdencu - oprali smo se i vratili se kao oni koji opet vide. drugo: *vjera je svjetlo* koje nam je Krist dao. Onaj slijepi dječak na kraju je još jednom sreo Krista i povikao: "Vjerujem Gospodine!" Ta izreka znači ono isto što su značili i svi ostali usklici koje je slijepac izgovorio: progledao sam, vidim, otvorio mi je oči... Krštenje i vjera uistinu simbolički (znakoviti) sadržaji ovog odlomka evanđelja. Bogoslužje je to dobro zapazilo i uočilo.

Zašto se naša vjera uspoređuje sa svjetlom? Što čini svjetlo? Otkriva nam stvari, daje nam osjećaj za razdaljine i razmjere, omogućuje nam da se možemo orijentirati. Svi smo se mi barem ponekada našli u nekoj mračnoj sobi ili prostoriji i više ništa nismo vidjeli, ni znali gdje su ta vrata, a gdje prozor, uz stalnu bojazan da ćemo se spotaknuti o neku zapreku. Kaže nam sv. Pavao da se eto tako kretao život čovjeka poganina prije Krista:

“kao pipajući” (Dj 17,27). Dođe Krist i bi kao kad se ukaže velika svjetlost. On je ljudima objavio Oca, smisao života i svijeta. Dao je odgovor na ona vječna pitanja koja je čovjek oduvijek postavljao samome sebi a koja je jedan pisac iz drugoga stoljeća formulirao ovako: “Što smo? Odakle smo? Kamo idemo?” (Izvaci iz Teodota).

Dakle, vjera vjerniku pruža viziju života. Je li onda čudnovato da vjernik i danas od svoje vjere traži da mu daje pogled na svijet i na životne probleme? Je li čudnovato da kršćanin u svojoj vjeri traži odgovore na probleme, kao što su npr. problemi društvene pravde rada i radnika, bolesti, slobodnog vremena, ženidbe, pobačaja.... Ipak danas sa strane nekih snaga postoje veoma jaki pritisci na kršćanina i vjernika da svoju vjeru i svoje vjerničko uvjerenje ne očituje prema vani kad s molitve prelazi na djelo, iz crkve na trg. Ne učini li tako, odmah ga optuže zbog zadržanosti, nesnošljivosti, zaguljenosti... Htjeli bi neku slijepu vjeru, kršćanina koji je duševno rascjepkan, zapravo šizofrenika, tj. koji je razdvojen nadvoje: na čovjeka i građanina s jedne strane, na vjernika s druge strane. To je pritisak na koji danas, na žalost, mnogi vjernici i kršćani psihološki popuštaju, pa tako svoju vjeru svedu na svečano odijelo koje se oblači samo u nedjelju kad se ide na misu.

Kršćanin se ne smije zadovoljiti samo time da on bude “prosvjetljen”, nego mora biti i “svjedok za svjetlo” (Iv 1,8). Stoga se od nekog vjernika ne može tražiti da uz takvu žrtvu surađuje s drugim ideološkim i političkim snagama.

Često mi pada na pamet ono što je neka židovska slijepa djevojka rekla jednom kršćaninu u drami P. Claudela “Što ste učinili sa svjetlom vi koji nas gledate?” (Le père humilié). Zapitajmo se: kako se služimo svjetlom koje smo primili, mi, učenici Kristovi? Mogu li oni koji uz nas nađu ili nas slušaju kad govorimo opaziti da smo zaista ljudi vjere, i da i osobe i zbivanja u svijetu prosuđujemo onom sigurnošću koju nam daje evanđelje? Hodimo zaista “kao djeca svjetla” (Ef 5,8), tj. kao časne i čiste osobe.

KRIST NAS USKRISUJE OD MRTVIH

V. korizmena nedjelja

Ez 37,12-14; Rim 8,8-11; Iv 11,1-45

Već nam samo današnje bogoslužje pokazuje ključ s kojim moramo i čitati i shvaćati odlomak evanđelja koji smo malo prije čuli. U predslavlju, koje ćemo domalo recitirati, kaže se: “On je

kao pravi čovjek plakao za prijateljem Lazarom, a kao Bog vječni iz groba ga uskrisio; a sada, pun smilovanja prema ljudskom rodu, sve nas svetim otajstvima privodi novom životu”.

Dakle, mrtvi Lazar je simbol i znak čitavoga ljudskog roda koji je duhovno umro po grijehu: “Kao što po jednom čovjeku uđe grijeh u svijet, a po grijehu smrt, te tako smrt prijeđe na sve ljude...” (Rim 5,12).

U Bibliji, na početku poglavlja koje govori o potopu, čitamo ovo: “Vidje Bog kako je pokvarenost čovjekova na zemlji velika i kako je svaka pomisao na njegovoj pameti uvijek samo zloća” (Post 6,5). A ono što se danas zbiva na zemlji pred Božjim očima nije mnogo drugačije. Međutim, danas imamo spasitelja, imamo Isusa Krista među nama. On stoji pred nama i više nam kao Lazaru: Hajde vani! Hajde vani iz svoga nehaja, iz svoje lijenosti, iz svoga sebeljublja, iz nereda i zbrke u kojoj živiš; hajde vani iz svoje rastresenosti, iz svoga očaja. Proročke riječi iz prvoga čitanja postaju s Kristom stvarnost: “Ja ću otvoriti vaše grobove, izvesti vas iz vaših grobova, narode moj...i duh svoj udahnut ću u vas da oživite”.

Stoga se i mi u ovo sveto korizmeno vrijeme moramo trgnuti, potresti, zadrhtati, ustati i boriti se protiv svih nasrtaja sila zla koje su u svijetu i u našem životu. Piše sv. Augustin: “Zar se Krist ne žalosti nad Lazarovim grobom samo zato da tebe pouči kako se i ti moraš trgnuti netom osjetiš da te pritišću i muče toliki grijesi. Ispitao si savjest, priznao si da si grešan, rekao si: Sagriješio sam ovo i Bog mi je oprostio, sagriješio sam i drugo i Bog mi je kaznu odgodio; čuo sam evanđelje i prezreo ga; kršten sam i ponovno sam pao u iste grijeh. Što činim? Kamo idem? Kako se mogu toga osloboditi? Kad tako govoriš, znak je da Krist drhti, jer u tebi drhti vjera. U riječima onoga koji drhti javlja se nada onoga koji se pridize” (Tract. in Ioh.) 49,19.

Završimo i mi naše razmatranje nad evanđeljem ovim pogledom uprtim na uskrsnuće: na uskrsnuće Kristovo koje ćemo proslaviti na Uskrs, ali i na naše uskrsnuće na kraju svijeta. Prije negoli je pošao na grob prijatelja Lazara, Isus je rekao njegovoj sestri Mariji: “Ja sam uskrsnuće i život. Vjeruješ li ovo?” Neka se to Isusovo pitanje ponovi i sada u ovom našem skupu, neka odjekne u našim dušama kao pitanje koje Krist upravlja svakome osobno: ja sam uskrsnuće i život, ja koji sada postajem tvoja hrana i tvoje piće. Vjeruješ li ovo?

Jure Brkan, *Ustanove posvećenog života i družbe apostolskog života prema Zakoniku kanonskog prava*, „Naše slovo“, Šibenik 2007., 472 str.

Knjiga fra Jure Brkana plod je dugogodišnjeg rada na području pravno-teološke naravi posvećenoga života. Autor se, od proglašenja Zakonika kanonskog prava (1983.), neprestano bavi posvećenim životom unutar Zakonika te ga obrađuje s pravne, eklezijalne i teološke strane.

Dakle, knjiga je plod jednog takvog sustavnog proučavanja i tumačenja kanona koji se odnose na posvećeni život, kao i oslušivanje znakova vremena i pravno-teoloških proučavanja. Ovom knjigom autor je doista kodificirani posvećeni život protumačio, približio i pojasnio. U tomu je susreo dosta poteškoća, jer, s jedne strane, postoje različita teološka i pravna tumačenja naravi i svrhe posvećenog života, a s druge, doista nije lako karizmu, dar Duha Svetoga, koja je kodificirana paragrafima, tumačiti i približiti. Naslovnica nam to zorno prikazuje: paragrafe posvećenog života moguće je tumačiti i živjeti samo ako im je izvorište i ishodište u križu.

U uvodu nas autor uvodi u nutarnju i vanjsku strukturu Zakonika koja se znatno mijenja u odnosu na Zakonik iz 1917. Jedna od najvećih novosti svakako je sami naziv. Zakonik rabi termin *posvećeni život* kojega dijeli na dva naslova: *ustanove posvećenog života* i *družbe apostolskog života*, koji nedvojbeno pripada životu i svetosti Crkve, tj. ima svoju crkvenost, univerzalnost i opravdanu samostalnost.

Knjiga je podijeljena po odsjecima, naslovima i poglavljima. Autor zapravo vjerno slijedi shemu samog Zakonika, što čitateljstvo, koje ne poznaje metodologiju Zakonika, može dovesti u sumnju nelogičnosti i nesklada s nekim metodološkim pravilima.

U prvom odsjeku i naslovu razglaba zajedničke odredbe koje se odnose na sve ustanove posvećenog života: njihov konstitutivni element – teološka i kanonska dimenzija posvećenog života, njihovu ekezijalnost, evanđeoske savjete, različito karizmatско utemeljenje, kao i ono što se danas traži od članova ustanova posvećenog života: vjernost duhu i nakani utemeljitelja, vjernost duhovnoj baštini, kao i narav, svrhu i duh i svojstva ustanove posvećenog života.

U drugom naslovu, u osam poglavlja, autor tumači što je to redovnička ustanova, redovnička kuća, kako se upravlja redovničkim ustanovama i redovničkim vremenitim dobrima, o primanju kandidata, odgoju i obrazovanju članova, o zavjetima, o njihovim obvezama i pravima, o apostolatu redovničkim ustanova, kao i o odvajanju, prelasku u drugu ustanovu, istupu iz ustanove i otpuštanju iz ustanove. U ovom dijelu posebno su zanimljiva tri članka u kojima je autor, na dosta osoban i dubok način razlaže odnosne kanone.: *Redovničke ustanove*, gdje zapravo tumači samu definiciju redovništva, *Redovnička vremenita dobra i upravljanje njima*, doista jedno najsvjetovnije razlaganje o vremenitim dobrima redovničkim ustanova i *Apostolat redovničkih ustanova* u kojemu predlaže nacрте ugovora o zapošljavanju redovnika i redovnica kao i povjeravanje župa.

U trećem naslovu tumači kanone posvećene *svjetovnim ustanovama* koje Zakonik promatra kao nerazdvojni i bitni spoj između „svjetovnog i posvećenog života“, jer djeluju u svijetu iz svijeta.

U drugom odsjeku autor tumači kanone koji se odnose na *družbe apostolskog života* koje su se u Zakoniku 1917. nazivale *družbe zajedničkog života bez zavjeta*, a teže savršenstvu ljubavi i bratskom životu. Tumačeći tih petnaestak kanona, autor nam je otkrio koji posvećeni pripadaju družbama apostolskog života, njihovu narav, svrhu i način djelovanja.

Vrijednost ove knjige, osim samoga pravno-teološkog tumačenja većine kanona, stoji u činjenici da nam je pokazala kako kodificirani posvećeni život nije samo „suho pravo“, nego da u sebi krije duboku teologiju, eklezijalnost i duhovnost posvećenog života.

Nadalje, vrijednosti ove knjige doprinose i dva dodatka i stvarno kazalo. U prvom dodatku autor donosi usporedne kanone Zakonika 1983. i Zakonika 1917. U drugom dodatku donio je kanone Zakonika 1983. i podudarna mjesta u dokumentima II.

vatikanskog koncila, tj. donio je zapravo izvore na kojima se nadahnjuje Zakonik. U stvarnom kazalu autor je, uz ostalo, donio, može se reći, bitnu terminologiju posvećenog života i pripadajuće kanone čime je olakšao upoznavanje s istima i samo traženje istih u kanonima.

Na kraju se može reći da je ova knjiga svakako nužna i dobro došla na našem govornom području jer je svojim sadržajem popunila prazni prostor unutar literature o posvećenom životu. Konačno se na jednom mjestu može čitati o posvećenom životu s pravne strane a što je duboko ucijepljeno u teologiju, ekleziologiju i duhovnost same Crkve i posvećenog života.

Autoru zahvala, a svima onima koji žele bolje upoznati posvećeni život onako kako ga Crkva predlaže i tumači, neka je uzmu u ruke i čitaju.

Ante Čovo

Knjižnica 'Službe Božje'

Trg Gaje Bulata 3, 21000 Split

Fra Jure Brkan, USTANOVE POSVEĆENOGA ŽIVOTA I DRUŽBE APOSTOLSKOGA ŽIVOTA, 'Naše Slovo', Šibenik 2007., 472 stranica, meki uvez, 140 kuna

Knjižnica 'Kačić'

Šetalište A. Stepinca 1., 21 230 Sinj

- FRANJEVCI I MAKARSKA OD 1502. DO 2002. GODINE. Radovi simpozija u prigodi 500. godina prvoga spomena franjevacu u Makarskoj, Kačić, 2006., br. 36-38, str. 1200.

SADRŽAJ ZBORNIKA:

I. POVIJEST: Makarska pod turskom vlašću (K. Jurišić), mletačkom (J. Vrandečić-L. Čoralic), francuskom (V. Kapitanović), austrijskom (S. Obad-Z. Tolić), Kraljevini Jugoslaviji (M. Bratanić), NDH i SFRJ (T. Jonjić).

II. DUHOVNOST: Duhovni život (A. Čovo), Pastoralni tečajevi (S. Nimać), Pobožnost Gospi (P. Lubina), Treći red (V. Tadić), Sveti redovnici (G. Jurišić).

III. ŠKOLSTVO: Osnovno (V. Milunović), novicijat (S. Čovo), filozofija (B. Norac), teologija (B. Pezo), Prirodoslovna ostavština J. Radića (N. Jukić).

IV. UMJETNIČKA BAŠTINA: Stari planovi grada Makarske (M. Glibota), Radovi na staroj crkvi (A. Gamulin), Stari klaustar (F. Glavina), Nove franjevačke gradnje (S. Piplović), Obnova zvonika (I. Vojnović), Franjevačka zvona (M. Žanetić), Nacrti za novu crkvu (Lj. Urlič), Liturgijski predmeti od srebra (Z. Dekori-Staničić), Umjetničke slike XVII. i XVIII. stoljeća (R. Tomić), Liturgijsko ruho (J. Ivoš), Političko ozračje Kačićeva slavlja 1890. godine (F. Glavina).

V. PISANA RIJEČ: Stare samostanske matice (J. Jelinčić), Makarski ljetopisi i povijesna zbilja (J. Grbavac), O sintaksi Šitovićeve gramatike (V. Vratović), Hrvatska himnodija u Makarskoj (H. Mihanović-Salopek), Glazbena baština (M. Čirko), Fratri pisci i izdavači (G. Jurišić).

VI. NEKA PITANJA: Samostansko gospodarstvo (I. Pederin), Samostan sjedište biskupa (S. Kovačić), Franjevci i dijecezanski kler (M. Parlov), Školske sestre u Makarskoj (N. Radić), General Nikola Maštrović (T. Maštrović).

VII. DODATAK: Ljetopis slavlja, tisak o jubileju, popis slika, kazala, ilustrirano, tvrdi uvez.

ČLANCI I RASPRAVE

- Marijan Vugdelija, *Oproštanje - srce molitve Gospodnje (Mt 6, 12)* 5-34
Forgiving - heart of Lord's prayer
- Ante Čovo, *Novi crkveni pokreti. Teološko-pastoralno promišljanje* 34-69
New church movements. Theological-pasatorial analysis
- Josip Mužić, *Vrline znanstvenika i odlike njegova rada s motrišta filozofije* ..69-81
- Luka Tomašević - Elza Jurun, *Istraživanje nekih moralnih vrednota u Splitsko-dalmatinskoj županiji (I.)* 159-183
Research on some moral values in Split-Dalmation County
- Luka Tomašević - Elza Jurun, *Istraživanje nekih moralnih vrednota u Splitsko-dalmatinskoj županiji (II.)* 247-273
Research on some moral values in Split-Dalmation County
- Marijan Mandac, *Isus - Veliki Svećenik prema poslanici Hebrejima* 129-159
Jesus - le Grand prêtre dans l'Épître aux Hébreux
- Tonka Odošević, *Teološko iščitavanje ikoneu pravoslavnoj teologiji*....273-299
Theological interpretation of icon in orthodox theology
- Lidija Gunjević, *Suprotnost tijelo/duh u poslanici Galaćanima* 357-380
The opposites body/spirit in the Epistle to the Galatians
- Ivan Bodrožić, *Benedikt XVI. i apostolska Pobudnica Sacramentum caritatis*
Glavne hermeneutske odrednice 381-408
Benedict XVI. and Apostolic exhortation 'Sacramentum caritatis'
Main hermeneutic guidelines
- Dušan Moro, *Nadbiskup Frane Franić i ekumenski pokret i dijalog* 409-426
Archbishop Frane Franić and Ecumenical movement and dialogue

LITURGIJA - SVETI SUSRET

- Franco Giulio Brambilla, *Vjera i sakrament. Inicirani u sakramente i/ili inicirani preko sakramenta?*.....81-96
- Giorgio Bonaccorso, *Blagdan. Vrijeme bez vremena* 183-202
- Ivica Žižić, *Nove odredbe o 'starom obredu'. Motu proprio Benedikta XVI. Summorum pontificium 299-313*
New orders on the «old rite»
Motu proprio of Benedict XVI. Summorum Pontificium
- Stjepan Čovo, *Ispovijed u životu današnjeg katolika* 313-326
- Giulio Meattini, *Božićno vrijeme: Tri blagdana, jedno otajstvo* 427-432

PRAKTIČNA TEOLOGIJA

- Jure Šimunović, *Bog je ljubav - Deus caritas est*
Prva enciklika pape Bendeikta XVI. 202-211
- Romano Guardini, *Askeza* 111-118
- Romano Guardini, *Hrabrost* 211-219
- Romano Guardini, *Dobrota* 326-331
- Romano Guardini, *Razumijevanje* 433-439
- Ivan Šarčević, *Uskrsne meditacije* 96-111
- Anđelko Domazet, *Kratke propovijedi* 219-237
- Marko Babić, *Kratke propovijedi* 331-346
- Raniero Cantalamessa, *Riječ i život* 440-452

PRIKAZI, OSVRTI, OCJENE

- Luigi Giussani, *Čemu Crkva (Ante Čovo)* 118-122
- Donath Hercsik, *Der Glaube. Eine katholische Theologie des Glaubensaktes (Ivica Raguž)*.....240-242
- Medard Kehl, *Und Gott sah dass es gut sah. Eine Theologie der Schöpfung (Ivica Raguž)*. 237-240
- Eberhard Jüngel, *Essere sacramentale in prospettiva evangelica (Ivica Raguž)* 346-349
- Frano Prcela - Dolores Matić (Priredili), *Sto godina nije samo prošlost. Zbornik proslave 100. obljetnice Kongregacije sestara dominikanki svetih Anđela čuvara (Frano Prcela)* 349-351
- Jure Brkan, *Ustanove posvećenog života i družbe apostolskog života prema Zakoniku kanonskog prava (Ante Čovo)*..... 453-455
- Primljene knjige. 122; 242; 351-352;456
- Kazalo godišta 2007 457-458

Služba Božja
PREPORUČUJEMO NAŠA IZDANJA

PRIRUČNICI ZA PROPOVIJEDI

Cantalamesa, RIJEČ I ŽIVOT - god. C	90 kn
Carev, ZRNJE RIJEČI BOŽIJIH - god. A	50 kn
Carev, U OSVIT VELIKOGA DANA - god. A	50 kn
Carev, PRIHVATITE USAĐENU RIJEČ - god. B	50 kn
Carev, OTHRANJENI ZASADAMA VJERE – god. C	50 kn

PRIJEVODI SV. OTACA

Atanazije Veliki, PISMA O KRISTU I DUHU	70 kn
Grgur iz Niše, VELIKA KATEHEZA	70 kn
Ambrozije, OTAJSTVA I TAJNE	70 kn
Ciprijan, CRKVA-EUHARISTIJA-MOLITVA GOSPODNJA	50 kn
Augustin, GOVORI-1	70 kn
Augustin, RUKOVET (Enchiridion)	50 kn
Augustin, GOVORI - 2	70 kn
Leon Veliki, GOVORI	50 kn
Marijan Mandac, SV. JERONIM DALMATINAC	70 kn
Jeronim, TUMAČENJE MATEJEVA EVANĐELJA	70 kn
Jeronim, TUMAČENJE JONE PROROKA	70 kn
Jeronim, TUMAČENJE PAVLOVIH POSLANICA	90 kn
Egerija, PUTOPIS	70 kn
Ivan Zlatousti, KRSNE POUKE	90 kn
Ćiril Aleksand., UTJELOVLJENJE JEDINOROĐENCA	90 kn
Teodoret Cirski, IZABRANI SPISI	90 kn
Euzebije Cezarejski, CRKVENA POVIJEST	120 kn
Grgur Nazijanski, TEOLOŠKI SPISI I TEOLOŠKA PISMA	70 kn
Ćiril Jeruzalemski, MISTAGOŠKE KATEHEZE	70 kn
Ćiril Aleksandrijski, ODGOJITELJ	90 kn

OSTALA IZDANJA

J. Brkan, OBVEZE I PRAVA VJERNIKA LAIKA	60 kn
J. Brkan, ŽUPA U ZAKONODAVSTVU KATOL. CRKVE	90 kn
J. Brkan, OPĆE ODREDBE ZAKONIKA KAN. PRAVA	70 kn
S. Čovo, BL. IVAN DUNS SKOT.	50 kn
S. Čovo, FRA BONAVENTURA RADONIĆ. FILOZOF I MUČENIK	70kn
V. Kapitanović (prir.), CRKVA I DRUŠTVO UZ JADRAN	120 kn
M. Vugdelija (ur.), GOVOR NA GORI	120 kn
M. Vugdelija, POLITIČKA ILI DRUŠTVENA DIMENZIJA VJERE	120 kn

Gore navedena izdanja možete naručiti na našoj adresi:
Služba Božja, Trg G. Bulata 3, 21000 Split

Služba Božja, Liturgijsko-pastoralna revija

Osnivač – Founder:

Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja

Izdavač – Publisher:

Katolički bogoslovni fakultet Split

Uredničko vijeće – Editorial Board:

Ante Čovo, Ante Crnčević, Anđelko Domazet, Vicko Kapitanović, Ante Mateljan,
Dušan Moro, Stipe Nimac, Mladen Parlov, Luka Tomašević

Znanstveno vijeće – Scientific Council:

Ante Akrap, Marko Babić, Šimun Bilokapić, Ivan Bodrožić, Jure Brkan,
Šime Marović, Miljenko Odrlijin, Luigi Padovese (Rim), Josef Pichler (Graz), Ivan
Šarčević (Sarajevo), Jure Šimunović, Ante Vučković, Marijan Vugdelija

Glavni i odgovorni urednik – Editor-in-Chief:

Anđelko Domazet

Zamjenik glavnog urednika:

Dušan Moro
Ante Mateljan

Naslovnu stranicu izradio:

Tomislav Lerotić

Jezični savjetnik:

Ankica Ravlić

Adresa uredništva i uprave – Administrative Office:

Služba Božja, Trg Gaje Bulata 3
HR – 21000 SPLIT

Tel./fax: ++ 385(0) 21 343-561; 340-192

E-mail: sluzbabozja@st.htnet.hr

Časopis izlazi četiri puta godišnje. Periodical is published four times a year. Cijena pojedinom broju je 25 kuna. Godišnja pretplata za Hrvatsku iznosi 100 kuna. Pretplata za inozemstvo 20 eura ili odgovarajući iznos u drugim valutama. Novac šaljite poštanskom uputnicom na adresu uredništva ili na naš račun:

- kunski: 2360000-1101686281 (poziv na broj 07-091)

- devizni: Zagrebačka banka d.d.: 2100346039 SWIFT CODE: ZABAHR2X

IBAN: HR 7723600001101686281

Naziv: Uredništvo Službe Božje

Tisak:

Dalmacija papir - Split